

TÜRKİYE CUMHURİYET
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ) ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE BÜYÜME – KAMU MALİYESİ İLİŞKİSİ: KALECKİYEN
PERSPEKTİFTEN BİR DEĞERLENDİRME**

Doktora Tezi

Eda Yılmaz

Ankara, 2024

**TÜRKİYE CUMHURİYET
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE BÜYÜME – KAMU MALİYESİ İLİŞKİSİ: KALECKİYEN
PERSPEKTİFTEN BİR DEĞERLENDİRME**

Doktora Tezi

Eda Yılmaz

DANIŞMAN

Prof. Dr. Serdal Bahçe

Ankara, 2024

**TÜRKİYE CUMHURİYET
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE (KAMU EKONOMİSİ)
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE BÜYÜME – KAMU MALİYESİ İLİŞKİSİ: KALECKİYEN
PERSPEKTİFTEN BİR DEĞERLENDİRME**

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Serdal Bahçe

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1- Prof. Dr. Serdal Bahçe
- 2- Prof. Dr. M. Umur Tosun
- 3- Prof. Dr. İ. Erdem Seçilmiş
- 4- Doç. Dr. Akın Usubbeyli
- 5- Doç. Dr. Ferda Dönmez Atbaşı

Tez Savunma Tarihi

29.05.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Prof. Dr. Serdal Bahçe danışmanlığında hazırladığım “Türkiye’de Büyüme ve Kamu Maliyesi İlişkisi: Kaleckiye Perspektiften Bir Değerlendirme” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 29.05.2024

Eda Yılmaz

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	<i>i</i>
KISALTMALAR.....	<i>iv</i>
TABLolar	<i>v</i>
GRAFİKLER.....	<i>vii</i>
GİRİŞ.....	<i>1</i>
BİRİNCİ BÖLÜM	<i>9</i>
KALECKİYEN MODELLERDE BÜYÜME VE BÖLÜŞÜM İLİŞKİSİNİN TEORİK	
İNCELEMESİ.....	<i>9</i>
1.1 ORTODOKS İKTİSATA ALTERNATİF POST-KEYNESYEN İKTİSADIN DOĞUŞU	<i>9</i>
1.1.1 Kalecki’de Fiyat Mekanizması ve Bölüşüm Teorisi	<i>14</i>
1.2 Neo-Kaleckiye Stagnasyonist Model İncelemesi	<i>15</i>
1.2.1 Neo-Kaleckiye Modelde Ücretlerden Tasarruf Durumu	<i>18</i>
1.3 Alternatif Rejimler - Post-Kaleckiye Model İncelemesi	<i>22</i>
1.3.1 Post-Kaleckiye Modelde Ücretlerden Tasarruf Durumu.....	<i>26</i>
1.3.2 Post-Kaleckiye Modelde Yatırım Denklemine Yeni Bir Yaklaşım	<i>29</i>
1.4 Post-Kaleckiye Açık Ekonomi Modeli.....	<i>33</i>
1.5 Post-Kaleckiye Açık Ekonomi Modelinde Büyüme ve Bölüşüm İlişkisi	<i>36</i>
İKİNCİ BÖLÜM.....	<i>40</i>
DÖNEMSEL TÜRKİYE İNCELEMESİ VE SOSYAL ARKA PLAN.....	<i>40</i>
2.1 80’LERDEN İTİBAREN TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELER	<i>42</i>

2.2	SİYASAL DÖNÜŞÜM VE FİNANS KAPİTAL	47
2.2.1	Ücret ve Sermaye Üzerine Düşen Ortalama Vergi Yüklerinin Hesaplanması	54
2.3	2000'LER VE SONRASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	57
2.3.1	Kamu Özel İşbirliği Modeli ve Türkiye Uygulamaları.....	62
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		69
AMPİRİK MOTİVASYON VE EKONOMETRİK YÖNTEM.....		69
3.1	TÜKETİM FONKSİYONU	73
3.1.1	Tüketim Fonksiyonu Birim Kök Testleri	74
3.1.2	Tüketim Fonksiyonu Eşbütünleşme Testleri	75
3.1.3	Tüketim Fonksiyonu Vektör Hata Düzeltme Uzun Dönem Tahmin Sonuçları	80
3.1.4	Tüketim Fonksiyonu Modellerinin Sağlamlıklarının Sınanması	82
3.1.5	Tüketim Fonksiyonu Marjinal Etki Hesaplamaları.....	83
3.2	YATIRIM FONKSİYONU	84
3.2.1	Yatırım Fonksiyonu Birim Kök Testleri.....	87
3.2.2	Yatırım Fonksiyonu Eşbütünleşme Testleri.....	88
3.2.3	Yatırım Fonksiyonu Vektör Hata Düzeltme Uzun Dönem Tahmin Sonuçları	91
3.2.4	Yatırım Fonksiyonu Modellerinin Sağlamlıklarının Sınanması.....	96
3.2.5	Yatırım Fonksiyonu Marjinal Etki Hesaplamaları	97
3.3	NET İHRACAT FONKSİYONU	98
3.3.1	Net İhracat Fonksiyonu Birim Kök Testleri	100
3.3.2	Net İhracat Fonksiyonu ARDL Uzun Dönem Tahmin Sonuçları.....	102
3.3.3	Net İhracat Fonksiyonu Modellerinin Sağlamlıklarının Sınanması	104
3.4	TOPLAM ETKİ VE TÜRKİYE BÜYÜME REJİMİ.....	106
SONUÇ.....		108

KAYNAKÇA.....	111
EKLER	124
ÖZET.....	128
ABSTRACT.....	130

KISALTMALAR

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

YHK: Yüksek Hakem Kurulu

DB: Dünya Bankası

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

AB: Avrupa Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

CİB: Cari İşlemler Bilançosu

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

KÖİ: Kamu Özel İşbirliği

ÖİB: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

SAL: Yapısal Uyum Kredisi (Structural Adjustmen Loans)

TABLÖLER

Tablo 1. Büyüme Teorisi Bağlamında Uzun Dönem Kıyaslaması	11
Tablo 2. Post-Keynesyen İktisadın Temel İlkeleri.....	12
Tablo 3. Post-Kaleckiye Modelde Ücret ve Kâr Çekişli Rejim ile Ara Rejim Koşulları	29
Tablo 4. Tüketici Fiyat Endeksi ADF ve PP Birim Kök Sonuçları.....	71
Tablo 5. Tüketici Fiyat Endeksi ZA Test Sonuçları	71
Tablo 6. Bai-Perron Kırılma Testi Sonuçları.....	72
Tablo 7. Tüketim Fonksiyonu Veri Seti Listesi	74
Tablo 8. Tüketim Fonksiyonu Veri Setine Ait ADF ve PP Birim Kök Testleri	75
Tablo 9. Tüketim Fonksiyonları İz ve Maksimum İstatistikleri	78
Tablo 10. Tüketim Fonksiyonları Gecikme Uzunlukları	80
Tablo 11. Tüketim Fonksiyonları Vektör Hata Düzeltme Tahmin Sonuçları ..	81
Tablo 12. Tüketim Fonksiyonları Otokorelasyon LM Test Sonuçları	82
Tablo 13. Tüketim Fonksiyonları White Değişen Varyans Testi Sonuçları.....	83
Tablo 14. Yatırım Fonksiyonu Veri Seti Listesi.....	86
Tablo 15. Yatırım Fonksiyonu Veri Setine Ait ADF ve PP Birim Kök Testleri	88
Tablo 16. Yatırım Fonksiyonu İz ve Maksimum İstatistikleri	89
Tablo 17. Yatırım Fonksiyonu İz ve Maksimum İstatistikleri (devamı)	89
Tablo 18. Yatırım Fonksiyonları Gecikme Uzunlukları	91
Tablo 19. Yatırım Fonksiyonları Vektör Hata Düzeltme Tahmin Sonuçları ...	92
Tablo 20. Yatırım Fonksiyonları Vektör Hata Düzeltme Tahmin Sonuçları (devamı)	92
Tablo 21. Yatırım Fonksiyonları Otokorelasyon LM Testi Sonuçları	96

Tablo 22. Yatırım Fonksiyonları White Değişen Varyans Testi Sonuçları.....	97
Tablo 23. Net İhracat Fonksiyonu Veri Seti Listesi	99
Tablo 24. Net İhracat Fonksiyonu Veri Setine Ait ADF ve PP Birim Kök Testleri	100
Tablo 25.Net İhracat Fonksiyonu Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Tahmin Sonuçları.....	102
Tablo 26. Net İhracat Fonksiyonu F Sınır Testi Sonuçları.....	103
Tablo 27. Net İhracat Fonksiyonu Serisel Korelasyon LM Testi.....	104
Tablo 28. Net İhracat Fonksiyonu Değişen Varyans Testi	104
Tablo 29. Net İhracat Fonksiyonu Ramsey RESET Testi	105
Tablo 30. Türkiye Ekonomisi İç Talep ve Toplam Talep Rejimleri	106

GRAFİKLER

Grafik 1. İmalat Sanayi Kâr Marjı ve Reel Ücret Maliyetleri	43
Grafik 2. İmalat Sanayi Reel Ücret Verileri ve Emek Üretkenliği	44
Grafik 3. Ücret ve Sermaye Üzerindeki Ortalama Vergi Yükleri ile Ücret Payları ve Kâr Payları	56
Grafik 4. 1988 – 2017 Yılları Türkiye Enflasyon Grafiği (Yıllık %)	58
Grafik 5. GSYH Büyüme (Yıllık %)	59
Grafik 6. GSYH ve KÖİ/GSYH Oranı	67
Grafik 7. ZA Düzey ile Düzey ve Trend'li Modelde Kırılma	72

GİRİŞ

1929 yılında gerçekleşen Büyük Buhran ile birlikte dünya ekonomisinde daha önce benzeri görülmemiş bir daralma yaşanmaktadır. John Maynard Keynes İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (1936) adlı eserinde Büyük Buhran'ın kökenindeki temel dinamikleri araştırmakta, daralmanın tetikleyicisi olarak toplam talepteki azalmaya işaret etmekte ve eserinde kısa dönem denge sorunlarına odaklanan statik bir analiz geliştirmektedir. Bu analizde tasarruf ve yatırım gibi unsurlara önem atfedilmesine rağmen iktisadi büyümeye ilişkin dinamik bir irdeleme yer almamaktadır. Keynesyen iktisat kuramı bileşenlerinin, uzun vadeli analizlerde nasıl kullanılabileceğine ilişkin öneriler türeten bilim insanı Roy F. Harrod (1939) olup modern iktisadi büyüme araştırmalarının kökenleri Harrod'ın geliştirdiği yaklaşıma dayanmaktadır. Harrod yatırımların talep ve kapasite yaratma yönlerini bir arada ele alarak büyüme analizinin temellerini araştırmaktadır (Akyüz, 2009:209). Harrod'ı takip eden Evsey Domar'ın (1946) çalışmaları sayesinde de iktisadi büyüme literatürü zenginleşmektedir. Bu iki iktisatçının katkıları, yazında Harrod-Domar modeli olarak adlandırılmaktadır. Bu model 1956 yılında Neoklasik Büyüme Modeli'nin ortaya çıkışına kadar büyüme teorisine egemen olmakta, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ise İçsel Büyüme Modelleri popülerlik kazanmaktadır.

Neoklasik büyüme teorisine göre çıktı büyüme oranı, faktör kullanımındaki genişleme ve üretim teknolojisindeki gelişmeye bağlı olmakta ve bu kapsamda büyümenin sürdürülmesinde maliye politikaları değerlendirme dışı tutulmaktadır (Shaw, 1992:611). Daha güncel olan büyüme modelleri ise teknolojik gelişmenin ekonominin kendi dinamikleri içerisinde endojen olarak belirlendiğini savunmakta ve maliye politikalarının uzun dönem büyümeye olan etkilerini ortaya koymaktadır. 1945-1975 yılları arasında büyüme-kalkınma iktisadı hem kuramsal hem de ampirik düzeyde oldukça zenginleşmekte ve ilgili çerçevede

maliye politikalarının iktisadi büyüme üzerine etkilerine odaklanan çok sayıda çalışma üretilmektedir. Ancak yıllar ilerledikçe ikinci dünya savaşının yaralarının sarıldığına olan inanç artmakta ve büyümeye ilişkin kaygılar arka plana itilmektedir. Özellikle 1970’lerde yaşanan stagflasyon krizleri ile birlikte istikrar odaklı politikalar önem kazanırken büyüme ve kalkınma yazını görece olarak zayıflamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki arz yönlü iktisat politikalarının ağırlık kazandığı 1980 sonrası dönemde dahi büyüme-maliye politikası irdelemesine girişen araştırmalar bulunmaktadır. Ancak söz konusu ana akım iktisat kuramı bağlamında şekillenen geç dönem büyüme teorisi, marjinal fayda yaklaşımı üzerine kurgulanmakta, bu nedenle de bölüşüm meselesini üretim faktörlerinin fiyatlandırılması çerçevesinde değerlendirmektedir. Marjinal yaklaşımın temel iddiası üretim faktörlerinin çıktıdan ne kadar pay alması gerektiğini belirlemeye çalışmaktır (Pasinetti, 2003). Klasik iktisadın temel payandası olan emek-değer teorisinin marjinal fayda yaklaşımı karşısında dışlanması sonucunda gelir dağılımına ilişkin ekonomi politik gelenek farklılaşmaktadır. Neoklasik ekseninde sermaye birikimi ve büyüme konuları ön plana çıkmakta ancak bölüşüm problemi arka plana itilmektedir. Bölüşüm sorunu neoklasik iktisatçılara göre kendi haline bırakılması gereken bir problem olarak sunulmakta ancak bu yaklaşım iktisadi sorunsalları çözmek bir yana sorunların daha da kökleşmesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren hakim olan küreselleşme hamlesi sonunda uluslararası firmaların dünya ekonomisine hükmetmesi sonucunda bölüşüm adaletsizliğine ilişkin kaygılar artmaktadır.

Neoliberal ekonomi politikalarının hakim olduğu bu dönemde kârlarda yaşanan aşırı yükselme, ücretli çalışanların kendi emeklerinin ürünlerine yabancılaşmasına ve işveren işçi ilişkilerinde yaşanan kopukluklar ile birlikte bölüşüm adaletsizliğinin daha net bir şekilde gözler önüne serilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme evresinde yaygın olan neoliberal yaklaşımın, gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığına işaret eden çalışmalar bulunmaktadır (Mazur, 2000; Easterley 2001; Milanovic 2002, 2005). Bölüşüm problemini

arka plana iten neoliberal iktisadi yaklaşım istikrar konusunda da başarılı sonuçlar segilememektedir. Çevrilemez hale gelen borç stokları, sermaye piyasalarında deneyimlenen kırılğanlıklar ve türev piyasalarda oluşın balonlar neticesinde tüm küresel üretim ve ticaret organizasyonunun 2007-2008 buhranı ile çöktüğünü değerdendirmek olanaklı hale gelmektedir. Yaşanan bu kriz sonucunda tecrübe edilen kapsamlı daralmanın tüm dünyadaki ekonomik dengeleri derinden sarsması nedeniyle rehabilitasyon aşamasının halen devam ettiğı düşünölmektedir. Bu bağlamda büyüme rakamları aşağı yönlü bir gidişat sergilemektedir. Faktör istihdam düzeyi daha yüksek olan gelişmiş ekonomilerin büyüme potansiyeli sınırlı kalmakta ve bu tip ölkeler finansal piyasaların derinliğı sebebi ile alternatif politikalara yoğunlaşmakta iken eksik istihdam tecrübe eden yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ölkeler açısından yüksek büyüme ve kalkınma hedefleri konulması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu hedefler doğrudusunda da önemi vurgulanan enstrümanlardan bir tanesi maliye politikaları olmaktadır. Bu nedenle maliye politikalarının büyüme üzerine etkisine yeterince önem atfetmeyen neoklasik ve içsel büyüme modelleri günümüzde önemini giderek yitirmektedir. Özellikle Joseph Stiglitz ve Janet Yellen öncülüğündeki bir grup önde gelen iktisatçı bu duruma dikkat çekmekte ve hali hazırda kullanılan enstrümanların tecrübe edilen problemleri çözmekte yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Özellikle Stiglitz büyüme trendinin düzeltilebilmesi için gelir ve servet dağılımı adaletisizliğıyle öncelikli olarak maliye politikalarının aracılığı ile mücadele edilmesinin gerekliliğıne işaret etmektedir. Bu nedenle büyüme araştırması bağlamında bölüşümsel unsurların irdelenmesine olanak veren post-Keynesyen modeller özellikle kriz sonrası dönemde oldukça dikkat çekmektedir. Kamu maliyesi politikaları, bölüşümsel adalet ve büyüme konularını bütünleşik olarak değerdendirmeye olanak veren post-Keynesyen analiz metotları ve talep yönlü büyüme modelleri, gelişmiş ölkeler analizleri için sıklıkla başvurulur hale gelmektedir (Naastepad ve Strom, 2006; Hein ve Vogel, 2008; Stockhammer

vd., 2009; Onaran ve Galanis, 2014; Onaran ve Obst, 2016). Üst gelir gruplarının sermaye mülkiyetindeki yoğunlaşma nedeniyle görece olarak daha avantajlı pozisyona yükselmesi, alt-orta sınıfların giderek baskılanması ve yoksulluğun her geçen gün arttığı günümüzde, büyüme teorisinin, kamu maliyesi pratiklerine önem atfeden post-Keynesyen kuram bağlamında güncellenmesinin önemli katkı yaratabileceği düşünülmektedir.

Post-Keynesyen iktisat, *Genel Teori*'de açıkça yer almayan büyüme, bölüşüm, enflasyon ve toplumsal çekişme gibi konuların da ele alınması nedeniyle Keynes'in görüşlerinin *genişletilmiş ve geliştirilmiş* şekli olarak değerlendirilebilmektedir. Post-Keynesyen iktisat temsilcilerinin başında Paul Davidson, Sidney Weintraub, Hyman Minsky, Jan A. Kregel, Piero Sraffa, Pireangelo Garegnani, John Eatwell, Luigi Pasinetti, Maurice H. Dobb ve Michal Kalecki gelmektedir. Post-Keynesyen iktisatçılar özellikle büyüme yazınına özgün katkıları ile de dikkat çekmektedir.

Yerleşik büyüme yaklaşımı ile post-Keynesyen yönelim arasındaki çeşitli farklardan bahsetmek olanaklı olup bunlar arasında en dikkat çekeninin ise arz-talep yönlü modelleme farkı olduğu söylenebilmektedir. Neoklasik görüşün egemen olduğu büyüme modellerinde kişi başına düşen gelirin artması arz yanlı faktörler ile değerlendirilmektedir. Ancak tam istihdam varsayımı altında geliştirilen bu yaklaşım eksik istihdam ve kapasite kullanımı durumunda ekonomik büyümeyi tatmin edici şekilde açıklamaktan uzak kalmaktadır. Oysaki eksik istihdam ve kapasite kullanımı gerçek piyasalarda sıklıkla deneyimlenmektedir. Post-Keynesyen yönelim anılan eksik istihdam ve kapasite kullanımı şartları altında dahi iktisadi büyümeyi açıklamayı olanaklı kılacak araçlar sunması nedeniyle bir adım öne çıkabilmektedir. Günümüzde post-Keynesyen iktisatçıların katkıları ile alternatif büyüme yaklaşımının kökenleri Nicholas Kaldor, Joan Robinson ve Michal Kalecki gibi iktisatçıların büyüme bölüşüm modellerine dayanmaktadır (Cin, 2012:93). Anılan isimler arasında öne

ıkan Michal Kalecki, yazında *Genel Teori*'den bağımsız bir biçimde Keynes ile benzer sonuçlara varan post-Keynesyen iktisadın kurucu isimlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Kalecki'nin odaklandığı temel konu çağdaş kapitalizm sorunlarıdır. Düşünür özellikle kapitalistlerin tekelci eğilimlerini ve tekel güçlerine bağılı olarak milli gelirden alınan payları irdelemektedir. Kalecki'ye göre kapitalist bir ekonomide krizlerin ana kaynağı kârların düşme eğilimidir. Marshallyan mikroekonomi temelli makroekonomiye bağılı kalmayan Kalecki, toplam talebi oluşturan tüketim ve yatırım harcamalarını sınıfsal bir analiz ile açıklamaktadır. Keynes'te sınıf konumları ile ilişiksiz bir şekilde yer alan marjinal tüketim eğilimi, Kalecki'de sınıfsal bir içerik kazanmaktadır. Keynes ve Kalecki iktisadının ortak yönlerini çeşitli başlıklar altında toplulaştırmak olanaklıdır. Her iki yaklaşımda da: a) ekonomideki istihdam ve çıktı seviyesi talebe bağılı olarak tanımlanmaktadır, b) yatırım talep düzeyinin belirlenmesinde önemli bir role sahiptir, c) kapitalist bir ekonomide yatırımların, üretim ve işgücünü tam istihdam seviyesine getirmesinin bir garantisi bulunmamaktadır, d) özellikle faiz oranlarındaki bir azalmanın yatırımları uyarması tam istihdam için yeterli değildir. Kalecki, Keynes'ten farklı olarak faiz oranına ek bir nedenden ötürü ayrıksı bir önem atfeder. Kalecki'ye göre, ekonominin genişleme döneminde yükselen ve daralma döneminde düşen faiz oranları nedeniyle yatırımların birincil belirleyeni yatırımların kârlılığı olmaktadır. İlgili çerçevede Kalecki, eksik istihdamı kapitalistlerin yetersiz kâr oranı nedeniyle yatırım yapmamasına ve iş çevrimlerine bağlamaktadır (Cin, 2012:7-45).

Kalecki'nin (1954) teorik çerçevesini dayanak alarak geliştirilen modellerde gelir dağılımındaki gelişmeler büyümeyi; tüketim, yatırım ve açık bir ekonomi modelinde de dahil edilmesi ile birlikte net ihracat üzerinden farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Bu bağlamda modeller neo-Kaleckiye ve post-Kaleckiye modeller olmak üzere ayrılmaktadır. Neo-Kaleckiye modeller, ücret-çekişli (stagnasyonist) modeller olarak da anılmakta ve ücret payındaki artışın tüketim kanalı yoluyla ekonomide yaratacağı genişletici etkileri

kapasite kullanım oranı, sermaye birikimi ve kâr payı üzerinden açıklamaktadır (Rowthorn, 1981; Dutt , 1984,1987; Amadeo, 1986a,1986b,1987). Bu modeller yapısı itibariyle ekonomide yalnızca ücret-çekişli bir rejime olanak sağlamaktadır. Ancak Bhaduri ve Marglin (1990) tarafından geliştirilen post-Kaleckiye model, yatırım fonksiyonunda kâr payına da yer vermesi nedeniyle önceki modellerden ayrılmakta ve ekonomide hem ücret hem de kâr-çekişli rejimlere izin verebilen bir yapıya bürünmektedir. Kapalı ekonomi varsayımı altında oluşturulan bu modeller, esnek yapıları itibariyle birçok araştırmacı tarafından genişletilerek kapsamlı analizlere imkan veren çalışmaların önünü açmaktadır. Teorik anlamda yapılan katkıların yanında ampirik uygulamalar da sıklıkla gerçekleştirilmekte ve literatüre katkılar sağlanmaktadır. Ampirik uygulamaların genel çerçevesi Blecker'ın (2016) değindiği üzere iki farklı analiz yöntemine dayanmaktadır. Bunlardan ilki yapısal (structural) yöntem olup tek denklemlili tahminler yoluyla gerçekleştirilmekte, ikincisi ise toplulaştırıcı (aggregative) yöntem olup değişkenler arasında eşanlı belirlenime izin vermektedir. Bölüşüm ve büyüme ilişkilerini toplam talebi oluşturan unsurlar üzerinden analiz eden bu yöntemlerin her ikisinin de kendine özgü kısıtları ve avantajları bulunmaktadır. Toplulaştırıcı yaklaşım, araç değişken (IV), vektör otoregresyon (VAR) ve yapısal VAR (SVAR) kullanarak bölüşüm ve toplam talebi eşanlı olarak ele alabilmekte ve dinamik bir yapı ortaya koyabilmektedir. Yapısal yöntemin en önemli avantajı ise gelir dağılımının, talebin her bir bileşeni üzerindeki etkisinin tek tek gözlemlenebilmesine ve iç talep ile toplam talep üzerindeki etkilerin ise ayrı ayrı değerlendirilebilmesine izin veriyor olmasıdır. Bu nedenle de tez çalışmasında tek denklemlili yöntem kullanılmaktadır.

Çalışmada tek denklem yöntemi kullanılarak toplam talebi oluşturan tüketim, yatırım ve net ihracat unsurları ayrı ayrı ele alınmakta ve teoriye uygunluğu test edilmektedir. Fonksiyon analizlerine geçilmeden önce Türkiye'de incelemesi yapılan 1988 – 2017 yılları için ücret ve sermaye üzerine düşen ortalama vergi yükleri hesaplanmaktadır. Bu vergi

yüklerinin hesaplanması ile birlikte tahmini yapılan tüm denklemler, hem vergi-öncesi hem de vergi-sonrası koşullar için test edilebilmektedir. Bu sayede tüketim fonksiyonunda toplam ücret ve toplam kârların etkisinin ölçülmesinin yanında vergi-sonrası durum da ele alınmaktadır. Çalışmanın temelini oluşturan konu büyümenin kamu maliyesi ile olan ilişkisi ve bu ilişkinin kamu kesimi hizmet sunumu tercihi açısından farklı şekillerde oluşup oluşmadığının araştırılmasını kapsamaktadır. Bu bağlamda yatırım denklemine, Türkiye için daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak, kamu harcamaları dahil edilmektedir. Bu sayede kamu tarafından yapılan harcamaların özel yatırımlara olan etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Devamında ise kamu harcamaları yerine kamu özel işbirliği ile yapılan yatırımlar denkleme koyulmakta ve yatırım fonksiyonu tahmini tekrar yapılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayırtilandırılmış olduğu üzere kamu özel işbirliği yatırımları, Boratav'ın (2021) belirttiği gibi özelleştirme kapsamında değerlendirilmekte ve Bhaduri'nin (2020) çalışmasında vurgulanan kâr motivasyonu ile hareket eden neoliberal ideolojiye denk düştüğü düşünülmektedir. Bu kapsamda elde edilen sonuçların karşılaştırmalı incelemesi yapılmaktadır. Tüketim ve yatırım denklemlerinin kısmi türevleri alınarak marjinal etkiler elde edildikten sonra iç talebin ücret veya kâr çeşikli rejimlerden hangisi olduğu araştırılmaktadır. Açık ekonomi modelinden yola çıkan araştırmada, nihai olarak net ihracat denklemi incelenmekte, buradan elde edilen marjinal etkinin de eklenmesi ile birlikte ekonominin nihai rejimi belirlenmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın takip eden bölümleri şu şekilde ilerlemektedir: Birinci bölümde, Ortodoks iktisat yaklaşımı karşısında post-Keynesyen yazın incelenmekte ve bu yazın özelinde Kaleckiye modellerin tanıtılmasına yer verilmektedir. İkinci bölümde araştırması yapılan yıllar için Türkiye'deki neoliberal dönüşüm Boratav'ın (2019) sınıflandırmasına denk düşecek şekilde incelenmekte ve büyümeyi etkileyen unsurlar ile birlikte bir bütün olarak ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ampirik uygulamaya yer verilerek

önceki bölümlerde bahsedilen teorik yapıya olan uygunluğu denklemlerin her biri için ayrı ayrı tartışılmakta ve nihai olarak iç talep ile toplam talep incelemesine yer verilmektedir. Sonuç bölümünde ise çalışmanın amaç, yöntem ve bulguları tanıtılarak elde edilen sonuçlar bağlamında politika önerilerine yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALECKİYEN MODELLERDE BÜYÜME VE BÖLÜŞÜM İLİŞKİSİNİN TEORİK İNCELEMESİ

1.1 ORTODOKS İKTİSATA ALTERNATİF POST-KEYNESYEN İKTİSADIN DOĞUŞU

Post-Keynesyen iktisat, neoklasik/ortodoks iktisat teorilerinin hegemonyasına karşı ortaya çıkan ve söz konusu teorilere alternatif sağlayan heterodoks iktisat okullarının arasında yer almaktadır. Post-Keynesyen iktisadın ortaya çıkışına dair görüş farklılıkları mevcuttur. King (2002), post-Keynesyen iktisadın miladını Keynes'in fikirlerinin ortaya çıktığı 1930'lu yıllara dayandırır. Ancak aynı dönemlerde Kalecki de Keynes'in *Genel Teori*'sinden bağımsız olarak kendi efektif talep fikirlerini üretmiştir. Dobb'a (1973: 221) göre, Kalecki *Genel Teori*'den önce filizlenen erken dönem fikirlerini içeren araştırmalarını anadilinde değil de İngilizce yayınlamış olsaydı, bugün "Keynesyen Devrim" yerine "Kaleckiyen Devrim"den bahsetmek mümkün olabilecekti. Kalecki'nin ortaya koymuş olduğu fikirlerin aynı zamanda klasik-Marksist yazında yer alan yönelimler ile benzerlik gösterdiğini değerlendirmek de olanaklıdır. "Artık değer in gerçekleşmesi" sorununu işaret eden bu fikirler nedeni ile Kalecki'nin Rosa Luxembourg'dan esinlendiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, Kalecki'nin Keynesyen okul ile klasik-Marksist okul arasında yer aldığı ve ayrıca post-Keynesyen yaklaşımın da öncüsü olduğu ileri sürülmektedir.

Post-Keynesyen akımın öncüleri arasında anılabilecek bir diğer isim ise Joan Robinson'dır. Cin'in (2012) belirttiğine göre, Robinson'ın 1935 *Denemeleri* isimli eseri her ne kadar neoklasik özellikler barındırıyor olsa da *İstihdam Teorileri Denemeleri* adlı araştırması farklı bir yönelimi işaret eder. Bu eser makroekonomik politika ve yöntemler açısından getirdiği eleştiriler bağlamında ilk post-Keynesyen kitap olarak düşünülmektedir.

Aynı yıllarda Nicholas Kaldor (1934) da çoklu denge (multiple equilibria) ve patika bağımlılığı (path-dependency) gibi heterodoks iktisadın temel iki konusu üzerine çalışmalar yapmaktadır. Söz konusu iki yazarın, neoklasik teoride yer alan marjinal üretkenliğe alternatif olarak ürettikleri gelir dağılımının neo-Keynesyen teorisi¹, post-Keynesyen iktisadın 1950’li yıllarda geliştirildiği yorumu da mümkün kılmaktadır. Efektif talebi ele alış biçimiyle bu teori, erken dönem post-Keynesyen iktisat çalışmaları bağlamında önemli bir katkı niteliğindedir (Lavoie, 2022).

Post-Keynesyen iktisadın gelişimi açısından farklı bir değerlendirme yapan Lee (2009), tarihsel incelemesini ‘topluluk’ (*community*) kavramı üzerinden yürütmektedir. Yazara göre iktisadi fikirlerin tarihi, bu fikirleri ortaya koyan akademisyenler ile diğer bireylerin oluşturmuş olduğu bir topluluktan beslenmektedir. Burada topluluk kavramı ile bilimin entelektüel ve sosyal örgütlenmesi işaret edilmektedir. Lee’nin değerlendirmelerine göre post-Keynesyen iktisat, 1970’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) kendisini post-Keynesyen olarak tanımlayan iktisatçıların bir araya gelerek oluşturdukları topluluk ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen Amerikalı iktisatçıların arasında Alfred Eichner, Edward Nell ve Paul Davidson yer almaktadır. Amerikalı akademisyenler ile Cambridge ekolü (özellikle Joan Robinson) arasında 1970’lerde kurulan sosyal ağlar sayesinde post-Keynesyen iktisadın kurumsal anlamda doğduğu belirtilmektedir. Ek olarak, Richard Kahn ve Piero Sraffa da post-Keynesyen iktisadın öncüleri arasında sayılmaktadır.

Post-Keynesyen okulun teorik altyapısı 1980’lerden itibaren birçok akademisyenin katkısı ile birlikte gelişmeye ve genişlemeye devam etmektedir. 1980’ler aynı zamanda post-Keynesyen modellemelerde yeni bir çağın başladığı, neo-Keynesyen büyüme ve bölüşüm modellerinin yerini Kaleckiye modellerin aldığı dönem olarak da nitelendirilmektedir

¹ Literatürde Anglo-Italian veya Cambridge olarak da geçmektedir.

(Lavoie, 2022). Kuramsal evrim ile birlikte post-Keynesyen yönelimin ekol olarak farklılıkları da belirginleşmiştir. Post-Keynesyen iktisat büyüme teorisi bağlamında neoklasik ve klasik-Marksist iktisattan uzun dönemde ayrılmaktadır. Bu ayrışmalardan bir kısmı Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Büyüme Teorisi Bağlamında Uzun Dönem Kıyaslaması

	Uzun dönem kavramı	Uzun dönemde talep yanının etkisi?	Bölüşüm teorisi	Arz tarafına bakış
Klasik-Marksist	Normal kar: sermayenin 'normal' koşullara ulaştığında elde edeceği kar	Yok	Artı(k) değer yaklaşımı	Teknik ve sosyal
Neoklasik	Durağan durum dengesi	Yok	Marjinal verimlilik teroisi	Teknik
Post-Keynesyen	Uzun dönem, kısa ve orta dönemlerin bir bileşimidir	Var	Artı(k) değer yaklaşımı	Teknik ve sosyal

Kaynak: Blecker ve Setterfield (2019: 7)

Neoklasik büyüme teorisinde uzun dönem, durağan durum denge pozisyonu ile açılanmakta ve denge noktasına ulaşmada izlenen patikadan bağımsız kalınmaktadır. Klasik-Marksist analizde ise uzun dönem dengesi, bütün sektörler arasında eşitlenen normal kâr [ya da normal değerler (normal values of variables)] ile ilişkilendirilmektedir. Post-Keynesyen iktisat ise bu iki akımı sabit bir denge noktasının hedef alınması konusunda eleştirmekte ve dengenin tarihsel zaman mefhumundan bağımsız bir şekilde incelenemeyeceğini belirtmektedir. Bu yönelim post-Keynesyen ekolün ön kabullerinden birini işaret etmektedir: İktisattaki zaman kavramına tarihsel ve dinamik bir şekilde yaklaşılmalıdır.

Hem neoklasik hem de klasik-Marksist iktisatta uzun dönem büyüme sürecinin belirleyicisi arz yanlı iken post-Keynesyen iktisatta ise talep yanlı bir süreç söz konusudur. Öte yandan, neoklasik iktisatta ekonominin arz yanı tamamen teknik bir süreç olarak

değerlendirilirken klasik-Marksist ve post-Keynesyen iktisatta hem sosyal hem de teknik üretim ilişkileri ele alınmaktadır. Nihai olarak, neoklasik büyüme teorisi faktör fiyatlarının belirlenmesi ve dolayısıyla gelir dağılımında marjinal verimlilik teorisine bağlı kalırken klasik-Marksist ve post-Keynesyen büyüme analizleri bünyesinde artı(k) değer yaklaşımını barındırmaktadır. Söz konusu ayrışma ve benzerliklere ek olarak Eichner ve Kregel (1975) post-Keynesyen okula ait ilkelerden bahsetmektedir. Bu ilkeler Tablo 2’de aktarılmıştır.

Tablo 2. Post-Keynesyen İktisadın Temel İlkeleri

Durum	Post-Keynesyen Teori
Dinamik unsurlar	Belirgin bir uzun dönem büyüme hızının dışında devresel dalgalanmaların olduğunun varsayılması
Gelir dağılımının açıklanması	Kâr geliri elde edenler ile etmeyenler arasındaki tarihsel gelir ayrımını kurumsal faktörler belirlemektedir ve söz konusu gelir dağılımındaki değişimler büyüme oranındaki değişimden etkilenmektedir.
Erişilebilir olduğu varsayılan bilginin miktarı	Yalnızca geçmiş bilinebilir, gelecek ise belirsizdir.
Analizin tamamlanması için gerekli koşullar	Tasarruflar yatırımlara eşit olmalıdır.
Mikroekonomik taban	Tekelci eğilimler içeren eksik rekabet piyasaları
Teorinin amacı	Gerçek dünyayı ampirik gözlemlere uygun bir şekilde açıklamak

Kaynak: Eichner ve Kregel (1975: 1309).

Post-Keynesyen iktisatçılar kapitalist sistem içerisinde dengeli ve istikrarlı bir büyümenin varlığını reddederek tam istihdam seviyesinin sağlanamayacağını ve üretimde kısa dönemli devresel dalgalanmaların olacağını belirtmektedir. Milli gelir, işgücü ve sermaye sahipleri arasında bölüşülmekte, ücretler piyasa güçleri ile toplu sözleşmeler yoluyla belirlenmekte ve milli gelirden arta kalanlar sermayedarlara kâr olarak gitmektedir. Post-Keynesyenler’e göre yalnızca geçmiş bilinebilir ve gelecek belirsizdir. Bu konu üzerine özellikle eğilen Robinson (1974: 8) tarihsel zaman bağlamını şu şekilde açıklamaktadır: Ekonominin zaman içerisindeki varlığını bir kez kabul ettiğimizde, tarih tek bir yönde hareket ederken bu hareket değiştirilemez geçmişten bilinmeyen geleceğe doğru

gerçekleşmekte ve uzayda ileri geri sallanan sarkacın mekanik bir analogisi olan denge erişilemez hale gelmektedir². Post-Keynesyen iktisadın gerekli koştuğu koşullardan biri yatırım tasarruf eşitliği olup nedensellik ilişkisi yatırımlardan tasarruflara doğru gerçekleşmektedir. Piyasada eksik rekabet koşulları geçerlidir ve oligopolistik bir yapı mevcuttur. Nihai olarak metodolojik açıdan bakıldığında, Cin (2012) post-Keynesyen yaklaşımın temel yönelimini şu şekilde betimlemektedir: “Gözlemlerle elde edilen bulguların teoriye uygunluğu ampirik testlerle sınanabilir ancak amaç gerçek dünyanın olgusal gelişmelerini açıklamaya çalışmak olmalıdır”.

Yukarıda sıralanan temel ilkelere rağmen post-Keynesyen iktisatçıların çalışmalarının homojen bir yapıda olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Lavoie (2022: 43) post-Keynesyen iktisadı beş farklı kola ayırmış ve ilgili çerçevede her kolun temel meselelerini ve öncü yazarlarını gruplandırmıştır. Bu kollar Köktenci Keynesyenler (Fundamentalist Keynesians), Sraffacılar (Sraffians), Kaldorcular (Kaldorians), Kurumsalcılar (Institutionalists) ve Kaleckiyeenler (Kaleckians) olarak ayrıştırılmaktadır. Kaleckiyeen çalışmaların temelleri gelir ve bölüşüm modelleri, efektif talep, sınıf çatışması ve mark-up (kâr marjı) fiyatlama olarak belirtilmekte ve öncü yazarlar olarak Tom Asimakopulos, Donald Harris, Michal Kalecki, Joan Robinson ve Joseph Steindl sıralanmaktadır.

Kalecki'nin geliştirmiş olduğu teorilere göre endüstri sektörü³ oligopolistik veya monopolistik bir yapıya sahiptir ve bu nedenle fiyatların asıl belirleyicisi maliyetlerdir. Ancak sektörde gerçekleşen talep dalgalanmaları firmaları, miktar uyumlaştırmasına dolayısıyla da çıktıda ve kapasite kullanım derecesinde değişikliğe itmektedir. Bu bağlamda

² Robinson'ın bu yorumlarına rağmen uzun dönem dengenin var olabilmesinin koşullarını belirttiği çalışmaları da bulunmaktadır. Buna örnek olarak 1962 yılında yayınlanmış olan *A Model of Accumulation* çalışması verilebilir.

³ Birincil sektör ve endüstri sektörü olmak üzere iki sektör bulunmaktadır. Birincil sektör ham madde ve tarım ürünlerinin üretildiği sektörü ifade etmektedir.

firmalar “monopolleşme derecesine” göre fiyat belirlemekte ve birim değişken maliyet üzerinden mark-up hesaplamaktadır. Ayrıca kapitalist sistemlerdeki işsizlik sorununu ele alan Kalecki, üretim ve istihdam seviyelerinin belirlenmesinde “efektif talebin” etkisine vurgu yapmaktadır. Ücret ve kâr geliri elde edenler bağlamında sınıf analizine girişen Kaleckiye yaklaşım bu iki sınıf arasındaki bölüşüm mücadelesinin büyüme ile olan ilişkisini açıklamaya odaklanmaktadır. Tez çalışmasının iskeletini oluşturan Kaleckiye yönelim çalışmanın izleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak irdelenmektedir.

1.1.1 Kalecki’de Fiyat Mekanizması ve Bölüşüm Teorisi

Kalecki’nin fonksiyonel gelir dağılımı teorisinin temelleri Kalecki’nin (1954, 1971, 1972) fiyat teorisi çalışmalarına dayanmaktadır.

i firmasına ait fiyat denklemi aşağıdaki gibidir:

$$p_i = (1 + m_i)(wa_i + p_m q_i), \quad m_i > 0 \quad (1)$$

Yukarıdaki denklemde p_i i firmasına ait üretim fiyatını, m_i kâr marjını, w nominal ücret oranını, a_i emek-çıktı oranını, p_m birim hammadde fiyatını, q_i ise nihai çıktı başına düşen hammaddeyi ifade etmektedir.

Birim hammadde ve birim emek maliyeti arasındaki ilişki şu şekilde kurulmaktadır:

$$z = \frac{p_m q_i}{wa_i} \quad (2)$$

Bu ilişkiye bağlı olarak fiyat denklemi yeniden yazıldığında:

$$p_i = (1 + m_i) \left[wa_i \left(1 + \frac{p_m q_i}{wa_i} \right) \right] = (1 + m_i) [wa_i (1 + z_i)] \quad (3)$$

Kâr = satış fiyatı – maliyet fiyatı eşitliğinden yola çıkılarak brüt kâr aşağıdaki şekilde elde edilir:

$$\Pi_i = p_i - (wa_i + p_m q_i) \quad (4)$$

$$\Pi_i = (1 + m_i)(wa_i + p_m q_i) - (wa_i + p_m q_i) \quad (5)$$

$$\Pi_i = m_i(wa_i + p_m q_i) \quad (6)$$

$$\Pi_i = m_i wa_i (1 + z_i) \quad (7)$$

Yukarıdaki denklemlerden yola çıkılarak elde edilen kâr payı (h_i), brüt kârın reel gelire (Y) oranı olup denklemde yer alan W_i toplam ücret ödemelerini ifade etmektedir:

$$h_i = \frac{\Pi_i}{Y} = \frac{\Pi_i}{\Pi_i + W_i} = \frac{m_i wa_i (1 + z_i)}{m_i wa_i (1 + z_i) + wa_i} \quad (8)$$

$$h_i = \frac{m_i (1 + z_i)}{m_i (1 + z_i) + 1} = \frac{1}{1 + \frac{1}{(1 + z_i)m_i}} \quad (9)$$

$$(1 - h_i) = \frac{1}{(1 + z_i)m_i + 1} \quad (10)$$

1.2 Neo-Kaleckiye Stagnasyonist Model İncelemesi

Neo-Kaleckiye bölüşüm ve büyüme literatürü başlıca Steindl (1979), Rowthorn, (1981), Dutt (1984, 1987) ve Taylor (1985) tarafından şekillendirilen stagnasyonist makroekonomik modeller çerçevesinde gelişmektedir. Bu modellerin temel özelliğini, ekonomide gerçekleşen düşük kapasite kullanımı, düşük kâr oranları ve sermaye birikiminde meydana gelen azalma gibi stagnasyonist dönemlerin ücret payında gerçekleşen azalmalar yoluyla açıklanması oluşturmaktadır. “Eksik tüketim” modeli olarak da adlandırılan bu modelde, emek gelirinin ekonomi içerisindeki payının düşmesi ile birlikte tüketim talebinde ortaya çıkan azalışın yatırım talebini, sermaye birikimini ve büyümeyi negatif etkilediği ortaya konmaktadır.

Bu bölümde yukarıda sözü geçen çalışmalar bağlamında neo-Kaleckiye modelin teorik altyapısı incelenmektedir. Ancak Rowthorn ve Dutt tarafından geliştirilen yatırım

fonksiyonunda kapasite kullanım oranının doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki defa⁴ yer alması nedeniyle aşağıda yer alan modellerin açıklanmasında, Amadeo'nun (1986a, 1986b, 1987) sunmuş olduğu öneriler üzerine, birikim fonksiyonu kâr oranının denklemden çıkarılması ile birlikte yalnızca kapasite kullanım oranının bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda model Hein (2014:249) tarafından aşağıdaki şekilde kurulmaktadır:

$$\text{kâr oranı } (r) = h \frac{u}{v} \quad (11)$$

$$\text{kâr payı } (h) = 1 - \frac{1}{1+m} \quad (12)$$

$$\text{tasarruf oranı } (\sigma) = s_{\pi} h \frac{u}{v} \quad 0 < s_{\pi} \leq 1 \quad (13)$$

$$\text{sermaye birikim oranı } (\varrho) = \frac{I}{K} = \alpha + \beta \mu, \quad \alpha, \beta > 0 \quad (14)$$

$$\sigma = \varrho \quad (15)$$

$$\frac{\partial \sigma}{\partial \mu} - \frac{\partial \varrho}{\partial \mu} > 0 \text{ ise } s_{\pi} \frac{h}{v} - \beta > 0 \quad (16)$$

11 numaralı denklemde yer alan kâr oranı (r) üç bileşenden oluşmaktadır; kâr payı (h), kapasite kullanım oranı (u) ve potansiyel çıktı düzeyinin sermayeye oranı ($1/v$). 13'üncü denklemde (s_{π}) kârlardan tasarruf eğilimini ifade etmektedir. 14 numaralı denklikte yer alan α sabiti Keynesyen “hayvansal güdüler” ifade etmekte, β katsayısı ise kapasite kullanım oranının yatırım üzerindeki hızlandırıcı etkisini ölçmekle beraber ekonomideki talep yönlü durumu göstermektedir. 15'inci denklem mal piyasası denge koşulu olup tasarruf oranı ile birikim oranı eşitliği ile firmaya ait toplam çıktı ile toplam talep birbirine eşit kabul

⁴ $\frac{I}{K} = \alpha + br + cu$ yatırım fonksiyonunda hem kâr oranı r hem de kapasite kullanım oranı u bulunmaktadır.

edilmektedir. 13 ve 14'teki denklikler 15'te yerine koyulduğunda mal piyasasındaki dengeyi sağlayan kapasite kullanım oranı denge noktasına erişilmektedir:

$$s_{\pi}h \frac{u}{v} = \alpha + \beta\mu \quad (17)$$

$$s_{\pi}h \frac{u}{v} - \beta\mu = \alpha \quad (18)$$

$$u \left(s_{\pi} \frac{h}{v} - \beta \right) = \alpha \quad (19)$$

$$u^* = \frac{\alpha}{\left(s_{\pi} \frac{h}{v} - \beta \right)} \quad (20)$$

Mal piyasasındaki durağan denge (stable equilibrium) koşulunun sağlanabilmesi için tasarruf kararlarının kapasite kullanım oranına olan duyarlılığının yatırımlarinkinden daha yüksek olması gerekmektedir (16 no'lu denklem). 20 no'lu denklemde elde edilen kapasite kullanım oranı dengesi 13 ve 14 no'lu denklemlerde yerine konulduğunda sermaye birikimi dengesi, 11 no'lu denklemde yerine konulduğunda ise denge kâr oranı elde edilebilmektedir.

$$\sigma^* = s_{\pi}h \frac{\frac{\alpha}{s_{\pi}\frac{h}{v}-\beta}}{v} = s_{\pi}h \frac{\alpha}{s_{\pi}\frac{h}{v}-\beta} \frac{1}{v} = \frac{\alpha s_{\pi}\frac{h}{v}}{s_{\pi}\frac{h}{v}-\beta} = \varrho^* \quad (21)$$

$$r^* = \frac{\alpha \frac{h}{v}}{s_{\pi} \frac{h}{v} - \beta} \quad (22)$$

Yukarıda elde edilen 20, 21 ve 22 no'lu denklemler incelendiğinde neo-Kaleckiyeen bölüşüm ve büyüme modelinde “tasarruf paradoksunun” ortaya çıktığı görülmektedir. Bu paradoksa göre kârdan tasarruf eğiliminde artış meydana geldikçe denge kapasite kullanım oranı, sermaye birikimi ve kâr oranında düşüş yaşanmaktadır.

Fonksiyonel gelir dağılımının bu değişkenler üzerindeki etkisinin incelenebilmesi amacıyla elde edilen denge değerlerinin kâr payı cinsin türevi alınmaktadır.

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial h} = \frac{-\alpha s_{\pi} \frac{1}{v}}{(s_{\pi} \frac{h}{v} - \beta)^2} < 0 \quad (23)$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial h} = \frac{-\alpha \beta s_{\pi} \frac{1}{v}}{(s_{\pi} \frac{h}{v} - \beta)^2} < 0 \quad (24)$$

$$\frac{\partial r^*}{\partial h} = \frac{-\alpha \beta \frac{1}{v}}{(s_{\pi} \frac{h}{v} - \beta)^2} < 0 \quad (25)$$

Yukarıdaki üç denklemden de görülmektedir ki ücret paylarındaki düşüşü ifade eden kâr payı artışları, üretimde sabit teknik koşulların geçerliliğinde, denge değerlerini azaltmaktadır. Ortaya çıkan bu durum Rowthorn (1981) tarafından “maliyet paradoksu” (paradox of costs) olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile daha yüksek reel ücret oranlarının ve ücret paylarının, denge noktasında daha yüksek oranda kapasite kullanımı, birikim ve kâr oranı sağlayacağı ifade edilmektedir.

Modelden elde edilen bu sonuçlar, daha yüksek marjinal tüketim eğilimine sahip olan ücretli kesimin tüketimine dayanmakta ve nihayetinde eksik tüketim koşullarının oluşması durumunda ortaya çıkabilecek stagasyonist koşulları ele alarak ücret çekişli bir talep rejimi ortaya koymaktadır.

1.2.1 Neo-Kaleckiye Modelde Ücretlerden Tasarruf Durumu

Yukarıda teorik incelemesi yapılan neo-Kaleckiye model emek geliri elde edenlerin tasarruf yapmadığı varsayımına dayanmaktadır. Bu bölümde ise bu varsayım değiştirilerek ücret geliri elde edenlerin de tasarruf yaptığı genişletilmiş neo-Kaleckiye modelin incelemesi yapılmaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan model aşağıdaki şekildedir:

$$r = h \frac{u}{v} \text{ ve } r = \frac{\Pi}{pK} \quad (26)$$

$$h = 1 - \frac{1}{1+m} \quad (27)$$

Genişletilmiş modelde tasarruf oranı kârlardan tasarruf ile birlikte ücretlerden tasarrufların da eklenmesi ile aşağıdaki şekilde yeniden oluşturulur:

$$\sigma = \frac{s_{\pi} + s_w}{pK} = \frac{s_{\pi} \Pi + s_w(Y - \Pi)}{pK} = \frac{s_{\pi} \Pi}{pK} + \frac{s_w(Y - \Pi)}{pK} \quad (28)$$

28 no'lu denklemde 26 no'lu denkleme göre $\frac{\Pi}{pK}$ yerine $h \frac{u}{v}$ yazıldığı durumda,

$$\sigma = s_{\pi} h \frac{u}{v} + s_w(1 - h) \frac{u}{v} \quad (29)$$

$$\sigma = [s_w + (s_{\pi} - s_w)h] \frac{u}{v}, \quad 0 \leq s_w < s_{\pi} \leq 1 \quad (30)$$

$$\varrho = \frac{I}{K} = \alpha + \beta\mu, \quad \alpha, \beta > 0 \quad (31)$$

$$\sigma = \varrho \quad (32)$$

$$\frac{\partial \sigma}{\partial \mu} - \frac{\partial \varrho}{\partial \mu} > 0 \text{ ise } [s_w + (s_{\pi} - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta > 0 \quad (33)$$

Modelde, 30 no'lu denklemde yer alan bilgiler doğrultusunda, kârlardan tasarruf eğiliminin ücretlerden tasarruf eğiliminden yüksek olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayım iki nedene dayanmaktadır. Birincisi doğası gereği dağıtılmamış kârların işletmece alıkonulmuş olması ortalama olarak kârlardan tasarruf eğiliminin ücretlerden tasarruf eğiliminden daha yüksek gerçekleşmesine sebebiyet verebilmektedir. İkinci olarak ise ücret geliri elde edenler de her ne kadar tasarruf yaparak finansal varlık birikimi sağlayabiliyor olsalar bile dağıtılan kârların büyük bir bölümünün kapitalistlere yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Oluşan bu koşullar Keynes'in (1936) mutlak gelir hipotezinde bahsettiği gelir seviyesindeki artış ile birlikte marjinal tasarruf eğiliminin artması durumu ile paralellik göstermektedir.

Daha önceki çözümlemeye benzer bir şekilde kapasite kullanım oranı, sermaye birikimi ve kâr oranı dengelerine ulaşmak için öncelikle 30 ve 31 no'lu denklemler 32 no'lu denklemde yerine konulmaktadır:

$$[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{u}{v} = \alpha + \beta\mu \quad (34)$$

$$\alpha = u[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta\mu \quad (35)$$

$$u^* = \frac{\alpha}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta} \quad (36)$$

Elde edilen kapasite kullanım oranı denge değerinin 30 veya 31 no'lu denklemlerde yerine konulması ile birlikte sermaye birikimi denge değerine, 26 no'lu denklemde yerine yazılması ile birlikte de denge kâr oranına ulaşılmaktadır:

$$\sigma^* = \varrho^* = \frac{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} \alpha}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta} \quad (37)$$

$$r^* = \frac{\frac{h}{v} \alpha}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta} \quad (38)$$

Denge değerleri elde edilen endojen değişkenlerin hepsi için tasarruf paradoksu varlığını korumaktadır. Söz konusu denge değerlerinin hem kârlardan tasarruf eğilimine hem de ücretlerden tasarruf eğilimine göre türevinin alınması ile birlikte daha önce elde edilen sonuçlar ile aynı sonuçlara ulaşılmaktadır: tasarruf eğilimindeki artışın tüketim talebi ve kapasite kullanım oranı dengesini azaltması ile birlikte sermaye birikimi ve kâr oranları da olumsuz etkilenmektedir (Bkz. Ek 1) .

Ancak fonksiyonel gelir dağılımının bu değişkenler üzerindeki etkilerine bakılacak olursa yalnızca kârlardan tasarruf eğiliminin olduğu modele kıyasla farklılıklar ortaya çıkabilmektedir.

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial h} = \frac{-\alpha(s_\pi - s_w)\frac{1}{v}}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h]\frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0 \quad (39)$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial h} = \frac{-\alpha\beta(s_\pi - s_w)\frac{1}{v}}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h]\frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0 \quad (40)$$

$$\frac{\partial r^*}{\partial h} = \frac{\alpha(s_w\frac{1}{v} - \beta)\frac{1}{v}}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h]\frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0 \quad (41)$$

39 ve 40 no'lu denklemlere göre ücretlerden tasarruf eğiliminin eşlik ettiği yüksek kâr payı, kapasite kullanım oranı ve sermaye birikimi dengelerinde azalışa sebep olmaktadır. Bu bağlamda talep ve sermaye birikimi/büyüme ücret çekişli olarak kalmaktadır. Ancak vurgulanması gereken noktalardan bir tanesi ücretlerden tasarruf eğiliminin, yüksek ücret paylarının bu iki değişken üzerinde yaratabileceği genişletici etkiyi baskılayabilmesidir. 41 no'lu denkleme bakıldığında ise ücretlerden tasarruf eğiliminin eşlik ettiği yüksek kâr payı (ücret payındaki azalış), kâr oranı denge düzeyinde mutlak bir azalmaya sebebiyet vermemektedir. Eğer ücretlerden tasarruf yeterince yüksek ($s_w\frac{1}{v} > \beta$) gerçekleşirse, yüksek kâr payı daha yüksek kâr oranı dengesi sağlayabilmektedir. Bu durumda ücretlerden pozitif tasarruf eğiliminin eklenmesi ile genişletilmiş olan neo-Kaleckiye bir modelde maliyet paradoksu geçerliliğini yitirebilmektedir.

Neo-Kaleckiye model, Kalecki ve Steindl'in geliştirilmiş tek versiyonu değildir. Model ileriki aşamalarda yeni değişkenlerin tanımlanması ve varsayımların genişletilmesi ile birlikte ekonomide farklı sonuçlara da yer verebilecek şekilde evrilmektedir.

1.3 Alternatif Rejimler - Post-Kaleckiye Model İncelemesi

Yalnızca ücret çekişli büyüme rejimine izin veren neo-Kaleckiye modelden farklı olarak Bhaduri ve Marglin (1990, 1991) ile Kurz (1991, 1994) kâr payını yatırım fonksiyonuna dahil ederek farklı büyüme rejimlerine izin veren modeller ortaya koymaktadır. Model çerçevesinde yatırımların finansmanı açısından kârların sahip olduğu öneme vurgu yapılmakta, kârlar hem iç finansman kaynağı olarak görülmekte hem de dış kaynak ihtiyacı açısından finansal piyasalara erişimi kolaylaştıran bir unsur olarak düşünülmektedir. 42 no'lu denklemde yer alan kâr oranı bileşenlerinden kâr payı ve kapasite kullanım oranı ayrı ayrı ele alınmakta ve her ikisinin de daha yüksek olarak gerçekleştiği bir durumda ileriye dönük kâr beklentilerinin de daha yüksek olabileceği varsayılmaktadır (Bhaduri ve Marglin, 1990:163).

$$\text{kâr oranı } (r) = h \frac{u}{v} \quad (42)$$

$$\text{kâr payı } (h) = 1 - \frac{1}{1+m} \quad (43)$$

$$\text{tasarruf oranı } (\sigma) = s_{\pi} h \frac{u}{v} \quad 0 < s_{\pi} \leq 1 \quad (44)$$

$$\text{sermaye birikim oranı } (\varrho) = \frac{I}{K} = \alpha + \beta\mu + \tau h, \quad \alpha, \beta > 0 \quad (45)$$

$$\sigma = \varrho \quad (46)$$

$$\frac{\partial \sigma}{\partial \mu} - \frac{\partial \varrho}{\partial \mu} > 0 \text{ ise } s_{\pi} \frac{h}{v} - \beta > 0 \quad (47)$$

Modeli neo-Kaleckiye modelden ayıran değışiklik 45 no'lu denkleme dahil edilen kâr payı değışkenidir. Bu sayede talep faktörüne ek olarak maliyet faktörünün yatırım kararları üzerindeki ağırlığını ifade eden τ katsayısı eklenmekte ve ekonomide farklı talep

rejimlerinin oluşmasının önü açılmaktadır. Tasarruf oranı ve sermaye birikimi eşitliği yeniden yazıldığında;

$$s_{\pi}h\frac{u}{v} = \alpha + \beta\mu + \tau h \quad (48)$$

$$s_{\pi}h\frac{u}{v} - \beta\mu = \alpha + \tau h \quad (49)$$

$$u(s_{\pi}\frac{h}{v} - \beta) = \alpha + \tau h \quad (50)$$

$$u^* = \frac{\alpha + \tau h}{(s_{\pi}\frac{h}{v} - \beta)} \quad (51)$$

Neo-Kaleckiye modeldeki adımların aynılarının izlenmesi ile birlikte elde edilen yeni kapasite kullanım oranı denge değeri 51 no'lu denklemdeki gibi oluşmaktadır. Bu değerin 44 veya 45 no'lu denklemlerde yerine yazılması ile sermaye birikimi dengesi, 42 no'lu denklemde yerine yazılması ile denge kâr oranına ulaşılmaktadır.

$$\sigma^* = \varrho^* = \alpha + \beta \frac{\alpha + \tau h}{s_{\pi}\frac{h}{v} - \beta} + \tau h = \frac{(\alpha + \tau h)s_{\pi}\frac{h}{v}}{s_{\pi}\frac{h}{v} - \beta} \quad (52)$$

$$r^* = \frac{(\alpha + \tau h)\frac{h}{v}}{s_{\pi}\frac{h}{v} - \beta} \quad (53)$$

Modelde pozitif denge koşulunun sağlanabilmesi ve iktisadi olarak anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi açısından $(\alpha + \tau h) > 0$ olmalıdır. Elde edilen denge değerlerinin tasarruf paradoksu açısından bir değerlendirilmesi yapıldığında paradoksun varlığını post-Kaleckiye modelde de koruduğu anlaşılmaktadır. Denge değerlerinin kârlardan tasarruf eğilimine göre türevinin alındığı durumda bu eğilimdeki artış kapasite kullanım oranı, sermaye birikimi ve kâr oranı denge değerlerini negatif etkilemektedir (Bkz. Ek 2).

Bölüşüm ilişkileri bağlamında kâr payının denge değerleri üzerindeki etkisine bakıldığında ise aşağıdaki denklemlere ulaşılmakta ve maliyet paradoksunun genel olarak geçerliliğini yitirdiği gözlemlenmektedir.

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial h} = \frac{-\tau\beta - \alpha s_\pi \frac{1}{v}}{(s_\pi \frac{h}{v} - \beta)^2} = \frac{\tau - s_\pi \frac{u}{v}}{s_\pi \frac{h}{v} - \beta} \quad (54)$$

$$\frac{\partial q^*}{\partial h} = \frac{\beta \left(-\tau\beta - \alpha s_\pi \frac{1}{v} \right)}{(s_\pi \frac{h}{v} - \beta)^2} + \tau = \frac{s_\pi \frac{1}{v} (\tau h - \beta u)}{s_\pi \frac{h}{v} - \beta} \quad (55)$$

$$\frac{\partial r^*}{\partial h} = \frac{(\alpha + \tau h) \frac{1}{v}}{s_\pi \frac{h}{v} - \beta} + \frac{(-\alpha s_\pi \frac{1}{v} - \tau\beta) \frac{h}{v}}{s_\pi \frac{h}{v} - \beta} = \frac{(\alpha + 2\tau h - s_\pi \frac{h}{v} u) \frac{1}{v}}{s_\pi \frac{h}{v} - \beta} \quad (56)$$

Yukarıdaki üç denklemden de görüldüğü üzere bölüşümün denge değerleri üzerindeki etkisi denklemlerde yer alan parametrelere bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. 54 no'lu denkleme göre kâr paylarındaki artışın yatırımlar üzerindeki genişletici etkisi bu artışın tüketim üzerinde yarattığı negatif etkiyi baskılayabildiği durumda, yüksek kâr payı kapasite kullanımı dengesini olumlu etkileyebilmektedir. Bhaduri ve Marglin (1990: 381-382) bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; yatırımların kâr payı esnekliğinin (τ) yüksek ve kârlardan tasarruf eğiliminin (s_π) düşük olması halinde kâr payının kapasite kullanım oranı dengesini olumlu etkilemesi söz konusu olup oluşan bu yeni durum kâr-çekişli (exhilarationist) talep rejimi olarak adlandırılmaktadır. Tam tersi koşullar oluştuğunda ise, yatırımların kâr payı esnekliğinin düşük ve kârlardan tasarruf eğiliminin yüksek olması durumu, kâr payının kapasite kullanım oranı denge değeri üzerindeki etkisi negatif olup bu durum neo-Kaleckiyeen modeldeki stagnasyonist duruma örnek oluşturmaktadır.

Benzer bir değerlendirmeyi sermaye birikimi/büyüme denklemi (55 no'lu denklem) üzerine yapmak mümkün gözükmemektedir. Kâr payının yatırım üzerindeki kısmi güçlü etkisi kapasite kullanım oranının güçsüz etkisi ile birlikte seyrettiğinde sermaye birikimi ve büyüme olumlu etkilenmekte ve kâr-çekişli bir hale gelmektedir. Tam tersi koşullar söz konusu olduğunda ise neo-Kaleckiye modelde olduğu gibi ücret-çekişli birikim/büyüme görölmektedir.

Bölüşümün kâr payı üzerindeki etkisi de diğer iki denklikte olduğu gibi belirsiz olup denklikte yer alan parametrelere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Kâr payının yatırım üzerindeki güçlü, kârlardan tasarruf eğiliminin ise zayıf bir kısmi etkiye sahip olması durumunda kâr oranı üzerinde pozitif bir etki oluşurken tam tersi durumda ise negatif bir etki gözlemlenmektedir.

Model ücret-çekişli talep rejimi açısından tekrar ele alındığında, kâr paylarında artışın kapasite kullanımı üzerinde oluşturduğu negatif etki denge kâr oranı açısından bir azalış ifade etmeyebilir. Diğer bir ifade ile $\tau - s_{\pi} \frac{u}{v} < 0$ olması $\alpha + 2\tau h - s_{\pi} \frac{h}{v} u < 0$ anlamına gelmemektedir. Bu nedenle ücret-çekişli bir talep rejiminde, yüksek ücret paylarının kapasite kullanımı üzerinde yaratacağı olumlu etki, düşük kâr paylarının kâr oranı üzerinde yaratacağı olumsuz etki tarafından baskılanabilmektedir. Bhaduri ve Marglin (1990) bu durumu “kâr sıkışması” (profit squeeze) olarak tanımlamaktadır. Her ne kadar toplam talep ve kapasite kullanımı açısından bölüşüm ilişkileri ücret yanlı gerçekleşse de kâr oranlarında meydana gelebilecek azalma nedeniyle bu koşullar kapitalistler tarafından tercih edilebilir olmamaktadır.

1.3.1 Post-Kaleckiyan Modelde Ücretlerden Tasarruf Durumu

Yukarıda teorik incelemesi yapılan post-Kaleckiyan model, emek geliri elde edenlerin tasarruf yapmadığı varsayımına dayanmaktadır. Bu bölümde, söz konusu koşul genişletilerek ücret geliri elde edenlerin de tasarruf yaptığı varsayımı altında yeniden incelenmektedir. Bu doğrultuda oluşturulan model aşağıdaki şekildedir:

$$r = h \frac{u}{v} \text{ ve } r = \frac{\Pi}{pK} \quad (57)$$

$$h = 1 - \frac{1}{1+m} \quad (58)$$

Genişletilmiş modelde tasarruf oranı kârlardan tasarruf ile birlikte ücretlerden tasarrufların da eklenmesi ile birlikte neo-Kaleckiyan modelde olduğu gibi aşağıdaki şekilde yeniden oluşturulur:

$$\sigma = \frac{s_{\pi} + s_w}{pK} = \frac{s_{\pi} \Pi + s_w(Y - \Pi)}{pK} = \frac{s_{\pi} \Pi}{pK} + \frac{s_w(Y - \Pi)}{pK} \quad (59)$$

$$\sigma = s_{\pi} h \frac{u}{v} + s_w(1 - h) \frac{u}{v} \quad (60)$$

$$\sigma = [s_w + (s_{\pi} - s_w)h] \frac{u}{v}, \quad 0 \leq s_w < s_{\pi} \leq 1 \quad (61)$$

$$\varrho = \frac{I}{K} = \alpha + \beta\mu + \tau h, \quad \beta, \tau > 0 \quad (62)$$

$$\sigma = \varrho \quad (63)$$

$$\frac{\partial \sigma}{\partial \mu} - \frac{\partial \varrho}{\partial \mu} > 0 \text{ ise } [s_w + (s_{\pi} - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta > 0 \quad (64)$$

Yukarıdaki modelin temeli ücretlerden tasarruf eğilimini de içeren neo-Kaleckiyan modelle neredeyse aynı olmakla birlikte farklılığı 62 no'lu denklemde görüldüğü üzere yatırım denklemine eklenmiş olan kâr payından gelmektedir. Çalışmada daha önce tanıtılmış

olan modeller ile aynı adımların izlenmesi yoluyla elde edilen denge değerleri aşağıdaki gibidir:

$$u^* = \frac{\alpha + \tau h}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta} \quad (65)$$

$$\sigma^* = \varrho^* = \frac{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} (\alpha + \tau h)}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta} \quad (66)$$

$$r^* = \frac{\frac{h}{v} (\alpha + \tau h)}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta} \quad (67)$$

Denge değerlerinin kârlardan tasarruf eğilimine göre türevinin alındığı durumda, bu eğilimdeki artış kapasite kullanım oranı, sermaye birikimi ve kâr oranı denge değerlerini negatif etkilemekte ve bu durum tasarruf paradoksunun geçerliliğini hala koruduğunu göstermektedir (Bkz. Ek 3).

Kâr payındaki değişimin modelde yer alan içsel değişkenler üzerindeki etkisi yatırım denklemindeki parametrelere ve bunların katsayılarına bağlı olarak ücret-çekişli veya kâr çekişli sonuçlar verebilmektedir. Bölüşüm ilişkisi bağlamında aşağıdaki denge değerleri elde edilmektedir:

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial h} = \frac{\tau - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v}}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta} \quad (68)$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial h} = \frac{\frac{1}{v} [\tau s_w + (s_\pi - s_w)(\tau h - \beta u)]}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta} \quad (69)$$

$$\frac{\partial r^*}{\partial h} = \frac{\frac{1}{v} [\alpha + 2\tau h - (s_\pi - s_w)h \frac{u}{v}]}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta} \quad (70)$$

Sunulan üç denge denkleminde de görüldüğü üzere kapasite kullanımı, sermaye birikimi/büyüme ve denge kâr oranında hangi rejimin geçerli olacağına etkili olan unsurlardan bir tanesi kârlardan ve ücretlerden tasarruf eğilimleri arasındaki farktır $((s_\pi - s_w))$. Kâr payının yatırım kararları üzerinde doğrudan güçlü etkisi ile birlikte kârlardan düşük tasarruf eğilimine ücretlerden yüksek tasarruf eğilimi eşlik ediyorsa talep rejimi kâr-çekişli bir hale gelmektedir. Ancak kâr payının yatırım kararları üzerindeki düşük doğrudan etkisinin yanında kârlardan ve ücretlerden tasarruf eğilimi arasındaki fark yüksek ise ücret-çekişli talep rejimi ortaya çıkmaktadır. Kâr-çekişli sermaye birikimi/büyüme rejimi için benzer şekilde kâr payının yatırım kararları üzerindeki yüksek doğrudan etkisi yanında kârlardan ve ücretlerden tasarruf eğilimleri arasındaki farkın düşük olması beklenmektedir. Tam tersi durumda ise ücret-çekişli bir rejim geçerli olmaktadır. Denge kâr oranı açısından kâr-çekişli rejim yüksek kâr payı ve pozitif kâr oranı ön görürken; ücret-çekişli rejimde düşük kâr payına yüksek veya düşük kâr oranı (ücretlerden tasarruf eğiliminin dahil olmadığı post-Kaleckiyeen modelde de anlatıldığı gibi $\tau - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v} < 0$ olmasının mutlak bir şekilde $\alpha + 2\tau h - (s_\pi - s_w) \frac{h}{v} u < 0$ anlamına gelmeyecek olmasından dolayı) eşlik edebilmektedir.

Hein (2014) yukarıda tartışması yapılan durumlar altında oluşabilecek üç farklı toplam talep ve büyüme rejimini ve bu rejimlerin oluşması için gerekli koşulları aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial h} > 0 \text{ için gerekli koşul } \tau - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v} > 0 \quad (71)$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial h} > 0 \text{ için gerekli koşul } \tau \left[\frac{s_w + (s_\pi - s_w)h}{v\beta} \right] - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v} > 0 \quad (72)$$

Tablo 3. Post-Kaleckiye Modelde Ücret ve Kâr Çekişli Rejim ile Ara Rejim Koşulları

	$\frac{\partial \mu^*}{\partial h}$	$\frac{\partial \varrho^*}{\partial h}$
Ücret Çekişli Rejim	–	–
Ücret çekişli talep ve ücret çekişli büyüme		
$\tau - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v} < \tau \left[\frac{s_w + (s_\pi - s_w)h}{v\beta} \right] - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v} < 0$		
Ara Rejim	–	+
Ücret çekişli talep ve kâr çekişli büyüme		
$\tau - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v} < 0 < \tau \left[\frac{s_w + (s_\pi - s_w)h}{v\beta} \right] - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v}$		
Kâr Çekişli Rejim	+	+
Kâr çekişli talep ve kâr çekişli büyüme		
$0 < \tau - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v} < \tau \left[\frac{s_w + (s_\pi - s_w)h}{v\beta} \right] - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v}$		

Kaynak: Hein (2014:285)

Modelin yukarıdaki koşullar altında bir değerlendirmesini yapan Blecker'ın (2002) belirttiğine göre, modele ücretlerden tasarruf eğiliminin tanıtılması ile birlikte ücret-çekişli talep ve ücret-çekişli birikim/büyüme rejimi elde edilmesi zorlaşmaktadır.

1.3.2 Post-Kaleckiye Modelde Yatırım Denklemine Yeni Bir Yaklaşım

Bu bölümde Bhaduri'nin (2020), Bhaduri-Marglin (1990) post-Kaleckiye modele ekonomi politik, demokrasi ve sosyal ücretler çerçevesinde yapmış olduğu eklemeler ve bu eklemeler sayesinde ortaya koyulan kapitalist demokrasilerde ihtiyaç duyulan iktisadi reformların temellerinin nasıl değişebileceği fikirleri teorik çerçevede incelenecektir. Söz konusu çalışmanın modele getirmiş olduğu katkıların, üçüncü bölümde yer alan ampirik motivasyonun da temellerini oluşturduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda aşağıda öncelikle Bhaduri-Marglin (1990) post-Kaleckiye modelde yatırım-tasarruf denklemi ile birlikte kâr-çekişli, ücret-çekişli koşullara yatırım denklemi üzerinden kısaca yeniden değinilmekte,

devamında ise Bhaduri'nin (2020) bu denklemi geliştirerek ulaştığı yeni çıkarımlara yer verilmektedir.

Yatırım-tasarruf denkliği:

$$I = I(u, h) = S = shu \quad 0 < s, h, u < 1 \quad (73)$$

s kârlardan tasarruf eğilimini (çalışmada ücretlerden tasarruf eğilimi ihmal edilmiştir), u ⁵ kapasite kullanım oranını, h ise kâr oranını ifade etmektedir.

74 no'lu denkleme göre kâr paylarındaki değişim ile birlikte toplam talepte meydana gelen değişim kapasite kullanımının yönünü belirlemekte, bu sayede yatırım tasarruf denkliğinden doğan aşağıdaki IS eğrisinin eğimine ulaşılmaktadır:

$$\left(\frac{du}{dh}\right) = \frac{(I_h - su)}{(sh - I_u)}^6, \quad (sh - I_u) > 0 \quad (74)$$

Kâr-çekişli rejimin koşulu $\frac{du}{dh} > 0$ olup kâr payının tasarruflara kıyasla yatırımlar üzerinde daha yüksek bir etkiye ($I_h > su$) sahip olmasını gerektirmektedir. Ücret-çekişli rejimde ise yüksek kâr paylarının kapasite kullanım oranını azalttığını ($\frac{du}{dh} < 0$, $I_h > su$) ifade etmektedir. Bhaduri (2020), yatırım denklemini ve kapasite kullanım oranını aşağıdaki şekilde yeniden yazmaktadır:

$$I = I_u u + I_h h + I_0 = S = shu \quad (75)$$

$$u = \frac{(I_h h + I_0)}{(sh - I_u)} \quad (76)$$

Elde edilen eşitlik sonuçlarına göre kapasite kullanımını artırmanın iki yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan ilki kâr payı (h) artışı olup doğrudan uygulanabilecek mali önlemler yoluyla gerçekleştirilebileceği gibi emek üretkenliğine bağlı ücret artışlarını

⁵ Çalışmanın orijinal halinde kapasite kullanım oranı için z kullanılmıştır ancak önceki bölümlerde yer alan model incelemelerinde u sembolünün kullanılması nedeniyle tutarlılık açısından bu bölümde de aynı şekilde devam ettirilmektedir.

⁶ IS eğrisinin eğiminin elde edilişi için bkz. Ek 4.

sınırlayabilecek doğrudan olmayan yapısal reformlar da olabilmektedir. Bhaduri (2020) bunları kolay işe alma ve işten çıkarma politikaları, geçici personel sayısının artırılması ve emeklilik sisteminde yapılan reformlar olarak sıralamaktadır. Sayılan bu politikalar kâr güdüsü ile ortaya çıkmakta ve denklemden yer alan kâr payına bağlı yatırımları (I_h) artırmaktadır. Ancak kapasite kullanımına bakıldığında kâr payındaki artış her ne kadar kapasite kullanımını artırıyor gibi görünse de paydadaki sh oranında artışa sebebiyet vermesi nedeniyle olumsuz bir etki de yaratmaktadır. Bu nedenle sayılan politikaların işlerlik kazanabilmesi için pozitif etkinin diğer yandan oluşan negatif etkiyi baskılayabilmesi gerekmektedir. İkinci yöntem ise yatırım denkleminde eklenen I_0 'ın artırılması olup bu değişken, kârlılık ve kapasite kullanımından bağımsız otonom yatırımları temsil etmektedir.

I_0 değişkeni çalışmada sosyal ücretler olarak nitelendirilmekte; sağlık, eğitim, emeklilik sistemleri gibi sosyal refah hizmetleri ile birlikte toplum refahını ilgilendiren su ve taşımacılık sistemi gibi yapılar da sosyal ücretler kapsamında değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda yapılan yatırımların da genellikle kamu bütçesinde⁷ yer aldığına dikkat çekilmektedir. Bu durumun nedeni olarak ise refah devletlerinde ve sosyal demokrat ideolojilerde (genellikle) sosyal ücret seviyelerini artırmaya yönelik bir yatkınlık bulunurken neoliberal ideolojilerin kâr motivasyonu altında bu durumu tam tersine çeviren bir rol üstlenmiş olmalarının yattığı düşünülmektedir. Artan kâr motivasyonu ve kamu kesiminin geri çekilmesi, şirket yanlısı politikaların giderek daha fazla önem kazanmasına neden olmaktadır. Bu politikalar kendilerini rekabetçi bir yapıya bürünen vergi indirimleri, liberalleşme politikaları ve özelleştirme süreçleri gibi alanlarda göstermektedir.

Bhaduri (2020) bölüşümün ücret kesimi aleyhine işlediği kapitalist demokrasilerde seçim sistemlerini sorgulamakta ve her ne kadar bazı ideolojilerde sosyal ücretlerdeki artışın

⁷Özel teşebbüsler tarafından gerçekleştirilen ve 'sosyal sorumluluk' kapsamında yer alan yatırımlar da bu bağlamda değerlendirilmekte ancak bütünün içerisinde küçük bir paya sahip olduğu belirtilmektedir.

kendine yer bulabileceğine değinse de özel yatırımların uyarılmasında kâr motivasyonunun yüksek olması bu alanı kısıtlamaktadır. Model üzerinden tartışmaya devam edildiğinde aşağıdaki durumlar ortaya çıkmaktadır.

Kapasite kullanımı belirli bir seviyede sabit tutularak $u = u^*$ sosyal ücret yatırımları (I_0) ile kâr payı (h) arasındaki ilişki incelendiğinde:

$$u^*(sh - I_u) = I_h h + I_0 \quad (77)$$

$$I_0 = u^*(sh - I_u) - I_h h \quad (78)$$

$$\frac{dI_0}{dh} = su^* - I_h \quad (79)$$

Yukarıdaki durum 76 no'lu denklem ile birlikte ücret-çekişli bir rejimde ($\frac{du}{dh} < 0$) düşünüldüğünde, kâr payındaki bir artışın kapasite kullanımında yarattığı düşüşü telafi etmenin yolu, sosyal ücretlerde (I_0) artış yaratarak efektif talebi yükseltme yöntemiyle kapasite kullanımını artırmaktan geçmektedir. Ancak kâr-çekişli bir durumda $\frac{du}{dh} > 0$ ise kâr payındaki artışın kapasite kullanımındaki olumlu etkisi sosyal ücretlerin azaltılması ile dengelenebilmektedir.

Kapalı ekonomi varsayımı altında incelenen bu modeller talep, sermaye birikimi ve kâr oranlarının işleyişi ile birlikte ülke ekonomilerin hangi koşullar altında ücret veya kâr çekişli olabileceği konusunda kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Ancak buraya kadarki işleyişte dış alemin dahil edilmemiş olması yapılacak olan analizlerin kapsamını dar bir alana hapsedmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın takip eden bölümlerinde söz konusu modellerin genişletilmiş versiyonları olan açık ekonomi modellerinin teorik altyapıları incelenmektedir.

1.4 Post-Kaleckiye Açık Ekonomi Modeli

Bu bölümde daha önce anlatılan kapalı Kaleckiye modellere dış alemin de eklenmesi ile birlikte teorik erevesi Blecker (1989) ile Bhaduri ve Marglin (1990) tarafından geliştirilen ve temelleri Kalecki'nin (1954, 1971) alışmalarına dayanan açık ekonomi modeli incelemesi yapılmaktadır. Model kamu kesiminin olmadığı, dış ticaret serbestisi ile birlikte üretim sürecine ithal girdilerin dahil edildiği ve uluslararası piyasalarda rekabet eden çıktıların üretildiği ve bunların fiyatlarının dışsal kabul edildiği varsayımlara dayandırılmaktadır. Nominal döviz kuru para politikaları ve uluslararası finans piyasaları tarafından belirlenmesi nedeniyle dışsal kabul edilmektedir.

Açık ekonomi modelinin ilk basamağını fiyat, bölüşüm ve uluslararası rekabet koşulları oluşturmaktadır. Bu ilişkilerin kurulabilmesi amacıyla yapılan varsayımlara göre, üretim teknik koşulları [emek-çıktı oranı (a) ve sermaye-potansiyel çıktı oranı (v)] sabit kabul edilmekte ve dolaylı işgücü (overhead labor)⁸ maliyetleri ile sermaye stoku yıpranması ihmal edilmektedir. Yurtiçi fiyatlar (p), birim değişken maliyetler üzerine kâr marjının eklenmesi yoluyla belirlenmekte ve emek, ithal hammadde ve yarı-mamul üretim maliyetlerini içermektedir. Ancak açık ekonomi modelinde uluslararası rekabet, firmaların fiyat belirleme gücünü kısıtlamaktadır.

Fiyat denklemi aşağıdaki şekilde kurulmaktadır:

$$p = (1 + m)(wa + p_f eq), \quad m > 0 \quad (80)$$

w nominal creti, a emek-çıktı oranını, q çıktı başına ithal edilen hammadde ve yarı-mamul ürünleri, m kr marjını, e nominal döviz kurunu ve p_f ithal edilen malların yabancı

⁸ Lavoie (1997:276-277) dolaylı işgücünü beyaz-yakalı çalışanlar olarak tanımlamaktadır. Ancak bu tanımlamanın kısıtlı bir tanımlama olduğu da belirtmektedir.

para cinsinden fiyatını ifade etmektedir. Birim emek maliyetleri ile birim hammadde maliyetleri arasındaki ilişki z ile gösterilmekte ve aşağıdaki şekilde kurulmaktadır:

$$z = \frac{p_f^{eq}}{wa} \quad (81)$$

Fiyat denklemini yeniden bu ilişki üzerinden yazdığımızda aşağıdaki denklem elde edilmektedir,

$$p = (1 + m) wa \left(1 + \frac{p_f^{eq}}{wa} \right) = (1 + m) wa (1 + z) \quad (82)$$

Kâr payının (h) katma değer toplamı içerisindeki payı, toplam kâr (Π) ve toplam ücretler (W) kullanılarak aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir:

$$h = \frac{\Pi}{\Pi + W} = \frac{(1 + z)m}{1 + (1 + z)m} = \frac{1}{1 + \frac{1}{(1 + z)m}} \quad (83)$$

Elde edilen denkleme göre açık bir ekonomide kâr payı (h), kâr marjı ile ithal edilen birim hammadde maliyeti ve birim emek maliyeti arasındaki ilişki (z) yoluyla belirlenmektedir.

Bölüşüm ve uluslararası rekabet ilişkisinin kurulabilmesi amacıyla reel döviz kuru (e^r) rekabet gücünün belirleyicisi olarak seçilmekte ve aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$$e^r = \frac{ep_f}{p} \quad (84)$$

Formüle göre reel döviz kurundaki artış yerli üreticilerin uluslararası rekabet gücünün arttığını göstermektedir. Rekabet gücü ayrıca nominal döviz kurundaki (e) yükseliş ve yurtiçindeki fiyatların azalması ile de artabilmektedir.

⁹ 82 no'lu denklemden 83 no'lu denkleme geçişin ayrıntıları için Bkz. 1.1.1. Kalecki'de Fiyat ve Bölüşüm Teorisi.

Bölüşüm incelemesi uluslararası rekabet bağlamında yapıldığında üç temel durum değerlendirmesi ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki mark-up fiyatlamadaki değişimin bölüşümde yarattığı etkinin değerlendirmesi olup aşağıdaki şekilde elde edilmektedir:

$$\frac{de^r}{dm} = \frac{-e_r(wa + p_f eq)}{p^2} < 0 \quad (85)$$

Yüksek mark-up oranları daha yüksek kâr payı sağlamakta ancak yerli üreticilerin uluslararası rekabetini zedelemektedir.

Nominal ücretlerdeki değişimin bölüşümde yarattığı etki:

$$\frac{de^r}{dw} = \frac{-ep_f(1 + m)a}{p^2} < 0 \quad (86)$$

Buna göre uluslararası rekabet gücü nominal ücretlerdeki artıştan olumlu yönde etkilenmektedir. Nominal ücretlerdeki artış kâr payını azaltmak suretiyle rekabet gücünü artırmaktadır.

Nominal döviz kurundaki değişimin bölüşüm üzerinde yarattığı etki:

$$\frac{de^r}{de} = \frac{p - ep_f(1 + m)b}{\frac{p^2}{p_f}} > 0 \quad (87)$$

Nominal kurdaki yükseliş kâr payında ve uluslararası rekabet gücünde artışa neden olmaktadır.

Yukarıda sayılan koşullar genelinde yapılabilecek çıkarım kâr payında meydana gelen değişimin uluslararası rekabet gücünü olumlu ya da olumsuz olarak etkileyebileceğini göstermekte ve özetle ifade edilirse aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir (Hein, 2014:288):

$$e^r = e^r(h), \quad \frac{de^r}{dh} > 0 \text{ koşulu } dz > 0 \text{ ve } dm = 0 \quad (88)$$

$$\frac{de^r}{dh} < 0 \text{ koşulu } dm > 0 \text{ ve } dz = 0 \quad (89)$$

1.5 Post-Kaleckiye Açık Ekonomi Modelinde Büyüme ve Bölüşüm İlişkisi

Büyüme ve bölüşüm ilişkisi yukarıdaki adımlarda genişletilen varsayımların bir araya getirildiği açık ekonomilerde ücret geliri elde edenlerin de tasarruf yaptığı koşullar üzerinden kurulmaktadır. Bu şekilde oluşturulan mal piyasası dengesinde planlanan tasarruflar (S) yatırımların (I) ve net ihracatın (NX)¹⁰ toplamı olarak verilmektedir:

$$S = I + NX \quad (90)$$

Yukarıdaki denkleğin her iki tarafındaki değişkenler sermaye stokuna (K) göre normalize edildiğinde mal piyasası dengesi aşağıdaki şekilde oluşmaktadır:

$$\sigma = \varrho + b \quad (91)$$

Aşağıdaki 93 ne 94 no'lu denklemlerde verildiği şekliyle tasarruflar ve sermaye birikimi tekrar yazılacak olursa:

$$\sigma = [s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{u}{v}, \quad 0 \leq s_w < s_\pi \leq 1 \quad (92)$$

$$\varrho = \alpha + \beta\mu + \tau h, \quad \beta, \tau > 0 \quad (93)$$

91 no'lu denklemdede yer alan son değişken b , net ihracat oranını ($\frac{NX}{K}$) ifade etmekte; uluslararası rekabette ve dış talepten [dış kapasite kullanımı (u_f)] pozitif olarak etkilenirken, iç talep (u) ise negatif etki yaratmaktadır. Marshall Lerner koşulu altında, ithalat ve ihracat fiyat esnekliklerinin toplamının 1'i geçtiği durumda, uluslararası rekabet gücünü gösteren reel döviz kurundaki (e^r) artış (yabancı malların fiyatındaki göreceli artış anlamına gelmesinden dolayı) net ihracatı pozitif etkilemektedir. Bu üç belirleyiciye göre net ihracat oranı aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir:

¹⁰ Net ihracat (NX), mal ve hizmet ihracatından (X) ithalatının (M) ıkarılması ile bulunmaktadır.

$$b = \psi e^r(h) - \phi u + \epsilon u_f, \quad \psi, \phi, \epsilon > 0 \quad (94)$$

92, 93 ve 94 no'lu denklemler 91'de yerine koyulduğunda aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır:

$$[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{u}{v} = \alpha + \beta \mu + \tau h + \psi e^r(h) - \phi u + \epsilon u_f \quad (95)$$

Bu eşitlikten yola çıkılarak mal piyasasındaki istikrar koşulu aşağıdaki şekilde sağlanmaktadır:

$$\frac{d\sigma}{du} - \frac{d\rho}{du} - \frac{db}{du} > 0 \quad [s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi > 0 \quad (96)$$

Denge değerlerine ulaşmada eşitliğin kolay çözümü için $[s_w + (s_\pi - s_w)h] = a$ olarak alınırsa,

$$a u \frac{1}{v} - \beta \mu + \phi u = \alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f \quad (97)$$

$$u (a \frac{1}{v} - \beta + \phi) = \alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f \quad (98)$$

$$u^* = \frac{\alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f}{(a \frac{1}{v} - \beta + \phi)} \quad (99)$$

a'yı yukarıdaki denklikte yerine koyarsak kapasite kullanım oranı denge değeri aşağıdaki şekilde elde edilmektedir:

$$u^* = \frac{\alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi} \quad (100)$$

Kapasite kullanımı denge değeri 92, 93, 57 ve 94 no'lu denklemlerde yerine koyulduğunda aşağıdaki büyüme, kâr oranı ve net ihracat dengelerine ulaşılmaktadır:

$$q^* = \frac{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} \phi\}(\alpha + \tau h) + \beta[\psi e^r(h) + \epsilon u_f]}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi} \quad (101)$$

$$r^* = \frac{\frac{h}{v}[\alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f]}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi} \quad (102)$$

$$b^* = \frac{[\psi e^r(h) + \epsilon u_f] \left\{ [s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta \right\} - \phi(\alpha + \tau h)}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi} \quad (103)$$

Fonksiyonel gelir dağılımındaki değişimin kapasite kullanımı (u) ve sermaye birikimi (q) üzerine etkileri aşağıda türevi alınmış denklemlerde de görülebileceği üzere belirsizdir.

$$\frac{du^*}{dh} = \frac{\tau - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v} + \psi \frac{de^r}{dh}}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi} \quad (104)$$

96 no'lu denklemde belirtildiği şekliyle mal piyasasının istikrar koşulunun geçerli olması durumunda 104 no'lu denklemin paydası pozitifdir. Denklemin payına bakıldığında ise kâr payının kapasite kullanımı üzerindeki etkisinin belirsiz olduğu görülmektedir. Burada ortaya çıkabilecek toplam etki pay kısmında yer alan üç farklı unsurca belirlenmektedir. Bunlar; yatırım talebi (τ) yoluyla oluşan pozitif etki, tüketim talebi ($-(s_\pi - s_w) \frac{u}{v}$) yoluyla oluşan negatif etki ve net ihracat $\psi \frac{de^r}{dh}$ yoluyla oluşan belirsiz etkidir. Payda yer alan $\tau - (s_\pi - s_w) \frac{u}{v} + \psi \frac{de^r}{dh}$ değerinin pozitif olduğu durumda ekonomide kâr-çekişli bir rejim geçerli olacaktır, tam tersi durumda ise ücret-çekişli rejim söz konusudur.

$$\frac{dq^*}{dh} = \frac{\tau \left\{ [s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi \right\} - \beta(s_\pi - s_w) \frac{u}{v} + \beta \psi \frac{de^r}{dh}}{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi} \quad (105)$$

Kâr payındaki değişimin sermaye birikimi üzerinde etkisini gösteren 105 no'lu denklem için de benzer bir durumdan söz konusudur. Denklemin pay kısmında yer alan ilk terim $(\tau \{ [s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi \})$ artan kârlılığın kapasite kullanım oranı üzerindeki etkisini temsil etmektedir. İkinci terim $(\beta(s_\pi - s_w) \frac{u}{v})$, tüketim talebi ve kapasite kullanımı aracılığıyla gerçekleşen dolaylı etkileri ifade etmektedir ve negatiftir. Son terim $\beta\psi \frac{de^r}{dh}$ ise bölüşümün sermaye birikimi üzerindeki dolaylı etkisini uluslararası fiyat rekabeti, net ihracat ve kapasite kullanımı aracılığıyla açıklamaktadır ve belirsizdir, negatif veya pozitif olabilmektedir. Denklemin pay kısmının pozitif olması durumunda kâr-çekişli birikim/büyüme sağlanırken tam tersi durumda ise ücret-çekişli büyüme gerçekleşmektedir.

Yukarıda açıklanan açık ekonomi modelinin ücretlerden tasarruf eğilimini de hesaba katması nedeniyle, kârlardan tasarruf eğilimi ile ücretlerden tasarruf eğilimi arasındaki fark, ortaya çıkabilecek olan rejimin belirlenmesinde rol oynayan faktörlerden biri olmaktadır. Analizlere uluslararası rekabetin ve net ihracatın dahil edilmesi ile birlikte toplam talebin (overall demand) ücret-çekişli olması, imkansız olmasa bile, daha zor hale gelmektedir. Ancak bölüşümün ücret lehine gerçekleştiği duruma, firma fiyatlamalarında kâr marjının azalması eşlik ediyorsa, uluslararası rekabette artış ve dolayısıyla net ihracatta yükseliş meydana gelebilmekte ve bu koşullar iç talebin ücret-çekişli olması yönünde sonuçlar doğurabilmektedir. Öte yandan, kârlardan tasarruf eğilimi ile ücretlerden tasarruf eğilimi arasındaki farkın düşük, kâr payının kapasite kullanımı üzerindeki etkisi ve kapasite kullanımının da yatırımlar üzerindeki etkisinin yüksek olması ile birlikte, kâr lehine gerçekleşen bölüşümün fiyat rekabetini artırmasına azalan nominal ücretler ve/veya ulusal paranın değer kaybı eşlik ediyorsa, bu durum net ihracat üzerinde güçlü bir etki yaratmakta ve toplam talep kâr-çekişli olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

DÖNEMSEL TÜRKİYE İNCELEMESİ VE SOSYAL ARKA PLAN

Bu bölümde, ampirik araştırmaya konu olan 1988-2017 yılları Türkiye ekonomisi incelemesi için Boratav'ın (2019) sınıflandırmasından istifade edilmiştir. Söz konusu sınıflandırmaya göre ampirik çalışma dönemine denk düşen yıllar şu şekilde nitelendirilmektedir: Finans Kapitale Teslimiyet ve Popülizme Aksak Dönüş (1989-1997), Kesintisiz Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund – IMF) Gözetimi, Beş Kayıp Yıl ve Krizleri (1998-2002), Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) “Lale Devri” (2003-2007) ve Sonrası (2008-2015). Ancak dünyada neoliberalizm adıyla yerini alacak olan yeni düzenin, 1980'li yıllara dair Türkiye ekonomisindeki incelemesine geçmeden önce geçmiş yıllardaki bölüşüm ilişkilerine ait bazı özet bilgilerin aktarılması sürecin ilerleyişi hakkında aydınlatıcı olabilmektedir.

Türkiye'nin 1960'lı ve 1970'li yıllarında bölüşüm ilişkileri, katma değerden ücretlerin aldığı paylar bakımından her ne kadar emek aleyhine bozulmuş olsa da bu dönemlerde işçi ücretleri neredeyse her yıl artış göstermiştir. Söz konusu yılların 1970-1976 dönemi, ithal ikameci sanayileşmenin ikinci evresi olarak anılmaktadır. İlgili çerçevede ekonomide üretim mallarının üretildiği, ara malı ve temel tüketim sanayinde yurtiçi ikameye yönelinen, kamu sektörü ve yatırım programları öncülüğünde ilerleyen bir dönem yaşanmıştır (Yeldan, 2011). Uygulanan ekonomi politikalarından ithal ikameci sürecin iç pazarın canlılığına dayanması, ücretlerin yalnızca maliyet unsuru olarak görülmesinin önüne geçmiş ve yeniden üretim sürecinin talep unsuru yönüyle de ele alınmasını olanaklı kılmıştır (Boratav, 2019). Bu durumu olanaklı kılan koşullar ise sanayi burjuvazisi, işçiler, bürokratlar ve köylü/çiftçi arasında kurulan dengeye, bir diğer ifade ile özel kesimin korumaya alınmış yurtiçi pazar ve kamu sektörü tarafından sağlanan ucuz hammadde sayesinde elde ettiği

yüksek kâr marjına, dayanmaktadır (Boratav, Keyder ve Pamuk, 1984). Bu dönemde ayrıca bir yandan toplu sözleşme, grev hakkı ve yaygın sendikalaşma reel ücretleri güvence altına alırken diğer yandan sosyal güvenlik sistemi ile gelir dışındaki yan haklar da elde edilmiştir. 1973 yılında yaşanan birinci petrol krizi karşısında dünya durgunluğa sürüklenirken, Türkiye ithalat ve milli gelirdeki büyümeyi, kısa dönemli borçlanma kanallarını¹¹ zorlayarak sürdürebilmiş ve bu sayede 1974-75 yılları atlatılarak ekonomik bunalımın üç yıl ertelenmesi mümkün hale gelmiştir. Kazgan'ın (2013) özetlediği üzere, Türkiye'nin yürüttüğü borç ekonomisinin suni parıltısı, ithal ikameci modelde ihracata verilen önemin ikinci planda kalması ile modelin kendi iç dinamiğini yaratamayacak duruma gelmesi nedeniyle 3-4 yıl içerisinde sönmüş ve 1977 yılına gelindiğinde ekonomi aşağı yönlü bir seyir izlerken darlıklar baş göstermeye başlamıştır. 1979 yılında enflasyon %60'ı geçerken, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) artışı negatif (%-0.3) olarak gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan kriz koşullarını takiben reel ücretlerde, her ne kadar 1976-1979 yıllarında % 5'lik bir artış gerçekleşmiş olsa dahi, 1980 yılında % 23'lük bir düşüş ile karşılaşmıştır. Boratav (2019) reel ücretlerde 1980 yılına kadarki dönemde gerçekleşen söz konusu artışların, özel sektör öncülüğündeki bir yapıyı öngören 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan ve sonrasında pekişerek devam eden yeni iktisat politikalarının şekillenmesi üzerindeki etkisine değinmektedir. Bu etki sanayi burjuvazisinin sermaye-işgücü çelişkisini kendi lehine çevirme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda, takip eden yıllarda izlenecek olan ekonomi politikalarında, ücretlerin disiplin altına alınması şartırtıcı değildir.

¹¹Dövizle çevrilebilir Türk lirası mevduat hesapları kısa vadeli borçlanma kanallarının önemli bir ayağını oluşturmuş ve takip eden yıllarda faiz ödemelerinin de eklenmesi ile birlikte borç yükünün ağırlaşarak ödenemez duruma gelmesinde önemli bir rol oynamıştır (Kazgan, 2013).

2.1 80'LERDEN İTİBAREN TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

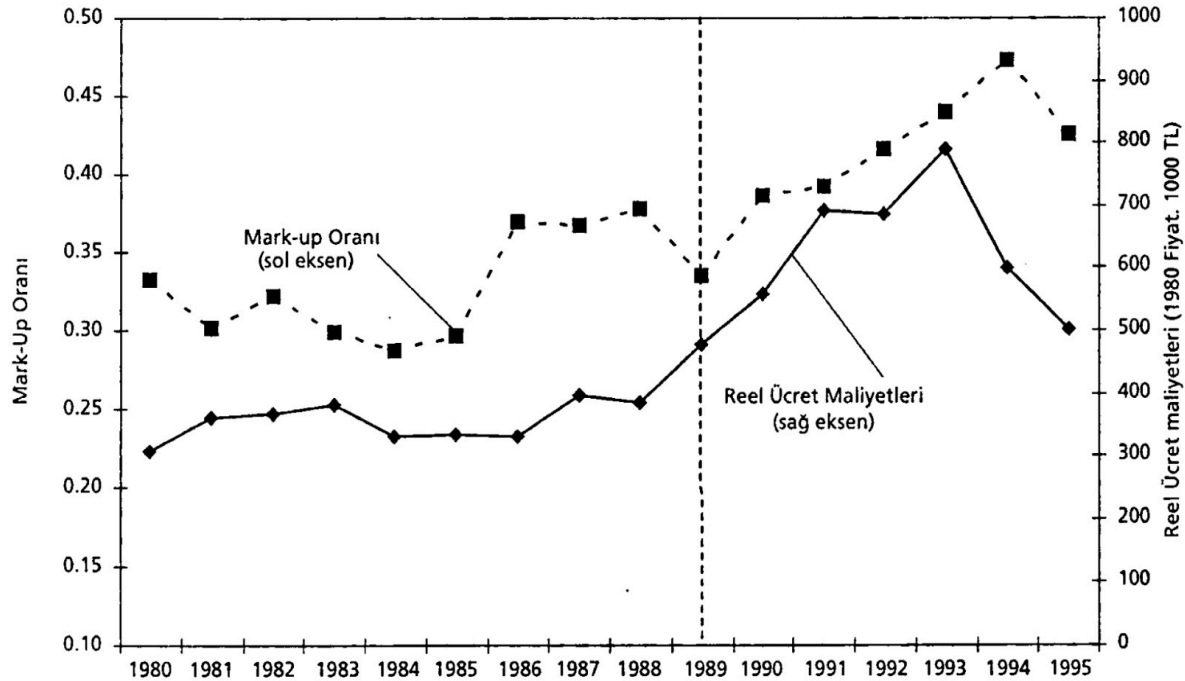
Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasındaki on yıllık dönem, serbest rekabet esasını gözeterek şekilde ihracata dayalı büyüme modeli ile birlikte toplumsal bölüşüm ilişkilerinin temelden değiştirildiği, yurt dışı pazarlara ihraç edilecek artığın yurt içi talepteki daralmaya dayandığı ve bu daralmanın da ücretlerin düşürülmesi aracılığı ile sağlandığı bir süreci ifade etmektedir. Bu doğrultuda atılan adımlar ile birlikte, 1987 yılına gelindiğinde katma değer içerisinde ücretli kesimin payı özel sektörde %27.5'ten %17'ye, kamuda %25'ten %13'e düşerken, imalat sanayinin kâr marjı %31'den %38'e yükselmiştir (Yeldan, 2011). 1981-1983 dönemi 'askeri müdahale aşaması' olarak adlandırılmakta; gelir ve mal piyasasına dair politikaların istikrar politikaları çerçevesinde belirlendiği bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde ucuz işgücüne dayalı ekonomik modelin benimsenmesinin yanında işçi haklarına dair demokratik yapılar yıpratılarak sendikal hareketlerin yasal çerçeveleri daraltılmaktadır.

Demirel hükümeti döneminde, 24 Ocak programının ekonomide uygulanabilmesi için gerekli olan araçların eksikliği, işgücü piyasasında yukarıda bahsedilen disiplinin sağlanmasına engel olmuştur. Bu nedenle askeri ve yasal yöntemlerle disipline edilen piyasada, 24.12.1980 tarih ve 2364 sayılı kanun ile ücretlerin belirlenmesinde toplu sözleşme düzeninden çıkılarak Yüksek Hakem Kurulu (YHK) sorumlu kılınmıştır. YHK bu dönemde mevcut sorunlara çözüm getirmek yerine reel ücret gelirlerinin aşınması, sendikaların zayıflatılması ve milli gelir bölüşümünün daha da adaletsiz hale gelmesi gibi durumlara neden olurken, 1963-80 yılları arasında toplu iş sözleşmeleri ile elde edilen kazanımların bazılarını ortadan kaldırmıştır (Kul, 2012; Koç, 2010). 1984 yılında toplu sözleşme düzenine geri döndüğünde bile bu hakların bir kısmı geri alınamamıştır.

Ücret maliyetlerinin baskılandığı, yoğun teşvikler ile üretim artışı sağlanan ihracata dayalı 1980'lerin büyüme modelinde imalat sanayinin yeri ve önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle aşağıda bölüşüm ilişkilerine dair bazı parametreler imalat sanayi verileri üzerinden sunulmakta ve ekonominin geneline dair çıkarımlar bu veriler üzerinden yapılmaktadır. Söz konusu büyüme modelinde dış pazarda rekabetçilik ve verimlilik ile birlikte emek gelirlerinde ve istihdamda artış öngörülmüştür. Fakat ekonomideki gerçekleştirmelere bakıldığında ise bu beklentilerin karşılanmadığı; daha da ötesi 1988 yılından itibaren modelin sürdürülemez hale geldiği gözlemlenmektedir.

Grafik 1 ve Grafik 2 birlikte değerlendirildiğinde, mark-up oranı 1980-1984 yıllarında nispeten düz bir seyir izlemekte; 1988 yılına kadarki süreçte ise reel ücretlerdeki gerilemeye paralel olarak kâr marjlarında büyük bir sıçrama yaşandığı görülmektedir. Bu sayede oluşan dört yıllık birikim sürecinin, 1989 yılına gelindiğinde ücretlerde yaşanan artışla durulduğu gözlemlenmektedir.

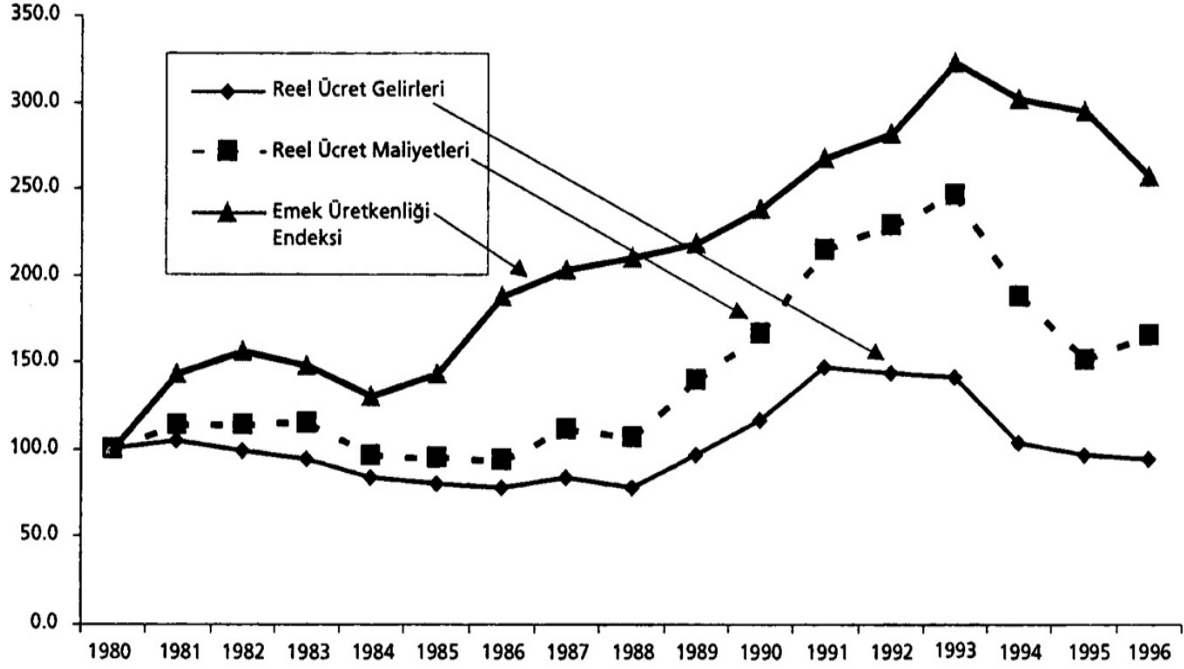
Grafik 1. İmalat Sanayi Kâr Marjı ve Reel Ücret Maliyetleri

Kaynak: Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi s.77 (Yeldan, 2011)

1989 yılından itibaren mark-up oranında yaşanan artışlara Grafik 2’de görüldüğü üzere emek üretkenliği eşlik etmiştir. 1984 yılından itibaren imalat sanayinde emek üretkenliği hem reel ücret gelirlerini hem de reel ücret maliyetlerini oldukça aşmaktadır.

Grafik 2. İmalat Sanayi Reel Ücret Verileri ve Emek Üretkenliği

Kaynak: Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi s.78 (Yeldan, 2011)

Her ne kadar ihracata yönelik büyüme adımları 1980 yılı itibariyle atılmış olsa dahi 1977-79 krizini takiben 1980’li yılların başında ekonomide ‘anomaliler’ görülmektedir. Bunların başlıcası, dışa yönelik sanayileşmeye ağırlık verilmiş olmasına rağmen 1980-82 yıllarında sabit sermaye yatırımlarında düşüş meydana gelmesi ve bu durumun 1983 yılını takiben düzelmesidir (T.C. Merkez Bankası Raporları, 1981,1982,1983, 1984). Buna bağlı olarak, 80’li yılların ilk yarısında gözlemlenen büyüme¹² üretken kapasitenin genişletilmesi yerine kapasite kullanım oranlarının artırılması yoluyla gerçekleşmiştir. Bu nedenle de Grafik 1’den de görülebileceği üzere birikim oranındaki ivme 1984 yılında hız kazanmakta

¹²1980-83 yıllarında sanayi kesimi büyümesi kriz yıllarının büyüme oranının üzerinde ve yaklaşık %4.7 oranında gerçekleşmektedir. Bu büyüme oranının yakalanmasında reel devalüasyonların, mamul ihracatı için verilen desteklerin etkisi büyük olmakla birlikte daralan iç talebin ve yükselen reel faizlerin borçlu şirketler üzerinde yarattığı baskılar ise iflaslara yol açmıştır (Kazgan, 2013).

ve bu yılda ancak 1970’li yılların birikim oranına yaklaşmaktadır. Bu dönemde yaşanan yapısal dönüşümlerden biri ihracat bileşiminde olup tarım ürünlerinden mamul mallara doğru gerçekleşmektedir. Bir diğer dikkat çeken dönüşüm ise imalat sanayi aleyhine olurken konut sektörünün ise milli gelirden aldığı pay giderek artmaktadır.

1984-88 dönemi, Boratav, Türel ve Yeldan (1996) tarafından Turgut Özal liderliğindeki Anatavan Partisi’nin (ANAP) ‘altın yılları’ olarak tanımlanmakta ve bu dönemde de işgücü piyasasının kontrolünde askeri müdahale döneminden kalan anayasal ve yasal enstrümanların kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Kamu maliyesi bakımından, söz konusu yıllarda vergilerde yapısal değişikliklere gidilirken kamu harcamalarında da artış meydana gelmiştir. Vergi uygulamaları açısından bakıldığında, vergi güvenlik müesseselerinden biri olarak atfedilen servet beyanı, 1984 yılında yapılan düzenleme ile mevzuattan kaldırılmış ve 1985 yılında katma değer vergisi (KDV) kabul edilmiştir. 1980’li yıllar boyunca şirketlere tanınan istisna ve muafiyetlerin yanında, 1981 yılında %51 olarak uygulanan kurumlar vergisi 1986 yılından itibaren yalnızca kurum kazançları üzerinden alınacak şekilde %46’ya indirilmiş ve kâr payları üzerinden alınan gelir vergisi stopaj uygulaması sonlandırılmıştır¹³. Söz konusu kanuni uygulamaların, üniter vergileme prensibinden çıkılmasına sebebiyet vermesi nedeni ile vergi adaletini zedelediği düşünülmektedir. Uygulanan vergi politikaları ve sermaye sahipleri lehine verilen ödümler ile birlikte Türk vergi sisteminde ağırlık çoğunlukla ücretli kesim ve tüketici harcamaları üzerine düşmüş ve vergi hasılatının milli gelir içerisindeki oranında düşüş yaşanmıştır. Diğer yandan kamu harcamaları bakımından askeri müdahale döneminin sıkı politikaları terk edilerek 1980’li yılların tamamında kamu harcamalarının artırıldığı ve kamu kesiminde planlanan tasarrufların gerçekleştirilemediği görülmektedir (Şahin, 2009; Boratav, 2019).

¹³ 3946 sayılı Kanunla 01.01.1994 tarihinden itibaren tekrar iki aşamalı vergilendirmeye geçilmiştir.

1985 yılından itibaren ekonomik konjonktürde gözlemlenen genişleme, dayanağını kamu yatırımlarından almıştır. Vergi ve kamu harcamalarında gerçekleşen bu koşulların kamu açıklarını da beraberinde getirmesi kaçınılmaz olmuş ve bu açıkların kapatılmasında, 1985 yılında hazine bonosu ve devlet tahvili satışında ihale yöntemine geçilmesi ile birlikte, iç borçlanma yolu tercih edilmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2003).

İhracatta gözlemlenen hızlı artışlar dönemin önemli ve olumlu yapısal değişikliklerinden birini ifade eder. Buna ek olarak, istikrar programının uygulandığı 1981-83 yıllarında dış borcun GSMH'ye oranının yükselmesine rağmen cari işlemler açığı ve kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı azalmış ayrıca rezervlerde de artış gözlemlenmiştir. Bu sayede, söz konusu yıllarda Türkiye'nin dış borç ödeyebilme kabiliyetinin arttığı söylenebilir (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2014). Ancak ihracatta yaşanan bu olumlu gelişmelere ithal bağımlılığının eşlik etmesi nedeniyle dönem boyunca dış açıklar yükselerek devam etmiş ve 1988 yılına gelindiğinde ekonominin kesintisiz ve yüksek oranda dış yardımlara bağımlı hale gelmesi nedeniyle uluslararası sermayenin hakimiyeti artış göstermiştir. Dönem boyunca uygulanan yüksek faiz politikaları neticesinde yurtiçi faktör gelirlerinin fonksiyonel dağılımında yapısal ve kalıcı değişimler meydana gelmiştir. Bu doğrultuda, Kazgan'ın (2013) “aylak sermayeye ödenen gelir” olarak nitelendirdiği faizlerin milli gelir içerisindeki payı giderek artış göstermiştir. Serbest bırakılan faizler neticesinde hızla yükselen faiz oranları kredi faizlerindeki artışı da beraberinde getirmiş ve bu durum gelir ve servet dağılımında ciddi ölçüde bozulmalara sebebiyet vermiştir. Ayrıca söz konusu koşullar, bazı kesimler lehine servet yoğunlaşması oluşturmakla birlikte ekonomide tekelleşmeyi artırmıştır.

Güven (1983) kredi ve mevduat faizlerinin serbest bırakılmasının Türkiye ekonomisindeki iki yönüne işaret eder: Bunlardan birincisi, kredi faizlerinin yüksekliği nedeniyle sanayi kuruluşlarının el değiştirmesi ile tekelleşmeye zemin oluşturulması, ikincisi

ise yüksek mevduat faizleri nedeniyle rantıye sınıfının ortaya çıkması ve bu kesimlere doğru gerçekleşen olağanüstü servet transferidir. Ayrıca enflasyon ile mücadele amacıyla başvuru yüksek oranlı mevduat faizi uygulamasında, faiz oranlarının enflasyonu yenmeyi gerektiren orandan bağımsız belirlendiğine dikkat çekmektedir. Söz konusu koşullar altında, toplumun büyük bölümünü oluşturan kitlelerin yıllardır içinde bulunduğu negatif birikim ile ancak asgari tüketimlerini karşılayabilmek amacıyla içinde bulundukları tüketim açığını kapatabilecek kadar bankacılık sistemine dahil olabildiklerinin altı çizilmektedir¹⁴.

Yukarıda aktarılan 1980’li yıllara dair genel yönelim, on yıllık periyodun sonuna gelindiğinde artık sınırlarına ulaşmış bulunmaktadır. 1989 Bahar Eylemleri olarak bilinen işçi eylemleri ile birlikte aynı yılın Mart ayında yapılan yerel seçimlerde ANAP’ın uğradığı ağır yenilgi sonucunda kamu sektörü işçilerine %142’lik zamlar yapılmış bunu memur zamları ve nispeten daha düşük oranda olsa dahi özel kesim zamları takip etmiştir (Boratav, 2019: 193). Bu koşullar nedeniyle son on yılda emek aleyhine gerçekleştirilen girişimlerin kısmen telafisinin 1989 yılında yapıldığı söylenebilmektedir. Ancak bu gelişmenin yanında 1989 yılı, uygulanacak olan iktisadi politikalar bağlamında hem bölüşüm ilişkileri hem de makroekonomik sonuçlar açısından bir dönüm noktasını da işaret eder.

2.2 SİYASAL DÖNÜŞÜM VE FİNANS KAPİTAL

“Neoliberal politikalar” 1980’li yıllardan itibaren, Margaret Thatcher ve Ronald Reagan’ın sırasıyla 1979 ve 1980 yıllarında İngiltere ve ABD’de göreve gelmeleriyle beraber hayata geçirdikleri serbest piyasa uygulamalarını tanımlamak amacıyla sıklıkla kullanılan bir terimdir. Bu bağlamda 1989 yılında John Williamson tarafından “Washington Uzlaşısı”

¹⁴Alıntılanan yazıda vurgulanan diğer bir husus da yastık altı edilen paraların Stok Affi ve Servet Yasaları ile piyasaya kazandırılmasının mümkün olmadığıdır. Söz konusu paralar ancak yüksek faiz gibi rantlar ile ödüllendirilerek piyasaya çekilebilmiştir.

olarak tanımlanan, Latin Amerika ülkelerine yönelik politika önerileri olarak başlayıp, devamında Dünya Bankası (DB), IMF ve ABD Hazine Bakanlığı tarafından yeni gelişen ekonomileri de kapsayacak şekilde tavsiye edilen uygulama paketi, neoliberal manifesto olarak kabul edilmektedir (Williamson, 1997: 48). Williamson'ın (2004-2005: 196) Washington Uzlaşısı'ndaki politika önerileri aşağıda özet olarak aktarılmaktadır:

- Bütçe açıklarının enflasyon vergisine başvurmayı gerektirmeyecek nispette küçültülmesi,
- Kamu harcamalarının iktisadi getirisine kıyasla daha fazla kaynak ihtiyacına sebep olan alanlardan yüksek iktisadi getirisi olan ve potansiyel olarak gelir dağılımını daha adaletli hale getirmesi beklenen eğitim, sağlık ve altyapı gibi alanlara kaydırılması,
- Vergi reformlarının yapılması; vergi tabanının genişletilmesi ve marjinal vergi oranlarının azaltılması,
- Finansal serbestleşme; faiz oranlarının piyasada belirlenmesinin hedeflenmesi,
- Geleneksel olmayan ihracatta hızlı büyümenin teşvik edilmesi için rekabetçi reel kur politikalarının benimsenmesi,
- Miktar kısıtlamalarını içeren ticaret politikalarının tarifelerle yer değiştirmesi ve bu kısıtların kademeli olarak yüzde 10 – 20 bandına indirilmesi,
- Doğrudan yabancı yatırımların giriş engellerinin kaldırılması,
- Kamu işletmelerinin özelleştirilmesi,
- Yeni firmaların girişini ve rekabeti engelleyen regülasyonların terk edilmesi,
- Kayıt dışı sektörler için mülkiyet haklarının güvence altına alınması.

Söz konusu politikalar makro-iktisadi disiplin, dışa açılma ve piyasa ekonomisi unsurlarını barındırmakta ve geneli itibariyle serbestleşme politikalarını hedeflemektedir.

Bahsi geçen neoliberal politikaların finansal serbestleşme ayağı ile ilgili Türkiye’de atılan adımlar, 1989 yılının Ağustos ayında 32 Sayılı Karar ile finansal serbestleşmenin sağlanması ve Şubat 1990’da Türk Lirası (TL) için tam konvertibiliteye geçilmesidir. Finansal serbestleşme, spekülâtif sermaye akımlarının girişine izin vererek ekonomiye yüksek miktarda likiditenin enjekte edilmesine yol açmakta ve bu durum TL’nin değerinin aşınmasını beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan bu koşullar ihracat maliyetlerini düşürerek özel sektörü rahatlatmış ancak eşanlı olarak cari işlemler açığına neden olmuştur. Yüksek faiz oranlarının ülkeye çektiği “sıcak para” gelir dağılımında bozulmalara neden olurken “kısa-vadeli sermayeye bağlı büyüme” yaşayan Türkiye, 1994 yılında finansal krize sürüklenerek GSYH’de yıllık yüzde 4.8 düşüş ile karşı karşıya kalmıştır (Boratav vd., 2000).

Neoliberal politikaların Türkiye’de kendine yer bulduğu alanlardan bir tanesi de Öniş’in (1991) belirttiği üzere DB’nin etkisi ile birlikte 1980-1984 yılları arasında gerçekleşen kamu sektörü reformlarıdır. Bu yıllarda Türkiye rekor sayıda (5 adet) yapısal uyum kredisi (Structural Adjustment Loans – SAL) almıştır. Söz konusu dönemde uygulanan SAL programlarının odağı kamu girişimlerine yönelik reformları içermektedir. Bu doğrultuda Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nin (KİT) rolünün özel sektörü desteklemek olarak değiştirilmesi planlanmış ancak bu teşebbüslerin özelleştirilmesine programda henüz yer verilmemiştir. Kasım 1983 yılında Türkiye yeniden çok partili döneme geçmiş ve Turgut Özal liderliğindeki ANAP iktidar olmuştur. ANAP güdümlü serbest piyasa odaklı ekonomik yaklaşımla birlikte özelleştirme uygulamaları da 1984 yılından itibaren politika yapıcıların gündemine girmiştir.

8.6.1984 tarihli ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) 2a ve 2b maddelerinde, KİT’lerin ekonominin “kurallarına uygun yönetilmesi” gerektiği belirtilmekte

ve “ekonomik gereklere uygun olarak kârlılık ve verimlilik ilkeleri” çerçevesinde hizmet sunma zorunluluğu işaret edilmektedir.

233 sayılı KHK bağlamında uygulanan fiyat deregülasyonları ile birlikte KİT kârlarında artış gerçekleştiği ve bütçeye olan yükünün azaldığı kanısı oluşmaktadır. Ancak bu yorum Öniş’in (1991) de belirttiği üzere tartışmaya açıktır. Bahsi geçen dönemde KİT’lerin kârlılığındaki artış iddia edilenin aksine üretkenlik artışından kaynaklanmamaktadır. İşaret edilen artışı, KİT’lerin sahip olduğu monopol pozisyonundan kaynaklı fiyat artırma gücü ile ilişkilendirmek makuldür.

Türkiye’de özelleştirme ile ilgili hazırlıkları yürütmek üzere Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) görevlendirilmiştir. 1985 yılında teşkilat ile Morgan Guaranty Trust Company of NewYork arasında özelleştirme programının oluşturulması amacıyla Ana Planı’nın (Master Plan) hazırlanması için anlaşma gerçekleştirilmiştir. Morgan Guaranty Bank öncülüğünde dört kuruluş ile birlikte (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman A.Ş., Price Waterhouse/Muhaş A.Ş.) 1986 yılında hazırlanarak hükümete sunulan Ana Plan’da yer alan önerilerin kapsadığı konular şu şekilde özetlenebilir: özelleştirme faaliyet planları, program hedefleri, mevcut KİT’lerin rehabilitasyonu ve yeniden yapılandırılması. Kardeş ve Güzel’in (1995) belirttiğine göre, söz konusu konular kapsamında oluşturulan Ana Plan çerçevesinde, üretkenlik artışı ana amaç olmaktan çıkmıştır. Ekonomi yönetiminin temel hedefi, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve kamu emlakını satarak devlete gelir sağlamak olarak belirlenmiştir.

Uygulanan neoliberal politika araçlarından finansal serbestleşmenin Türkiye’yi 1994 yılında sürüklemiş olduğu kriz neticesinde, dönemin Başbakanı Tansu Çiller DB raporları ve önerilerini de dikkate alarak özelleştirme uygulamalarına hız vermiştir. Bu dönemde “etkinlik amacı ile özelleştirme” söylemi yerini “kamu açıklarını kapatma amacıyla özelleştirmeye” bırakmıştır (Boratav, 2019:195).

Hem DB reçeteleri hem de IMF istikrar programlarınca hedef haline gelen özelleştirme uygulamaları, Turgut Özal ve Tansu Çiller öncülüğünde ekonomi politikaları içerisine dahil edilmiştir. Ancak söz konusu uygulamaların artırılarak ivmelenmesi ise 2002 yılından itibaren AKP dönemi ile birlikte gerçekleşmektedir. 1986-2002 yılları arasındaki özelleştirme uygulamaları toplamda 8 milyar dolara denk gelirken; 2003 yılından günümüze AKP iktidarında geçen dönemde 63 milyar doları aşkın değerde satış yapılmıştır (Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB), 2023).

Özelleştirmelerin neden olabileceği yapısal değişiklikler özellikle gelir dağılımı, mülkiyet değişimi ve istihdam sağlama gibi konularda sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu sorunların doğmasına engel olabilmek veya ortaya çıkan sorunları çözüme kavuşturabilmek, özelleştirme alanında sağlam temellere dayanan yasal düzenlemelerin yapılmasına bağlıdır. Her ne kadar özelleştirme uygulamaları 1986 yılından itibaren yapılmaya başlansa da bu alanda yapılan en kapsamlı yasal düzenleme 24.11.1994 tarihinde hazırlanan 4046 sayılı “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesi ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”dur. Söz konusu kanun, özelleştirmeye konu olan kuruluşlardaki kamu personelinin özlük ve sosyal haklarına ve özelleştirme uygulamaları sonucunda işsiz kalabilecek olanlara mali ve sosyal hakların sağlanmasına ilişkin hükümleri içermektedir. Kanunda bunların dışında, Özelleştirme Fonu’nun ve Kamu Ortaklığı Fonu’nun kurulmasına ilişkin hükümler, Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun ve ÖİB’in¹⁵ kurulması, görev ve yetkilerinin belirlenmesine ilişkin hükümler ve özelleştirme uygulama ve yöntemlerine ilişkin hükümler yer almaktadır.

¹⁵ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ile ilgili daha sonra 15.07.2018 tarih ve 30479 sayılı “Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile yeni düzenlemeler yapılmıştır (kararname yirmi altıncı bölüm).

4046 sayılı kanun madde 18'e göre özelleştirme yöntemleri şu şekilde sıralanmaktadır: satış, kiralama, işletme hakkının verilmesi, mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi ile gelir ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar. Bu yöntemler arasında Türkiye'de en çok kullanılan yöntem satış yöntemi olup varlık ve hisse satışı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Varlık satışı söz konusu kanunda "kuruluşların aktifindeki mal ve hizmet üretim birimleriyle varlıklarının mülkiyetinin bedel karşılığında kısmen veya tamamen devredilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Hisse satışı ise "kuruluş hisselerinin tamamının veya bir kısmının yurt içi ve yurt dışında hakla arz, gerçek ve/veya tüzel kişilere blok satış, halka arzı içeren blok satış, çalışanlara satış, borsada normal veya özel emir ile satış, menkul kıymet yatırım fonları veya ortaklıklarına satış veya bunların birlikte uygulanması" olarak ifade edilmektedir.

Özelleştirmenin gerekçeleri arasında sermaye piyasasını geliştirmek, KİT'lerin oluşturduğu yükleri hafifletmek, yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlamak, KİT'lerdeki gizli işsizliği ortadan kaldırmak, devlete gelir sağlamak ve serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek gibi unsurlar yer almaktadır (TÜSİAD, 1992). Bunların dışında özelleştirme uygulamalarının sosyal rasyoneli ise gelir dağılımının iyileştirilmesini ve sermayenin tabana yayılmasını ifade eder. Özelleştirme politikalarının bu anlamda başarılı olabilmesi için hisse senetlerinin gelir ve serveti düşük kişilerce alınmasına yönelik özendirici tedbirlerin uygulanmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, işçileri/çalışanları, yöneticileri ve küçük tasarruf sahiplerini içerecek şekilde geniş kesimlerin özelleştirmeye ortak edilmesinin, gelir dağılımı üzerinde olumlu etkisinin olacağı düşünülmektedir (Altıntaş, 1988). Buna ek olarak, mülkiyet ve emek faktörlerinin birleştirilmesi sayesinde iş anlaşmazlıklarının azalması ve emek verimliliğinin yükselmesi beklenmektedir.

Ancak Türkiye'deki özelleştirme uygulamaları, kanunda düzenlenmiş olan özlük ve sosyal haklar ile yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda incelendiğinde ortaya tezat

durumlar çıkmaktadır. Ertüzün'ün (1990) belirttiğine göre, yapılan özelleştirmelerde personel hakları gerektiği gibi gözetilmemiş, sendikalı işçi sayıları özelleştirmeler öncesinde azaltılmış ve personel özelleştirme sonunda kaderleri ile baş başa bırakılmıştır. TCMB verilerinde Yöntemine Göre Özelleştirme Gelirleri incelendiğinde ise halka arz yöntemine, özelleştirmenin yalnızca erken dönemlerinde başvurulduğu görülmektedir. Buna göre, 1986-1990 yılları arasında gerçekleşen özelleştirme uygulamalarının yaklaşık %54'ü halka arz şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak 1991 yılından itibaren, özelleştirmede sermayeyi tabana yayma ve gelir dağılımını düzeltme amacı terk edilerek gelir sağlama amacı ön plana çıkmaya başlamıştır. Söz konusu yıldan itibaren özelleştirme uygulamaları içerisinde blok satış yöntemi ağırlıklı yöntem haline gelmiş, 1991-1997 yılları arasında toplam gelir içerisindeki oranı yaklaşık %55 civarına yükselmiş ve sonraki yıllarda da benzer şekilde devam etmiştir. 1986-2018 yılları bir bütün olarak incelendiğinde, halka arz yönteminin %10'lara gerilediği, blok satış yönteminin %44 civarında olduğu ve bu yöntemle yaklaşık %34 oranında işletme ve tesis satışlarının eklendiği görülmektedir. Cengiz (2018) 1993-2015 yılları arasında Türkiye'deki özelleştirmeler üzerine yapmış olduğu çalışmada yapılan uygulamaların gelir transferine sebep olup olmadığını incelemiştir. Çalışma, söz konusu yıllar içerisinde satış yöntemi (büyük çoğunluğu blok satış şeklinde) ile gerçekleştirilen imalat sanayi firmalarının özelleştirilmesini içermektedir. Çalışma bulguları, özelleştirme uygulamaları sonucunda yaşanan iş kayıplarına değinmekte ve ücret geliri elde edenlerden kâr geliri elde edenlere doğru bir gelir transferi olduğunu ortaya koymaktadır.

Özelleştirme uygulamalarının bu denli agresif bir doğrultuda ilerlemesinin nedenlerinden biri sermaye üzerindeki vergi yükünü düşürme gayreti olarak değerlendirilebilir. Ek olarak, aynı dönemde vergi sisteminde gerçekleşen revizyonlarda sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılması ile kâr oranlarının düşme eğiliminin törpülenmesi hedeflenmiştir. İlgili çerçevede 1980 sonrasında daha regresif (eşitsizlikleri

artıran) bir yapıya bürünen vergi sisteminde, vergi yükünün dolaysız vergilerden dolayı vergilere doğru kaydığı; dolaysız vergilerin kendi içerisinde ise bu yükün uluslararası hareketliliği yüksek olan sermayeden hareketliliği daha sınırlı olan ücret gelirlerine doğru kaydığı görülmektedir (Albayrak, 2011; Temelli ve Yakar Önal, 2012).

2.2.1 Ücret ve Sermaye Üzerine Düşen Ortalama Vergi Yüklerinin Hesaplanması

Önceki bölümde işaret edilen vergi revizyonunu daha detaylı olarak incelemek amacı ile bu bölümde bahsi geçen dönem için hem ücret hem de sermaye üzerindeki ortalama vergi yükleri ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Bu amaçla McDaniel'ın (2007) 15 farklı AB ülkesi için 1950-2003 yıllarını kapsayacak şekilde tüketim, yatırım, ücret ve sermaye üzerine yapmış olduğu analizden faydalanılmıştır¹⁶.

Ücret gelirleri üzerindeki ortalama vergi yükünün hesaplanmasında kullanılan veriler (sabit fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar ($\ddot{U}V - S$), bireysel gelir üzerindeki toplam vergiler (BGV), sosyal güvenlik katkıları (SGK) ve emeğin toplam gelir içerisindeki payı $(1 - \theta)$ ¹⁷) OECD veri tabanından elde edilmektedir.

Ücret üzerindeki ortalama vergi yükü (τ^h) formülü şu şekildedir:

$$\tau^h = \frac{SGK + BGV_L^{18}}{(1 - \theta)(GSYH - (\ddot{U}V - S))} \quad (106)$$

¹⁶ Söz konusu çalışmadaki yöntem baz alınarak ücret ve sermaye gelirleri üzerindeki ortalama vergi yükü hesaplaması, daha önce Yücememiş ve Erol (2017) tarafından Türkiye için 18 yılı kapsayacak şekilde (1980,1985,1990,1995, 2000-2013) yapılmıştır. Ancak bu hesaplamaların çalışmamız nezdine yeterli yılları kapsamaması nedeniyle aynı vergi yükleri tarafımızca 1988-2017 yılları için tekrar hesaplanmaktadır.

¹⁷ Orijinal çalışmada bu oranın hesaplaması ayrıca yapılmaktadır.

¹⁸ Bireylerin elde ettikleri gelirlerin yalnızca bir kısmının ücret tarafından yaratılmış olması nedeniyle toplanan vergilerin toplamının da yalnızca bir kısmı ücret gelirleri üzerindeki vergiye denk düşmektedir. Bu nedenle bireysel gelir üzerindeki toplam vergiler ile ücretin toplam gelir içerisindeki payının çarpılması ile birlikte ücret gelirleri için ödenen toplam vergi miktarına (BGV_L) ulaşılmaktadır.

Bu formüle göre ücret gelirleri üzerinden ödenmiş olan toplam vergi gelirlerine ulaşmak için ücret gelirleri için ödenen vergi miktar (BGV_L) ile sosyal güvenlik katkıları (SGK) toplanmaktadır. Bu toplamın, GSYH'dan ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonların çıkarılmasıyla ($GSYH - (\ddot{U}V - S)$) elde edilen değerin emeğin toplam gelir içerisindeki payı ($1 - \theta$) ile çarpımına bölünmesi sonucunda, emek gelirleri üzerindeki ortalama vergi yüküne ulaşılmaktadır.

Sermaye gelirleri üzerindeki ortalama vergi yükünün hesaplanmasında kullanılan veriler (toplam gelir içerisinde sermayenin payı (θ), sabit fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonlar ($\ddot{U}V - S$), kamu kesimi işletme artığı (net)¹⁹ + sabit sermaye tüketimi (KKİA) ve kurumlar vergisi (KV)) OECD veri tabanından elde edilmektedir.

Sermaye üzerindeki ortalama vergi yükü (τ^k) formülü şu şekildedir:

$$\tau^k = \frac{BGV_K^{20} + KV + \mu\ddot{U}V^{21}}{\theta(GSYH - (\ddot{U}V - S)) - KKİA} \quad (107)$$

Bu formüle göre, sermaye vergisi toplamına ulaşmak için bireylerden toplanan toplam sermaye vergisi gelirleri (BGV_K), kurumlar vergisi (KV) ve tüzel kişilikler tarafından ödenen emlak vergileri ($\mu\ddot{U}V$) toplanmaktadır. Bu toplamın, GSYH'dan ürün üzerindeki vergiler eksi sübvansiyonların çıkarılmasıyla ($GSYH - (\ddot{U}V - S)$) elde edilen değerin sermayenin toplam gelir içerisindeki payı (θ) ve gayrisafi kamu kesimi işletme artığı (KKİA)

¹⁹ McCarthy'nin (2013:74-75) belirttiği ve McDaniel (2007) ile Yücememiş ve Erol'un (2017) çalışmalarında kullandığı üzere net kamu kesimi işletme artığının sıfır olması nedeniyle hesaplamalarda gayrisafi işletme artığı kullanılmakta ve bu değer kamu kesimi için sabit sermaye tüketimine denk gelmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan Kurumsal Sektör Hesapları incelenebilir.

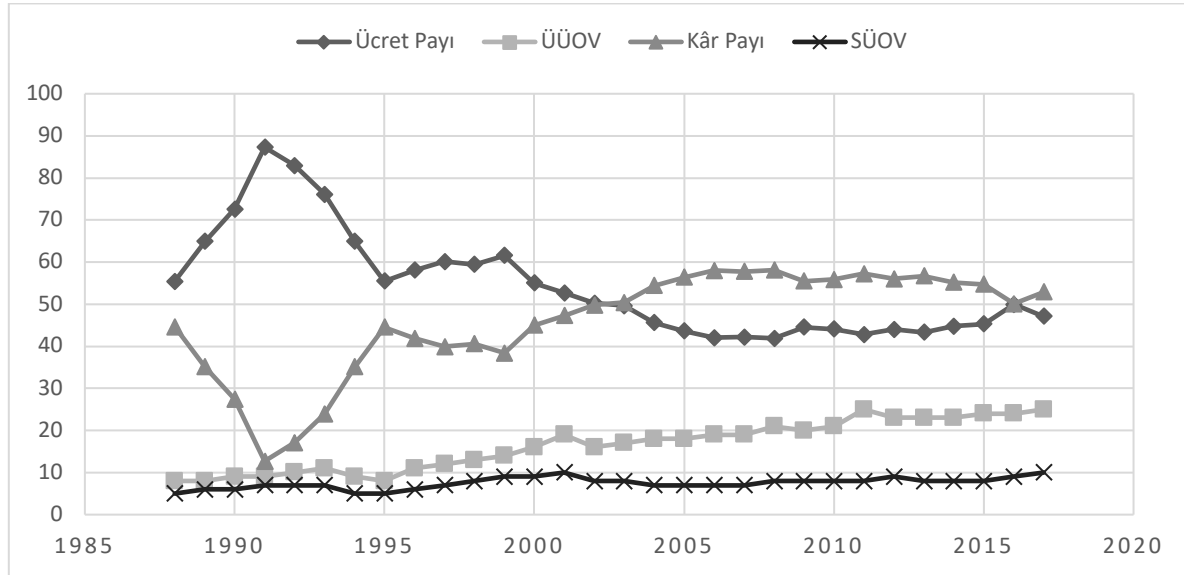
²⁰ BGV_K hesaplaması şu şekildedir: $(\frac{BGV}{GSYH - (\ddot{U}V - S)}) (\theta(GSYH - (\ddot{U}V - S)) - KKİA - KV)$.

²¹ McDaniel (2007) tüzel kişilikler tarafından ödenen emlak vergisini sermaye gelir vergisi içerisinde sınıflandırmakta ve formülde $\mu\ddot{U}V$ olarak yer almaktadır. Ancak Türkiye için bu değer Yücememiş ve Erol'un (2017) çalışmasında da olduğu gibi sıfır olarak kabul edilmektedir.

ile çarpımına bölünmesi sonucunda, sermaye gelirleri üzerindeki ortalama vergi yüküne ulaşılmaktadır.

Türkiye için 1988 – 2017 yıllarını kapsayacak şekilde hesaplanmış olan ücret üzerindeki ortalama vergi (ÜÜOV) yükü ve sermaye üzerindeki ortalama vergi (SÜOV) yükü aşağıdaki tabloda aynı yıllar için ücret payı ve kâr payı ile birlikte sunulmaktadır.

Grafik 3. Ücret ve Sermaye Üzerindeki Ortalama Vergi Yükleri ile Ücret Payları ve Kâr Payları

Kaynak: Yazarın kendi hesaplamaları ve AMECO.

Boratav'ın (2019: 208) belirttiği üzere “bölüşüm ilişkilerinin sermaye aleyhine seyrettiği bir dönemin kâr oranları ve birikim süreci üzerindeki olumsuz sonuçları ekonomik krizler tarafından düzeltilir”. Grafik 3 incelendiğinde Boratav'ın açıklamasına benzer bir durum ile karşılaşılmaktadır. Buna göre 1994 krizini takiben yapılan ‘düzenlemeler’ ile birlikte bu yıldan itibaren kâr payları sürekli olarak yükselişe geçerken ücret paylarının ise bir daha aynı seviyeleri yakalayamadığı görülmektedir. Bunun yanında, ÜÜOV yükünün ise sürekli olarak artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. ÜÜOV yükü 1994 yılından 2017 yılına kadarki süreçte yüzde 20 artış göstermiştir. SÜOV yükü ise 1994-2001 yılları arasında yüzde 5 seviyesinden yüzde 10 seviyesine yükselmekte, izleyen yıllarda ise yüzde 10

seviyesini aşmamaktadır. Görüldüğü üzere ÜÜOV yükü SÜOV yükünün her zaman üzerinde seyretmekte; aralarındaki fark ise yıllar içerisinde bariz bir şekilde açılmaktadır.

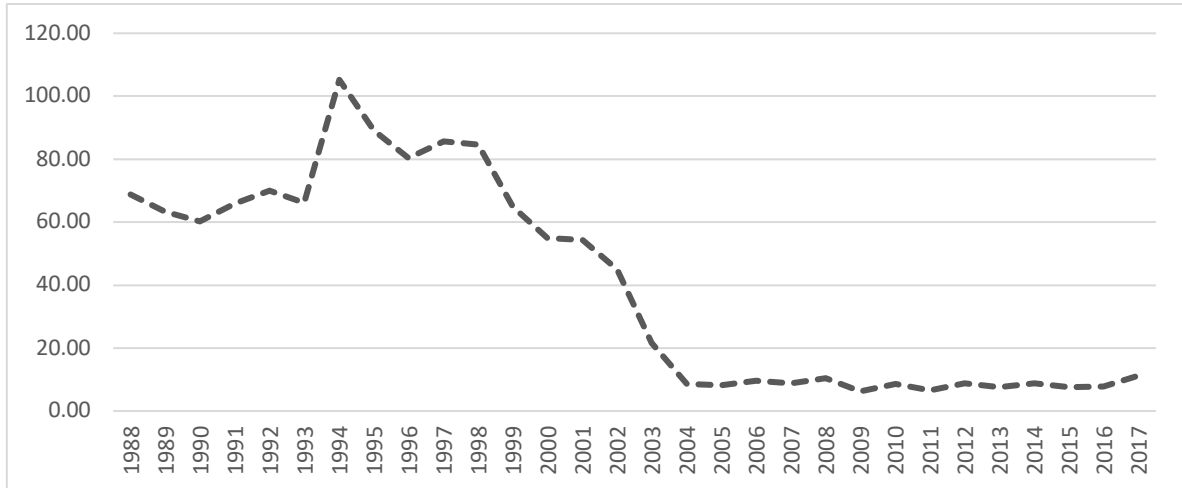
2.3 2000'LER VE SONRASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Stiglitz (2002:15) IMF'nin kuruluşundan itibaren göstermiş olduğu performansı başarısızlık olarak adlandırmakta, en temel görevi olarak nitelendirilebilecek olan iktisadi problem yaşayan ülkelere gerekli fonun sağlanması ve tam istihdam seviyesine yaklaşılması konularında beklenilenin gerçekleşmediğini belirtmektedir. Bunu bir adım öteye taşıyarak beklentilerin tam tersi bir şekilde, IMF tarafından sağlanan fonların karşılığında uygulamaya geçirilen politikaların, global ekonomiye uyumlulaşmada katkı sağlamadığı ve ayrıca söz konusu fon ve politikaların kriz yaşayan ülkelerde iktisadi koşulları daha da kötüleştirdiğine dikkat çekmektedir. Bu duruma örnek teşkil eden ülkeler içerisinde Türkiye de yer almaktadır. IMF ile 22 Aralık 1999 tarihinde yapılan 17. Stand-By anlaşması, 1961 yılından itibaren imzalanan anlaşmalar içerisinde en yüksek meblağı içeren anlaşma olup 16.3 milyar dolara denk gelmektedir (IMF, 2002). Bu anlaşmanın Türkiye'ye empoze ettiği program makro-ekonomik istikrar ile düşük enflasyon hedeflemesinin yanında yapısal reformlarla birlikte serbestleşmeyi içermektedir. Ancak Kazgan'ın (2013) belirttiği üzere uygulanan program 2000 yılında ekonomide ciddi tahribat yaratmış ve nihayetinde Türkiye'yi krize sürüklemiştir. IMF'nin düşük enflasyon hedefi ve döviz çapası uygulaması neticesinde 2000 yılının ilk üç çeyreğinde, GSYH'da 1999 yılının kaybı karşılanmıştır. Ancak aynı dönemde gerçekleşen TL'deki aşırı değerlenme, cari işlemler bilançosunda verilen tarihi açık ve kısa vadeli kredilerin TCMB'nin uluslararası net rezervlerine oranının %81'e kadar yükselmesi neticesinde 2000 yılının son çeyreğinde Türkiye likidite krizine girmiştir. TCMB'nin yaşanan likidite darlığına rağmen IMF programına sadık kalması ve para arzı genişlemesini

reddetmesi nedeniyle Aralık ayı sonunda Interbank gecelik ortalama faizi %199'a kadar çıkmıştır. Söz konusu krizin derinleşmesini engellemek amacıyla IMF tarafından ek kredi sağlanmıştır. Ancak bu ek kredilerin ek rezerv kolaylığı (Supplemental Reserve Facility) adı altında verilmesi nedeniyle, vadesi çok kısa olurken maliyeti ise çok yüksek olmaktadır (Uygur, 2001).

Gecelik faizlerin Ocak 2001'de düşmesini müteakiben dış kredilerin kesilmesi ile birlikte Kasım 2000 krizinde IMF desteği ile tutulan döviz kuru yükselişe geçmiştir. 2000 yılında yaşanan likidite krizi 2001'in ilk çeyreğinde döviz krizine dönüşmüştür (Kazgan, 2013:231). Bahsi geçen kriz, 1994 ve 2008 yıllarında yaşanan krizler ile kıyaslandığında, Türkiye'nin yaşamış olduğu en derin krizlerden biri olarak değerlendirilebilir. İlgili çerçevede önemli ölçüde üretim daralması, yoksullaşma ve işsizlik deneyimlenmiştir. Diğer yandan kriz öncesi koşullara nispetle (1994 krizine benzer bir şekilde) yüksek cari açıklar ile yüksek faiz yüklerine eşlik eden görece yüksek enflasyon ile karşılaşılmalıdır (Cömert ve Yeldan, 2019).

Grafik 4. 1988 – 2017 Yılları Türkiye Enflasyon Grafiği (Yıllık %)

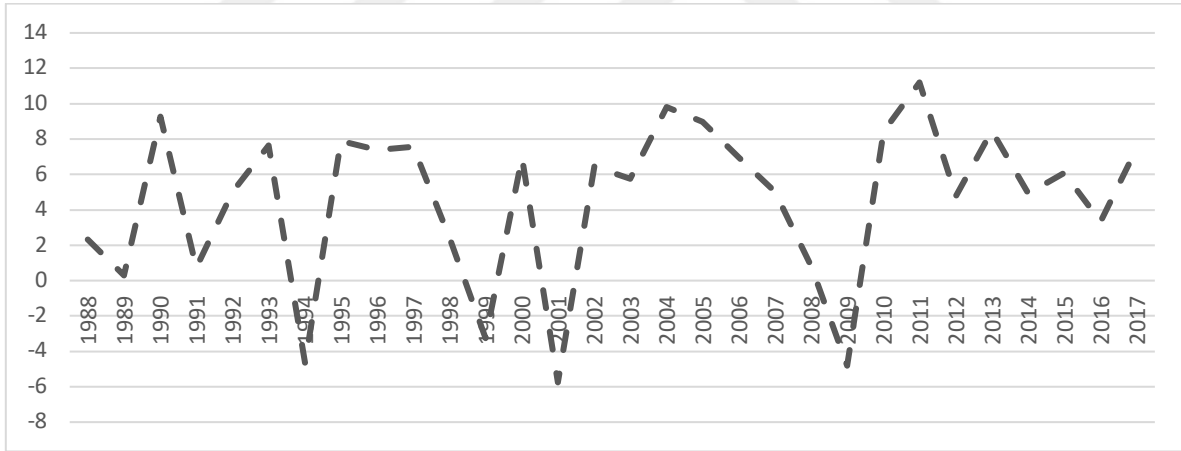

Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye ekonomisi 1970'lerden itibaren 20 yıl boyunca yüksek ve inatçı enflasyon ile karşı karşıya kalmış, 1994 yılında ise enflasyon artık üç haneli rakamlara ulaşmıştır. Bu

bağlamda 1999 yılında IMF ile imzalanan Stand-By anlaşmasının ayaklarından birini de dezenflasyon politikası oluşturmuş ve 2000 yılı başı itibariyle “Enflasyonu Düşürme Programı” uygulamaya geçirilmiştir. Erçel (1999) tarafından yapılan açıklamaya göre maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş anlı olarak uygulanması ile enflasyonun ilk hedef olarak 2000 yılı sonunda % 25’e, izleyen yıllarda ise sırasıyla % 12 ve % 7’ye indirilmesi hedeflenmiştir. Grafik 4’te de görüldüğü üzere enflasyon 2001 yılını takiben ciddi bir düşüş yaşamaktadır. Gürkaynak vd. (2023) yaşanan dezenflasyonu, Türkiye’deki en kuvvetli enflasyon düşüşü olarak tanımlamış; ancak uygulanan programın 2001-2002’de gerçekleşen beklenmedik miktardaki sıcak para girişini düzenleyemediğini belirtmiştir. Gürkaynak’a göre enflasyon düşüşü büyümeden feragat yapılmadan gerçekleşmiştir.

Grafik 5. GSYH Büyüme (Yıllık %)

Kaynak: Dünya Bankası

AKP’yi iktidara taşıyan 2002 yılı genel seçimleri, 2001 yılını takiben krizin halen devam ettiği ve GSYH’nın % 4.9 düştüğü bir ortamda gerçekleşmiştir. Türkiye’de 2002 yılından itibaren yaşanan yüksek büyüme oranları AKP’nin başarısı olarak adlandırılmakta ve “Lale Devri” olarak nitelendirilen 2003-2007 yıllarında %7.3’e varan büyüme oranları yakalanmaktadır. Ancak Türkiye’de 2000’li yıllarda gerçekten kayda değer bir büyümenin gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit etmek için daha geniş ve detaylı bir analize ihtiyaç

vardır (Taymaz ve Voyvoda, 2017). Büyüme oranındaki değişimin incelemesi, yıl aralığının 2003-2015 olarak genişletilmesi üzerine yapıldığında 7.3 yerine 4.4 gibi bir oran elde edilmektedir. Elde edilen bu yeni oranın, neoliberal dönüşüm yıllarını ifade eden 1980-2002 yıllarında gerçekleştirmiş olan büyüme oranından yalnızca 0.1 değerinde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. AKP'nin "Lale Devri" bu şöhretini, zamanlaması bakımından Türkiye ekonomisinin "beş kayıp yıl" olarak tanımlanan dönemin hemen arkasından gelmesine ve yeniden başlayan sermaye akımlarına borçludur (Boratav, 2019: 255). Bu bilgiler ışığında, 2002 yılı sonrasında yaşanan büyüme dönemi karakteristik özellikleri bakımından incelendiğinde iki şekilde tanımlanabilmektedir; finans kapitale bağlı "spekülatif büyüme" ve "istihdamsız büyüme" (Yeldan ve Ünüvar, 2016; Telli vd, 2006). Söz konusu büyümenin yakalanması amacıyla ortaya konmuş olan başlıca hedefler, Türkiye'nin 'kredibilitesini' artırmak ve riskli görülen ülke konumundan çıkartmak amacıyla Ortodoks politikalar bağlamında belirlenmiştir. Bu hedeflerin başlıcası yukarıda da bahsedilen enflasyon hedeflemesi gibi daraltıcı para politikaları olup diğerleri şu şekilde sıralanabilir: işgücü piyasasının serbestleşmesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve sıkı maliye politikaları (Akçay, 2018; Orhangazi ve Yeldan, 2021). AKP hükümeti tarafından titizlikle uygulanan IMF reform programı, kendilerinden önceki koalisyon döneminde başlamış olan ve sonrasında devam eden AB uyum sürecinde Türkiye'nin uyması beklenen şartlar ile de örtüşmektedir. Söz konusu şartlar; mali disiplinin sağlanmasını, MB bağımsızlığı ile enflasyonun kontrol altına alınmasını, finansal piyasaların regülasyonunda gerekli olan yasal düzenlemelerin yapılmasını ve ilgili kanunların çıkartılması ile birlikte ciddi boyutlarda özelleştirmeleri içermektedir (Kutlay, 2019). Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesinin iki farklı amaca birden hizmet ettiği söylenebilir. Bunlardan ilki örgütlü işgücünün zayıflatılması ikincisi ise kamu borçlarının azaltılmasıdır (Bedirhanoglu ve Yaman, 2010). Uygulanan sıkı maliye politikaları neticesinde belirlenen hedeflere ulaşılmış,

kamu borçlanması millî gelir içerisindeki oranı AB üye ülkeleri için öngörülen eşik altında kalmış, kamu açık oranları frenlenmiş ve bütçe dengelerinde faiz dışı fazla verilmiştir. Maliye politikası alanında elde edilen bu başarılar, Boratav'ın (2019:251) belirttiği üzere, kamu-özel işbirliği ihalelerinin yaygınlaşması ile birlikte yatırımların finansmanının bütçe dışında bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de yatırım projelerinin kamu yatırımları olarak gerçekleştirilmesi yerine kamu-özel işbirliği formuna bürünmesi uzun dönemli iktisadi bir dönüşümün sonucunu işaret etmektedir. Bu dönüşüm içerisinde başat rol oynayan kurumlardan biri de DPT'dir.

1945 sonrasında uluslararası düzenin yeniden inşasında merkezi gücü devlet, merkezi kavramı ise kalkınma oluşturmakta, kalkınma hedefine giden yolun ise planlamadan geçtiği belirtilmektedir. Söz konusu yıldan itibaren, uluslararası arenada yaşanan iktisadi dönüşümlerin Türkiye üzerindeki izdüşümüne bakıldığında, planlama bağlamında kurumsal bir yapılanmaya yönelik 1960 yılı itibarıyla gerçekleşmekte ve 30 Eylül 1960 tarihli ve 91 sayılı kanun ile DPT kurulmaktadır. Ancak bir devlet işleyişi olarak 1960'larda zirveye ulaşan planlama anlayışının, 1970'lerde küresel bütünleşmeyi vurgulayan yeni sağ politikaları takiben 1980'lerden itibaren itibarını kaybetmeye başladığı görülmektedir. Türkiye'de de 1961 Anayasası'nda DPT'nin anayasal bir kurum olarak düzenlenmesi ile birlikte Kalkınma Planları uygulanmaya başlamıştır (Tan, 1976). Ancak söz konusu planlama politikaları, 1980'lerden itibaren neoliberal düzenin getirmiş olduğu devletin ekonomik yaşamdan çekilmesi ve bu boşluğun serbest piyasa ekonomisi ile doldurulması anlayışından nasibini almıştır. Gerçekleşen değişimin okumasını 1961 ve 1982 Anayasaları üzerinden yapan Sezen'in (1999) belirttiğine göre, 1961 Anayasası'nda temel hak ve ödevler bölümünde yer alan planlama, 1982 Anayasası'nda temel ödev olmaktan çıkarılmakta ve sosyal ve ekonomik hükümler başlığı altına taşınarak devletin kalkınma planları yapma konusundaki görevleri anlamında bir adım geri atılmaktadır. Devam eden yıllarda, planlı

ekonomi anlayışının artık Türkiye ekonomisi için geçerli bir ekonomik model olmaktan çıkması ile birlikte devlet düzenleyici bir role bürünmüştür. DPT özelleştirme uygulamalarının yürütücüsü olarak görevlendirilmiş ve kamu kesimi ile özel kesim arasındaki anlaşmalara dayalı olarak gerçekleştirilen yatırımlar sıklıkla tercih edilen bir yöntem haline gelmiştir.

2.3.1 Kamu Özel İşbirliği Modeli ve Türkiye Uygulamaları

Kamu özel işbirliği (KÖİ) kavramının tanımı ile ilgili varılmış herhangi bir uzlaşma bulunmamakla beraber farklı tanımlamalardan yola çıkarak genel bir çerçevenin çizilmesi mümkündür. Bu bağlamda KÖİ'ler telekomünikasyon, taşımacılık (karayolu, havayolu, demiryolu), su, atık ve elektrik gibi altyapı hizmetleri ile daha genişletilmiş bir kapsamda hastane, okul, savunma vb. kamu hizmetlerinin sunumunda özel sektörün ortaklığını içeren yatırımlar olarak betimlenebilir (Klein, 2015). KÖİ yatırımları bakımından uluslararası karşılaştırmalarda ülkeler arasında farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Ancak genel itibariyle bu yatırımlar, söz konusu hizmetlerin sunumunun gerçekleştirilmesi amacıyla kamu ile özel kesim arasında yapılan “uzun dönemli anlaşmalar” olarak nitelendirilmekte ve anlaşmaların mahiyeti itibariyle hizmet sunumunda yönetime ilişkin sorumluluklar ile risklerin çoğunlukla özel kesim tarafından üstlenilmesi beklenmektedir (DB, 2014). Bu koşullar altında özel şirket, sözleşmeye konu olan kamu hizmetinin finansmanı, inşası ve yürütülmesi gibi konulardan sorumlu olurken şirkete belirli yıllar boyunca ödeme yapılmaktadır. Bu ödemeler hizmet kullanıcılarının ödemesi, kamu kuruluşunun ödemesi veya her ikisinin bir kombinasyonu şeklinde gerçekleşmektedir (Hodge ve Greve, 2007).

Özellikle 1990'lardan itibaren DB yanında kalkınma bankaları ve çokuluslu şirketlerin desteği ile gelişmekte olan ülkelerde giderek yaygınlaşan KÖİ yatırımlarının,

geleneksel kamu yatırımları yerine tercih edilmesi konusunda Hall (2015) belirli hususlara değinmektedir. Bunlardan ilki, kamu borçlanması ile ilgili olup harcamaların özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi sayesinde kamu borçlanma oranı açısından neoliberal politikalar tarafından konulmuş olan sınırların²² altında kalınmasına ve bütçe dengesinin sağlanmasında borçlanmanın üstünün örtülmesine olanak sağlamasıdır. İkincisi ise, KÖİ'nin özelleştirmenin bir alt formu olarak ifade edilmesi ve tek bir sözleşme altında genellikle 25 yıl veya daha uzun süreler boyunca kamu hizmetlerinin piyasa mekanizmasına bağlı bir kârlılığa konu olmasıdır.

Benzer şekilde Boratav (2021) da Türkiye'de uygulanan KÖİ modellerini özelleştirmenin bir alt türü olarak tanımlamakta ve geleneksel özelleştirme uygulamalarının iki özelliğini bünyesinde barındırdığına değinmektedir. Öncelikle KÖİ yaklaşımı aracılığıyla neoliberal disiplinin korunması ve kısa dönemli bütçe/devlet borcu dengelerinin sürdürülebilir kılınması olanaklıdır. Ek olarak, KÖİ'ler kapsamında sunulan döviz kuru bağlantılı ciro güvenceleri önemli bir ayrıcalık olarak dikkat çekmektedir. KÖİ modelinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmasının temel dayanağı olarak özel sektörün finansal araçlara ulaşmadaki esnekliği ve risk yönetimindeki başarısı sunulmaktadır. Bu nedenle KÖİ yanlısı görüşlere ait en temel fikir, bu şekilde gerçekleştirilen yatırımların geleneksel yöntemle kıyasla daha etkin sonuçlar ortaya koyacağı şeklindedir.

Ancak çeşitli ülke uygulamalarına dair raporlar ve değerlendirmeler ışığında bu fikrin sarsıldığı ve KÖİ yatırımlarının her zaman geleneksel kamu yatırımları karşısında daha düşük maliyetle daha iyi bir hizmet sağlayamadığı gözlemlenmektedir (Leigland, 2018). Çeşitli yıllarda farklı AB ülkeleri için yapılmış olan çalışmalar göstermektedir ki, KÖİ yoluyla gerçekleştirilen yatırımlar, yüksek şirket kârları elde edilip edilmemesinden bağımsız

²² Maastricht kriterlerine göre azami borçlanma sınırı GSYH'nın %60'ı, kamu açıkları sınırı ise GSYH'nın %3'ü olarak belirlenmektedir.

olarak geleneksel kamu tedarik yöntemlerine göre daha maliyetli olabilmektedir (Blanch-Brude vd., 2006; Jomo vd., 2016). KÖİ projelerini gerçekleştiren ülkelerde, proje analizi olarak kâr paylarını da içerecek şekilde projeden elde edilecek faydalar ile proje maliyetleri için tahminler yapılmakta ve “Value for Money” olarak bilinen Paranın Karşılığı Analizi (PKA) hesaplanmaktadır. PKA’da genellikle kamu kesimi karşılaştırıcısı²³ (Public Sector Comparator) kullanılmakta ancak bu şekilde yapılan değerlendirmeler bir yandan manipülasyona açık olmaları ve güvenilir sonuçlar ortaya koyamamaları diğer yandan ise hesaplama hataları içermeleri nedeniyle yanlış sonuçlar sunmaları konusunda eleştirilmektedir (Flyvbjerg, 2005; Vassallo, 2007; Bain, 2009).

Ancak bu noktada görülmektedir ki, KÖİ modelini uygulayan ülkeler açısından modelin tercih edilme nedeni her zaman daha az maliyetli olmasından ileri gelmemektedir. Asıl sebep harcamaların bütçe dışı bırakılması “hilesinin”, borç seviyesini düşük tutabilme kabiliyeti sağlamasından kaynaklanmaktadır (Engel vd., 2014). Söz konusu eleştirilere rağmen PKA uluslararası uygulamalarda yaygın olarak kullanılırken Türkiye’deki duruma bakıldığında ya hiç yapılmadığı ya da gerekli zaman ve şekilde yapılmadığı görülmektedir. TEPAV (2021) raporuna göre bu durum, projelerin ihtiyaçtan öte siyasi kaygılar nedeniyle yapılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kaygılar nedeniyle de genellikle kısa sürede bitebilecek projeler tercih edilmektedir.

KÖİ projelerinin bütçe ile olan bağlantısında değinilmesi gereken unsurlardan bir tanesi de sözleşmelerden doğan koşullu yükümlülüklerdir. Polackova (1999) koşullu yükümlülükleri, belirli koşulların ortaya çıkması sonucunda kamu üzerinde ödeme yükümlülüğü oluşturan yasal zorunluluklar olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle ne zaman

²³ Hizmet sunumunun kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmesi halinde proje maliyetinin riskleri de içerecek şekilde varsayımsal olarak hesaplanmasını ifade etmektedir. Bu sayede KÖİ ve geleneksel hizmet sunumu arasında bir karşılaştırma yapılmasına olanak sağlar (Leigland ve Shugart, 2006).

ve ne miktarda gerçekleşeceği belli olmayan bu yükümlölükler, özü itibariyle gizli bir ödenek niteliğı taşımakta ve neticesinde kamu kesimi üzerinde geleceğı dönük mali yükler olarak ortaya çıkabilmektedir. Koşullu yükümlölüğü örnek oluşturan kamu garantileri bu bağlamda değerlendirildiğinde, kısa vadede çekici gözüksebilirken uzun vadede daha maliyetli sonuçlara sebebiyet verebilmektedir.

Geleneksel yöntemde kamu hizmetlerinin finansmanına bakıldığında, vergi gelirleri ve borçlanma yöntemlerine başvurulduğu görölmektedir. Emek'in (2014) belirttiğı üzere, inşaat dönemi harcamaları kamu yatırım bütçesi ve stokunda gösterilirken işletme dönemine ait personel giderleri cari harcamalarda ve kredi kullanıldığı durumda ise faiz giderleri sermaye transferleri içerisinde sınıflandırılmaktadır. Buna karşılık KÖİ yoluyla gerçekleştirilen projelerde ise finansmanın özel sektör tarafından karşılanması nedeniyle sermaye harcamaları ve ilgili borçlar devlet bilançolarında varlık ve borç olarak gösterilmezken sözleşmelerde bulunan taahhütler ve garantiler ortaya çıktıkları yılın bütçelerinde cari gider olarak yer almaktadır. Bu bağlamda koşulun gerçekleşip yükümlölüğün doğması ile birlikte, verilen taahhütler genellikle borçlanma suretiyle yerine getirilmekte ve koşul artık bir kamu borcu mahiyetine kavuşmaktadır. Bu bakımdan koşullu yükümlölükler geleneksel kamu borcu olarak da nitelendirilebilmektedir.

KÖİ uygulamalarında karşılaşılan bir diğer problem ise özel sektörün finansal araçlara ulaşmadaki esnekliğinin düşünöldüğü gibi olmadığıdır. Bu nedenle, gerçekleştirilen projeler çoğunlukla hükümetler tarafından özel sektöre sağlanan desteklerce kurtarılmaktadır. Hall'un (2015) belirttiğıne göre; İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, Avustralya, Hindistan, Kore ve Kazakistan uygulamalarında KÖİ projelerinin başarılı olması için hükümet tarafından sağlanan garantiler yeterli olmamaktadır. Buna ek olarak, kamu kesimi düşük oranla borçlanmak suretiyle proje gerçekleştiricisine yine aynı oranlarla borç

vermektedir. Ortaya çıkan bu yeni borçlanma durumu ise hâlâ özel sektörün tarafından sağlanan finansman olarak lanse edilmektedir.

KÖİ kapsamında verilen garantiler yine ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber genel itibarıyla şu şekilde sıralanabilmektedir:

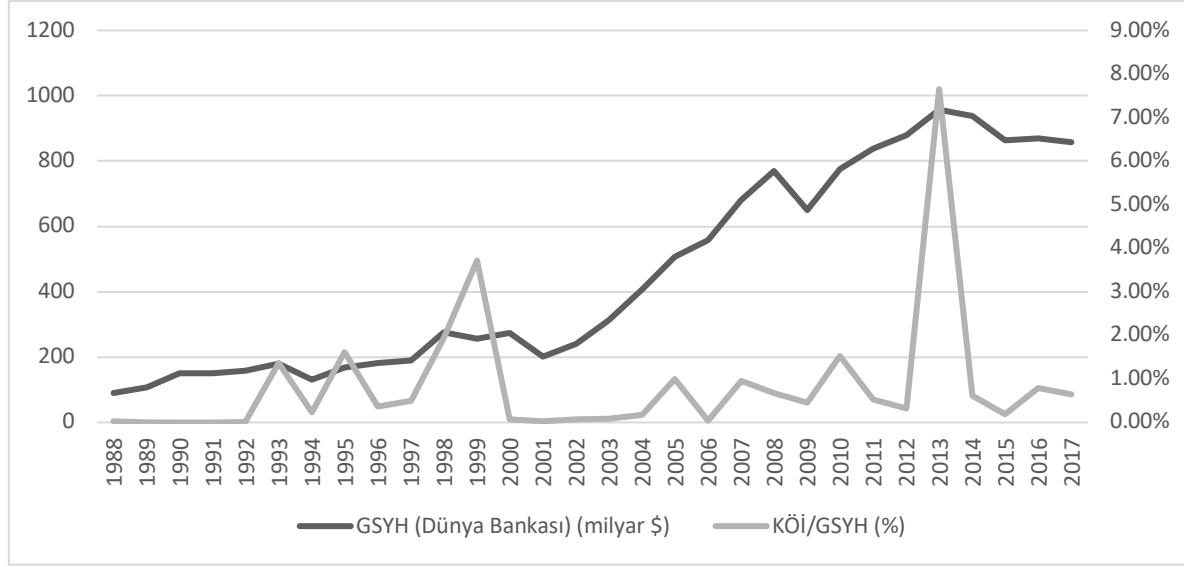
- Asgari gelir garantisi/satın alma garantisi,
- Kredi geri ödeme garantisi,
- Yasal düzenlemelerden kaynaklı doğabilecek zararların garantisi,
- Döviz kuru, faiz oranı ve enflasyondan kaynaklanabilecek zararların garantisi,
- Fesih durumunda ortaya çıkabilecek ödemeler.

Kamu idareleri tarafından sağlanan bu garantiler, KÖİ uygulamalarının temelinde yer alan özel sektörün risk yönetimi alanındaki kabiliyeti, mali şeffaflık ve rekabet konularında istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Kamusal hizmetlerin sunumunda devamlılığın sağlanması açısından devletin ortaya çıkan maliyetlerden ve doğan risklerden kaçınması söz konusu olmamaktadır. Bu durumda, Shaol'un (2003) belirttiği üzere risk transferi gerçekleşmekte ve bu transfer özel sektörden devlete, işgücüne, kullanıcılara ve vergi mükelleflerine doğru olmaktadır.

Türkiye'de özellikle 1980'lerin ikinci yarısından itibaren, tercih edilen bir yatırım modeli haline gelen KÖİ'ler açısından temel uygulama modelleri; Yap-İşlet (Yİ), Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-Kirala-Devret (YKD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) olarak sıralanabilmektedir. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) (2019) verilerine göre, Türkiye'de 1986 yılından itibaren 2018 yılına kadar toplam 242 proje için uygulama sözleşmesi imzalanmış bulunmaktadır. Bu projelerden en yüksek pay 109 proje ile YİD ve 108 proje ile İHD'de bulunurken YKD modeli ile imzalanmış 20 proje ve Yİ modeli ile imzalanmış 5 proje bulunmaktadır. Uygulama sözleşmesi imzalanmış olan 242 projenin sektörel

dağılımına bakıldığında ise 91 proje ile ilk sırada enerji üretim tesisleri yer almakta ve takip eden sektörler otoyollar, limanlar, sağlık tesisleri ve havaalanları olarak sıralanmaktadır. Aşağıdaki grafikte Türkiye’de imzalanmış olan KÖİ sözleşme bedellerinin GSYH’ye oranı GSYH verisi ile birlikte verilmektedir.

Grafik 6. GSYH ve KÖİ/GSYH Oranı

Kaynak: Dünya Bankası ve Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Grafik 6’da görüldüğü üzere KÖİ projeleri, 2000 yılından itibaren proje değeri bakımından oldukça yüksek değerlere ulaşmakta ve bu değer özellikle 2013 yılında zirve yapmaktadır. DB’nin (2016) raporuna göre Türkiye, 2015 yılında en fazla KÖİ yatırımı yapan ilk beş ülke arasında yer almaktadır. KÖİ anlaşmaları yoluyla Türkiye’de gerçekleştirilen mega projeler (iki havayolu projesi ve ulaşım projeleri) global anlamda yapılmış olan toplam KÖİ yatırımlarının %40’ına isabet etmektedir. Sergilenen bu tablo ile uyumlu bir şekilde 2000’li yıllardan itibaren Türkiye ekonomisinde yaşanan büyüme modeli “inşaata dayalı büyüme” olarak nitelendirilmekte ve model 2000’li yılları takiben oluşan sermaye birikimini şekillendirmektedir. Bu şekilde yaşanan büyümenin temelinde KÖİ projeleri yatmakta ve inşaat sektöründeki canlanma ile birlikte işgücü ve diğer birçok sektör ile bağlantılı olacak şekilde talep yaratılmaktadır.

Politik ekonomi perspektifinden devlet ve sınıf ilişkisi bağlamında bir değerlendirme yapıldığında, KÖİ projeleri finansa kapital için yeni kârlılık fırsatları yaratmaktadır (Asenova ve Back, 2010). Bu duruma Türkiye uygulamaları açısından bakıldığında görülmektedir ki, gerekli rekabet ortamının eksikliği ve ihalelerin belirli şirketlerin (beşli çete olarak anılmaktadır) elinde toplanması sonucunda, söz konusu yeni kârlılık alanları hükümet yanlısı sermaye gruplarına nemalanabilecekleri fırsatlar oluşturmaktadır (Ayhan ve Üstüner, 2023). TEPAV (2021) raporuna göre, KÖİ sözleşmelerinin “ticari sır” olduğu gerekçesine dayalı olarak kamuoyu ile gerekli bilgiler paylaşılmamaktadır. Bu nedenle ihale şartnamelerinin ve yeterlilik kriterlerinin tam rekabete ne kadar izin verdiği ve projelerin ihale şartlarına ne kadar uyduğu ile ilgili değerlendirme yapmak mümkün olmamaktadır. Bütün bu bilgiler ışığında tez çalışması kapsamında sorgulanması gereken önemli bir husus dikkat çekmektedir. KÖİ projelerinin uzun dönemde yatırımlar üzerindeki etkisinin fonksiyonel gelir dağılımı ve maliye politikası analizi çerçevesinde büyüme üzerine yansılarının irdelenmesi elzemdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMPIİRİK MOTİVASYON VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Gelir dağılımının talep üzerindeki etkilerini inceleyen ampirik çalışmalar, Blecker'in (2016) belirttiğine göre yapısal (structural) ve toplulaştırıcı (aggregative) olmak üzere iki farklı yöntem yoluyla yürütülmektedir. Yapısal yaklaşımda tek denklemlilik model kullanılarak toplam talebi oluşturan bileşenlerin etkilerine ayrı ayrı bakılmaktadır. Bölüşümdeki değişimin tüketim ve yatırım denklemleri üzerindeki etkilerinin toplanması ile iç talep üzerindeki etkiye, buna net ihracat üzerindeki etkinin de eklenmesi ile birlikte toplam talep üzerindeki etkiye ulaşılmaktadır.

$$Y = AD = C(Y, h) + I(Y, H, Z_i) + NX(Y, h, Z_{nx})^{24} + G \quad (108)$$

Toplam talep (AD), tüketimin (C), yatırımın (I), net ihracatın (NX) ve kamu harcamalarının (G) toplamı olup bu denklemler gelirin (Y), kâr payının (h) ve kontrol değişkenlerinin birer fonksiyonu olarak yazılmaktadır. Kamu harcamaları genelde dışsal sayılmakta ve fonksiyonel gelir dağılımından bağımsız olarak düşünülmektedir.

Yapısal yaklaşım ile toplam talebi oluşturan bileşenler için ayrı ayrı denklemler oluşturularak daha sonra bunların her birinin kısmi türevlerinin toplanması yoluyla kâr payının toplam talep üzerindeki etkisi elde edilmektedir.

$$\frac{\partial AD}{\partial h} = \frac{\partial C}{\partial h} + \frac{\partial I}{\partial h} + \frac{\partial NX}{\partial h}^{25} \quad (109)$$

²⁴ NX bileşeni bazı çalışmalarda (Y, P, Z_x, Z_M) olarak da tanımlanmaktadır.

²⁵ Net ihracat denklemi bazı çalışmalarda $(\frac{\partial X}{\partial P} - \frac{\partial M}{\partial P}) \frac{\partial P}{\partial h}$ olarak kademeli bir şekilde çözülmektedir.

Toplulaşıcı yaklaşımda ise indirgenmiş bir model ortaya konmakta ve toplam çıktı aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

$$Y = Y(h, Z_C, Z_I, Z_{NX}, P) \quad (110)$$

Her iki yöntemin de kendine göre kısıtları ve avantajları bulunmaktadır. Toplulaştırıcı yaklaşım araç değişken (IV), vektör otoregresyon (VAR) ve yapısal VAR (SVAR) kullanarak bölüşüm ve toplam talebi eşanlı olarak ele alabilmekte ve dinamik etkileşimleri ortaya koyabilmektedir (Onaran ve Galanis, 2014). Yapısal yöntemin en önemli avantajı ise gelir dağılımının, talebin her bir bileşeni üzerindeki etkisinin tek tek gözlemlenebilmesine ve i talep ile toplam talep etkilerinin ayrı ayrı değerlendirilebilmesine izin veriyor olmasıdır (Stockhammer vd., 2009; Onaran ve Obst, 2016). Sağladığı bu avantajlar ile detaylı bir değerlendirmeye imkan sağlaması nedeniyle uygulanan ampirik analizde bölüşüm, büyüme ve maliye politikası ilişkisine tek denklemlili tahmin yöntemi ile ayrı ayrı bakılmaktadır.

Çalışmada tüketim, yatırım ve net ihracat fonksiyonlarının büyüme ile olan ilişkisinin incelenmesinde kukla değişken olarak enflasyon serisinden faydalanılmaktadır. İncelenen dönem bazında daha önce de belirtildiği üzere Türkiye’deki yapısal değişikliklerden biri olan enflasyondaki değişimin etkisinin de çalışmaya dahil edilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle tek denklemlili tahmin yöntemine geçilmeden önce DB veri setinden alınan 1988 – 2017 yıllarına ait enflasyon serisine (tketicili fiyat endeksi) yapısal kırılma testleri uygulanmaktadır. Öncelikle serinin durağan olup olmadığının test edilmesi amacıyla Genişletilmiş Dickey–Fuller (Augmented Dickey Fuller ADF) (1981) ve Phillips–Perron (PP) (1988) birim kök testleri yapılmaktadır. Enflasyon serisine ait birim kök sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. Tüketici Fiyat Endeksi ADF ve PP Birim Kök Sonuçları

Değişken	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
lninf	t=-0.8508	t=-1.3876	t=-0.8508	t=-1.4717
Δ lninf	t=-4.6775***	t=-4.5771***	t=-4.6746***	t=-4.5736***

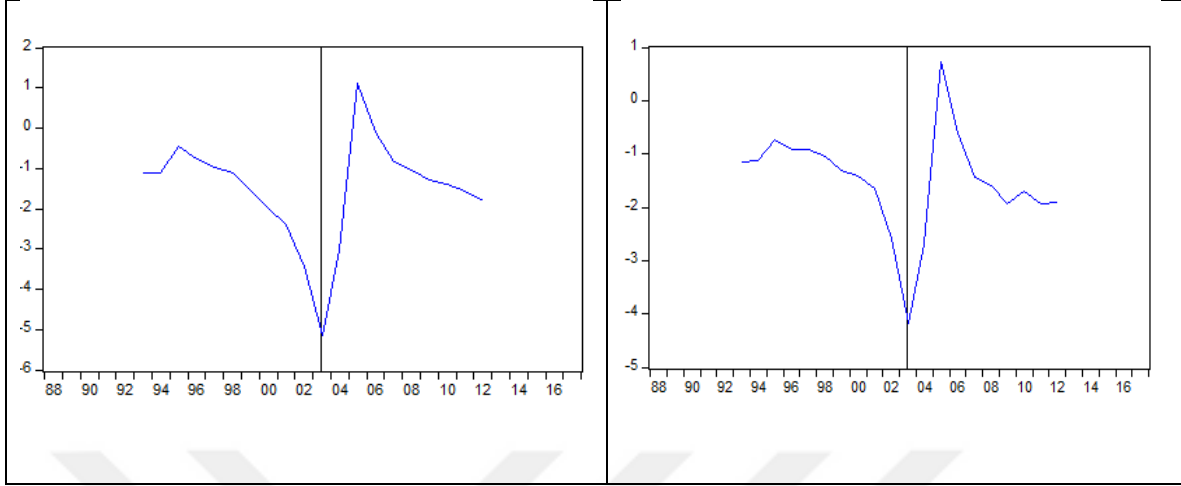
Bu sonuçlara göre serinin birinci farkında durağan hale geldiği, diğer bir ifade ile $I(1)$ olduğu anlaşılmaktadır. Serinin durağan dışı bulunması ile birlikte uygulanan ilk yapısal kırılma analizi tek kırılmalı Zivot - Andrews (1992) testidir. Kullanılan enflasyon serisinin yıllık olması nedeniyle k gecikme uzunluğu 2 olarak alınmakta ve hem düzeyde kırılma (Model A) hem de trend ve düzeyde kırılma (Model C) için test edilmektedir.

Tablo 5. Tüketici Fiyat Endeksi ZA Test Sonuçları

Değişken	Sabit	Sabit ve Trend
T _{B1}	2003	2003
T _{B2}	—	—
Test stat.	t=-5.1381**	t=-4.1890***

Tabloya göre her iki model için de kırılma anlamlı çıkmaktadır; Model A için -5.1381 t istatistik değeri ile .05 yanılma düzeyinde, Model C için ise -4.1890 t istatistik değeri ile .01 yanılma düzeyinde anlamlı sonuç vermektedir. Dolayısıyla, ADF ve PP testlerinde durağan dışı çıkan seri yapısal kırılma dikkate alındığında durağan çıkmaktadır. Bir başka ifade ile 2003 yılı için bulunan hem düzeyde hem de trend ve düzeydeki kırılma anlamlı bir yapısal kırılmadır.

Grafik 7. ZA Düzey ile Düzey ve Trend'li Modelde Kırılma

Çalışmanın devamında seride birden fazla kırılmanın varlığının test edilmesi amacıyla Çok Kırılmalı Bai - Perron (2003) testinden yararlanılmaktadır. Bu testin sonuçları da bir önceki testin sonuçlarını doğrular nitelikte çıkmakta ve 2003 yılı için kırılma vermektedir.

Tablo 6. Bai-Perron Kırılma Testi Sonuçları

Maksimum kırılma: 5

Trimaj (kırılma) oranı: 0.15

Anlamlılık düzeyi: 0.05

UDmaks = 78.3286 kritik değer = 8.88

WDMaks = 78.3286 kritik değer = 9.91

Ardışık (Sequential) F-istatistikleri

Kırılma Testi	F-ist.	Kritik değerler**
0 vs 1*	104.0611	8.58
1 vs 2	6.4653	10.13

*.05 düzeyinde anlamlıdır

**Bai-Perron (Econometric Journal, 2003) kritik değerleri

Kırılma Zamanı 2003

Maksimum 5 kırılmaya kadar izin verilen testte trimaj oranı 0.15 olarak alınmaktadır. Varyans ve kovaryans matrisi AR(1) yaklaşımı ile elde edilmekte ve olası bir serisel korelasyon ya da değişen varyans durumunun düzeltilmesi için ise HAC (karesel-spektral

Kernel fonksiyonu ve Andrews bant genişliğinin kullanıldığı) tahmini yapılmaktadır. UDMaks ve WDMaks istatistiklerinin Bai-Perron (2003) tarafından önerilen .05 yanılma için kritik değerlerinden yüksek olması (UDmaks için $78.3286 > 8.88$ ve WDMaks için $78.3286 > 9.91$) seride en az bir kırılmanın olduğunu göstermektedir. İlk hipotez testi kırılmanın olmadığı yokluk hipotezine karşı 1 kırılmanın olduğu alternatif hipotezi (0 vs 1*) test etmektedir. Bu testin sonuçlarına göre F istatistiğinin (104.0611) .05 yanılma düzeyindeki kritik değerden (8.58) büyük olması nedeniyle yokluk hipotezi reddedilmektedir. Ancak 1 kırılmanın olduğu yokluk hipotezine karşı 2 kırılmanın olduğu alternatif hipotez (1 vs 2) ise F istatistiğinin kritik değerden küçük ($6.4653 < 10.13$) olması nedeniyle reddedilememektedir. Bu şekilde sona eren ardışık süreçte, düzeyde 1 anlamlı kırılmanın olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Hem Zivot Andrews hem de Bai-Perron testlerinden elde edilen bu sonuçlara göre seride 2003 yılında kırılma yaşandığı bilgisine ulaşılmaktadır. Bu bağlamda tüketim, yatırım ve net ihracat fonksiyonlarında bu yapısal değişimin etkisinin de hesaba katılabilmesi amacıyla D_{2003} kukla değişkeni oluşturulmakta ve tahminlere dahil edilmektedir.

3.1 TÜKETİM FONKSİYONU

Gelir dağılımının büyüme üzerine etkisinin incelenmesinde birinci basamağı oluşturan tüketim harcamaları teoriye uygun olacak bir şekilde toplam ücret ve toplam kârların fonksiyonu olarak yer almaktadır.

$$C = f(W, R) \quad (111)$$

Bu bağlamda tüketim fonksiyonu aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir:

$$\ln Cons_t = c_0 + c_w \ln W_t + c_r \ln R_t \quad (112)$$

Daha önce de belirtildiği üzere çalışmada emek ve sermaye üzerine düşen ortalama vergi yüklerinin hesaplanmış olması ile birlikte tüketim fonksiyonunu vergi-sonrası ücretler ve vergi-sonrası kârlar için de hesaplamak mümkün hale gelmektedir. Bu sayede vergi-sonrası tüketim fonksiyonu aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir.

$$\ln Cons_t = c_0 + c_w \ln(1 - t_w)W_t + c_r \ln(1 - t_r)R_t \quad (113)$$

Nihai olarak ise yukarıdaki spesifikasyona, yüksek enflasyonun etkisini ölçebilmek amacıyla, D₂₀₀₃ kukla değişkeni eklenerek tüketim fonksiyonu için üçüncü bir analiz elde edilmektedir. Modelde kullanılan veri seti aşağıdaki gibidir.

Tablo 7. Tüketim Fonksiyonu Veri Seti Listesi

Kullanılan Veri Seti	Sembol	Açıklama	Kaynak/Veri elde etme yöntemi
Nihai özel tüketim	C	Sabit fiyatlarla endeks	AMECO (Kod: OCPH)
GSYH	Y	Sabit fiyatlarla endeks	AMECO (Kod: OVG D)
Düzeltilmiş ücret payı	w	Toplam ekonomi, GYSH oranlı	AMECO (Kod: ALCD0)
Düzeltilmiş kâr payı	h	Bir eksi düzeltilmiş ücret payı	$h = 1 - w$
Toplam ücret	W	Ücret payı çarpı GSYH	$W = w.Y$
Toplam kâr	R	(1-ücret payı) çarpı GSYH	$R = h.Y$

Kullanılan veri seti içerisindeki nihai özel tüketim serisi reel olup AMECO'dan elde edilmektedir. Benzer şekilde GSYH ve düzeltilmiş ücret payı serileri de doğrudan AMECO veri setinden alınmaktadır. Düzeltilmiş kâr payına ise düzeltilmiş ücret payının 1'den çıkarılması ile ulaşılmaktadır. Toplam ücret ve toplam kâr ise ücret payı ve kâr payının GSYH ile çarpılması yoluyla bulunmaktadır.

3.1.1 Tüketim Fonksiyonu Birim Kök Testleri

Tüketim fonksiyonunda yer alan nihai özel tüketim (Cons), vergi-öncesi ve vergi-sonrası toplam ücret (W , $(1 - t_w)W$) ile vergi-öncesi ve vergi-sonrası toplam kâr (R , $(1 -$

t_r)R) serilerinin logaritmalarının durağan olup olmadığının test edilmesi amacıyla ADF ve PP birim kök testleri yapılmaktadır. Kullanılan veri setlerine ait birim kök sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 8. Tüketim Fonksiyonu Veri Setine Ait ADF ve PP Birim Kök Testleri

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
lnCons	t=2.2545	t=-2.2934	t=1.0226	t=-2.2934
lnW	t=0.0156	t=-1.6020	t=-0.6601	t=-1.3592
lnW(1- t_w)	t=-0.9276	t=-1.3538	t=-1.2433	t=-1.7319
lnR	t=-4.4778	t=-3.0283	t=-0.5898	t=-3.0283
lnR(1- t_r)	t=0.5093	t=-3.0851	t=-0.6214	t=-3.0851
Δ lnCons	t=-5.6559***	t=-3.6862**	t=-6.1811***	t=-6.6596***
Δ lnW	t=-3.0731**	t=-3.6086**	t=-2.8018**	t=-3.6656**
Δ lnW(1- t_w)	t=-3.2561**	t=-3.2488**	t=-3.0426**	t=-3.4513**
Δ lnR	t=-4.4123***	t=-4.3141***	t=-5.0309***	t=-4.7890***
Δ lnR(1- t_r)	t=-4.4513***	t=-4.3525***	t=-5.1984***	t=-4.8925***

Not: *** .01, ** .05 yanılma ile anlamlılık düzeyini ifade etmektedir, SIC kriteri kullanılmıştır.

Bu sonuçlara göre tüketim fonksiyonunda kullanılan bütün değişkenlerin birinci farkında durağan olduğu, diğer bir ifade ile I(1) olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.2 Tüketim Fonksiyonu Eşbütünleşme Testleri

Çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığının tespit edilebilmesi amacıyla eşbütünleşme testinin yapılması amaçlanmaktadır. Literatürde durağan dışı seriler arasındaki eşbütünleşme testi için kullanılan yöntemlerden biri Engle-Granger (1987) olup bu yaklaşımda uzun dönem denge ilişkisi tek yönlü olarak ele alınmaktadır. Bir diğer ifade ile değişkenlerden birinin bağımlı diğerlerinin ise bağımsız değişken olarak düşünülmesi gerekmektedir. Buna karşılık, Johansen (1988), Johansen ve Juselius (1990) ve Johansen'in (1996) çalışmalarında eşbütünleşme ilişkisi vektörel olarak tanımlanmakta ve denklem sistemleri incelenerek birden fazla eşbütünleşme ilişkisi analizi

ortaya konmaktadır. Bu bağlamda çalışmada yer alan serilerin I(1) olması ile birlikte Johansen eşbütünleşme analizi yapılmaktadır. Johansen eşbütünleşme analizinin çalışma prensibinin açıklanabilmesi amacıyla öncelikle temel vektör otoregresif (Vector Autoregressive - VAR) modelinin tanıtılması gerekmektedir.

K tane zaman serisinin bulunduğu bir sette $y_t = (y_{1t}, \dots, y_{kt})'$, VAR modeli zaman serileri arasındaki dinamik ilişkiyi yakalayabilmektedir. Gecikme sayısının p olduğu temel bir VAR(p) modelinin gösterimi aşağıdaki şekildedir:

$$y_t = A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (114)$$

Denklemden A_i 'ler ($k \times k$) boyutlu gecikmeli değişkenlere ait katsayı matrislerini, $\varepsilon_t = (\varepsilon_{1t}, \dots, \varepsilon_{kt})'$ ise $E(\varepsilon_t) = 0$, $E(\varepsilon_t \varepsilon_t') = \Sigma_\varepsilon$ ve $\varepsilon_t \sim (0, \Sigma_\varepsilon)$ olan $k \times 1$ boyutlu temiz dizi özelliği gösteren hata vektörünü göstermektedir.

Modelde eşbütünleşme ilişkisinin analizinin yapılabilmesi için 114 no'lu VAR denkleminin aşağıdaki şekilde vektör hata düzeltme formuna dönüştürülmesi gerekmektedir:

$$\Delta y_t = \Pi_{y_{t-p}} \Gamma_1 \Delta y_{t-1} + \Gamma_2 \Delta y_{t-2} \dots + \Gamma_{p-1} \Delta y_{t-p+1} + \varepsilon_t \quad (115)$$

Yukarıdaki Vektör Hata Düzeltme Modeli (Vector Error Correction Model – VECM) denklemi, y_{t-1} 'in VAR denkleminde eşitliğin her iki tarafından çıkartılarak denklemdeki terimlerin yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmaktadır. Buna göre $\Pi = (\sum_{i=1}^p A_i) - I_k$ ve $\Gamma_i = (\sum_{j=1}^i A_j) - I_k$ olup $i = 1, \dots, p-1$ için $\Pi = -(I_k - A_1 - \dots - A_p)$ ve $\Gamma_i = -(A_{i+1} + \dots + A_p)$ olarak ifade edilebilmektedir. Lütkepohl ve Kratzig (2004) 113 no'lu denklemi VECM(p-1) olarak tanımlamakta ve VAR modelinden ayırtırmak amacıyla düzey versiyon (level version) olarak da adlandırmaktadır. 115 no'lu denklemde yer alan Π parametresi iki bileşenli $\Pi = \alpha\beta'$ uzun dönem parametresi olup VECM denklemi bu iki bileşeni de içerecek şekilde aşağıdaki gibi yazılabilmektedir (Lütkepohl ve Kratzig, 2004; Brook, 2008).

$$\Delta y_t = \alpha(\beta' y_{t-1}) + \Gamma_1 \Delta y_{t-1} + \Gamma_2 \Delta y_{t-2} \dots + \Gamma_{p-1} \Delta y_{t-p+1} + \varepsilon_t \quad (116)$$

Bu şekli ile $\beta' X_{t-1}$ terimi vektör hata düzeltme terimi (VECT – vector error correction term) olup Engle-Granger eşbütünleşme yaklaşımında bulunan tek denklem durumundaki hata düzeltme katsayısına (ECT) karşılık gelmektedir. Ancak bundan farklı olarak $\beta' X_{t-1}$ terimi $k - 1$ sayıda vektör içermektedir²⁶. Johansen yaklaşımında y 'ler arasındaki eşbütünleşme testi ise Π matrisinin aşamasına (rankına - r) bakılarak hesaplanmakta ve bu doğrultuda iki farklı test istatistiği uygulanmaktadır.

Yöntemlerden ilkinde test istatistiğinin hesaplanması karakteristik köklere (özdeğerlere) bağlıdır. Buna göre karakteristik kökler en büyükten küçüğe doğru sıralanmakta ve köklerin anlamlı bir şekilde sıfırdan farklı olup olmadığına bakılmaktadır. $\lambda_1 \geq \lambda_2 \geq \dots \geq \lambda_k$, bu sıralamada λ_1 en büyük karakteristik kök olup λ_k ise en küçük karakteristik kökü ifade etmektedir. Π matrisinin aşamasının sıfır olduğu ve tüm karakteristik köklerin istatistiksel olarak anlamsız (ya da sıfır) olduğu durum değişkenlerin bütünleşik olmadığı koşulu göstermektedir. Maksimum özdeğere (maximum eigenvalue) bağlı test istatistiği aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$\lambda_{\max}(r, r+1) = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1}) \quad (117)$$

Matematiksel bir ifade ile, eğer tüm kökler istatistiksel olarak sıfır ise $(1 - \lambda_i)$ değeri $\ln(1) = 0$ değeri ile eşbütünleşmenin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Burada T gözlem sayısını, $\hat{\lambda}_{r+1}$ ise özdeğer tahminlerini ifade etmektedir. Maksimum özdeğer istatistiğinde hipotezler ardışık olarak aşağıdaki şekilde test edilmektedir:

$$\begin{array}{ll} H_0 : r = 0 & H_1 : r = 1 \\ H_0 : r \leq 0 & H_1 : r = 2 \\ \dots & \dots \\ H_0 : r \leq k - 1 & H_1 : r = k \end{array}$$

²⁶ Daha ayrıntılı anlatım için Ek 5'e bakınız.

Bir diğer yöntem ise Π matrisinin iz istatististiği olup formülü aşağıdaki şekildedir:

$$\lambda_{iz}(r) = -T \sum_{i=r+1}^k \ln(1 - \hat{\lambda}_i) \quad (118)$$

118 no'lu denklemden de görüldüğü üzere iz sınaması r 'inci özdeğere yeni bir özdeğer eklemek suretiyle matrisin iz değerinin artıp artmadığı üzerinden yapılmaktadır. $i = 1, 2, 3, \dots, k$ için tüm karakteristik köklerin $(\hat{\lambda}_i)$ sıfır değerine eşit olduğu durumda iz istatististiği de sıfır çıkacaktır. Ardışık şekilde test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} H_0 : r = 0 & \quad H_1 : r \geq 1 \\ H_0 : r \leq 1 & \quad H_1 : r \geq 2 \\ & \dots \\ H_0 : r \leq k-1 & \quad H_1 : r \geq k \end{aligned}$$

Aşağıdaki tabloda tüketim fonksiyonu, vergi-sonrası tüketim fonksiyonu ve vergi-sonrası tüketim fonksiyonunun kukla değişken eklenerek tahmin edilmiş hali olmak üzere üç farklı spesifikasyonuna ait iz ve maksimum istatistikleri verilmektedir.

Tablo 9. Tüketim Fonksiyonları İz ve Maksimum İstatistikleri

Hipotezdeki Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Tüketim Fonksiyonu				Tüketim Fonksiyonu (Vergi Sonrası)			
	Özdeğer (eigenvalue)	İz İstatististiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**	Özdeğer (eigenvalue)	İz İstatististiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**
Yok* ($r=0$)	0.672625	79.37245	63.87610	0.0015	0.637365	58.84761	47.85613	0.0033
En fazla 1 ($r \leq 1$)	0.603904	42.91525	42.91525	0.1139	0.460366	25.79707	30.44554	0.1021
En fazla 2 ($r \leq 2$)	0.443023	22.17549	25.87211	0.1348	0.13	13.17334	15.49471	0.1086
En fazla 3 ($r \leq 3$)	0.186778	5.789035	12.51789	0.4875	0.047228	1.354644	3.841466	0.2445
Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatististiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatististiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**
	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatististiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatististiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**
Yok* ($r=0$)	0.672625	25.93079	25.82321	0.0484	0.637365	28.40107	27.58434	0.0392
En fazla 1 ($r \leq 1$)	0.603904	19.26617	20.11832	0.1333	0.460366	17.2722	21.13162	0.1176
En fazla 2 ($r \leq 2$)	0.443023	16.38645	19.18704	0.3295	0.344329	11.8187	14.2646	0.1595
En fazla 3 ($r \leq 3$)	0.186778	5.789035	12.51798	0.4875	0.047228	1.354644	3.841466	0.2445
Hipotezdeki Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Tüketim Fonksiyonu (Vergi Sonrası) – Kukla Değişkenli							
	Özdeğer (eigenvalue)	İz İstatististiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**				

Yok* ($r=0$)	0.812209	77.81308	63.8761	0.0022
En fazla 1 ($r \leq 1$)	0.475919	30.99522	42.91525	0.4443
En fazla 2 ($r \leq 2$)	0.268409	12.90416	25.87211	0.7156
En fazla 3 ($r \leq 3$)	0.137853	4.153219	12.51798	0.7498
Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri
Yok* ($r=0$)	0.812209	46.82786	31.11832	0.0121**
En fazla 1 ($r \leq 1$)	0.475919	18.09106	25.82321	0.3703
En fazla 2 ($r \leq 2$)	0.268409	8.75094	18.00704	0.7198
En fazla 3 ($r \leq 3$)	0.137853	4.153219	12.51798	0.7498

Not: ‘*’ boş hipotezin .05 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini ifade etmektedir. ‘**’ MacKinnon–Haug Michelis (1999)’a göre olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Tabloda yer alan iz istatistiği sonuçlarına göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden boş hipoteze ($H_0:r=0$) karşılık gelen iz istatistiği (trace statistics) değerlerinin, üç fonksiyonun hepsinde, yüzde beş anlamlılık seviyesindeki kritik değerlerden büyük olması ($79.37245 > 63.87610$, $58.84761 > 47.85613$, $77.81308 > 63.8761$) nedeniyle yokluk hipotezi reddedilmektedir. Ancak alt satırlarda yer alan yokluk hipotezleri ise reddedilememektedir. Bu nedenle iz istatistiklerine göre seriler arasında bir adet eşbütünleşme denklemi olduğu tespit edilmektedir. Benzer şekilde yukarıdaki serilerin bütünleşik olup olmadığı maksimum özdeğerler yardımıyla da test edilmektedir. Sonuçlara göre boş hipoteze ($H_0:r=0$) karşılık gelen istatistik değerlerinin hepsinin, yüzde beş anlamlılık seviyesindeki kritik değerlerden büyük olması nedeniyle boş hipotez reddedilmektedir. Ancak alt satırlarda yer alan yokluk hipotezleri ise reddedilememektedir. Buna sonuçlara göre de seriler arasında bir adet eşbütünleşme olduğu görülmektedir.

Çalışmada bir adet eşbütünleşik vektör olması nedeniyle seriler arasındaki uzun dönemli katsayıların elde edilebilmesi amacıyla VECM tahmini yapılmaktadır.

3.1.3 Tüketim Fonksiyonu Vektör Hata Düzeltme Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Eşbütünleşme analizi sonuçlarının elde edilebilmesi için öncelikle uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. Her bir tüketim fonksiyonu için gecikme uzunluklarının belirlenmesinde VAR p gecikme uzunluğu kriterinden faydalanılmaktadır. Yapılan p gecikme testlerinde gecikme uzunluğu; LR (Likelihood Ratio – Olabilirlik Oranı), FPE (Final Prediction Error – Son Tahmin Hata Kriteri), AIC (Akaike Information Criterion – Akaike Bilgi Kriteri), SC (Schwarz Information Criterion – Schwarz Bilgi Kriteri) ve HQ (Hannan – Quinn Information Criterion – Hannan – Quinn Bilgi Kriteri) olmak üzere beş farklı bilgi kriterine göre belirlenmektedir.

Tablo 10. Tüketim Fonksiyonları Gecikme Uzunlukları

Vergi Öncesi Tüketim Fonksiyonu Gecikme Uzunluğu						
Gecikme	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	110.4046	NA	5.88E-09	-7.600331	-7.410016	-7.54215
1	212.8869	22.61358	1.28E-11	-13.83497*	-12.11213	-13.30314
2	229.5495	168.3637*	1.24e-11*	-13.77763	-12.82606*	-13.48673*
Vergi Sonrası Tüketim Fonksiyonu Gecikme Uzunluğu						
Gecikme	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	103.5763	NA	9.58E-09	-7.112592	-6.922277	-7.054411
1	205.6382	19.9491	2.47E-11	-13.16749	-11.64386	-12.64386
2	220.3449	167.6731*	2.08e-11*	-13.25987*	-12.30830*	-12.96987*
Vergi Sonrası Kukla Değişkenli Tüketim Fonksiyonu Gecikme Uzunluğu						
Gecikme	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	99.99159	NA	1.24E-08	-6.856542	-6.666227	-6.798361
1	191.0609	23.02472	5.95E-11	-12.28761*	-10.57477	-11.76398
2	208.0265	149.6139*	5.89e-11*	-12.21864	-11.26706*	-11.92773*

Not: “*” kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Yukarıdaki tabloya göre tüketim fonksiyonlarının hepsinde VAR p gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir. Ancak Lütkepohl (2005:327)’un belirttiği üzere, VECM’de

$p - 1$ gecikme uzunluğunun VAR p gecikme uzunluğuna karşılık gelmesi nedeniyle yapılan tahminlerde gecikme uzunluğu 1 olarak alınmaktadır. Bu şekilde yapılan üç farklı tüketim fonksiyonuna ait VECM tahmin sonuçlarına göre ECT negatif ve %1 yanılma düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 11. Tüketim Fonksiyonları Vektör Hata Düzeltme Tahmin Sonuçları

Değişkenler ve Fonksiyonlar	Tüketim Fonksiyonu		Tüketim Fonksiyonu (vergi sonrası)		Tüketim Fonksiyonu (vergi sonrası) Kukla Değişkenli	
	Katsayılar	t değerleri	Katsayılar	t değerleri	Katsayılar	t değerleri
lnCons(-1)	1		1		1	
lnW(-1)	-0.351176	-4.0374***				
ln(1-t _w)W(-1)			-0.347730	-8.2495***	-0.251123	-7.2074***
lnR(-1)	-0.174180	-3.7742***				
ln(1-t _r)R(-1)			-0.150411	-4.8515***	-0.096528	-4.9623***
D ₂₀₀₃					0.018082	-4.1214***
@ TREND	-0.008403	-3.8366***	-0.008918	-7.7245***	-0.012627	-3.4692***
C	-1.311517		-1.402513		-1.753498	
ECT(-1)	-0.442686	-2.1877***	-0.660214	-2.4082***	-0.89876	-2.6059***

Elde edilen uzun dönem sonuçlarına göre ücretlilerin kâr payı sahiplerine kıyasla esnekliğinin daha yüksek olduğu ortaya konmaktadır. Teoriye de uygun düşen bu sonuçlar ücret sahiplerinin gelirlerinin görece daha yüksek bir kısmını harcamalarından ileri gelmektedir. Kâr paylarında meydana gelen yüzde 1’lik bir artış tüketimi yüzde 0.17 artırırken ücretlerde meydana gelen yüzde 1’lik bir artış ise tüketimde yüzde 0.35 artış meydana getirmektedir. Söz konusu katsayılar ikinci spesifikasyonda vergi-sonrası kâr paylarının ve vergi-sonrası ücretlerin kullanılması nedeniyle azalış göstermekte ve sırasıyla 0.15 ve 0.34 olarak gerçekleşmektedir. Tüketim fonksiyonunun nihai spesifikasyonunda ise D₂₀₀₃ enflasyon kukla değişkeninin tüketim üzerinde istatistiksel olarak anlamlı, düşük negatif etkisi gözlemlenmektedir. Bu değişkenin modele eklenmesi ile birlikte tüketimin, yüksek enflasyon döneminde düşük enflasyon dönemine kıyasla daha düşük olarak

gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır. Ulaşılan bu sonucun nedeni olarak ücretlilerin alım gücünün yüksek enflasyon döneminde daha fazla aşınması olarak gösterilebilmektedir.

3.1.4 Tüketim Fonksiyonu Modellerinin Sağlamlıklarının Sınanması

Modelin sağlamlığının test edilmesi açısından otokorelasyon ve değişen varyans testlerinin yapılması ve test sonuçlarına göre her iki sorununda modelde bulunmaması beklenmektedir.

Tablo 12. Tüketim Fonksiyonları Otokorelasyon LM Test Sonuçları

Vergi Öncesi Tüketim Fonksiyonu LM Test Sonuçları						
Gecikme	LRE ist	df	Olasılık	Rao F-ist	df	Olasılık
1	8.49220	16	0.1616	1.004138	(16, 46.5)	0.1653
2	13.81552	16	0.6125	0.856294	(16, 46.5)	0.6191
1	8.49220	16	0.1616	1.004138	(16, 46.5)	0.1653
2	25.26245	32	0.7031	0.840425	(32, 42.2)	0.9039
Vergi Sonrası Tüketim Fonksiyonu LM Test Sonuçları						
Gecikme	LRE ist	df	Olasılık	Rao F-ist	df	Olasılık
1	23.43863	16	0.1025	1.597855	(16, 46.5)	0.1075
2	13.09079	16	0.6661	0.805665	(16, 46.5)	0.6722
1	23.43863	16	0.1025	1.597855	(16, 46.5)	0.1075
2	42.36774	32	0.104	1.447245	(32, 42.2)	0.1295
Vergi Sonrası Kukla Değişkenli Tüketim Fonksiyonu LM Test Sonuçları						
Gecikme	LRE ist	df	Olasılık	Rao F-ist	df	Olasılık
1	8.040533	16	0.9477	0.471288	(16, 46.5)	0.9489
2	8.190631	16	0.9430	0.480777	(16, 46.5)	0.9444
1	8.040533	16	0.9477	0.471288	(16, 46.5)	0.9489
2	23.94502	32	0.8464	0.685506	(32, 42.2)	0.8650

Otokorelasyon probleminin tespiti için Lagrange Çarpanları (Lagrange Multiplier, LM) testi yapılmaktadır. Söz konusu test ile modelin kalıntıları arasında kaçınıcı gecikmede ya da kaçınıcı gecikmeye kadar serisel korelasyonun olduğu test edilmektedir. Uygulanan LM testinde çalışmada yıllık verilerin kullanılması nedeniyle gecikme uzunluğu 2 alınmıştır.

Tabloda yer alan sonuçlara göre tüm gecikmeler için olasılık değerinin .05 değerinden büyük olması nedeniyle tüketim fonksiyonlarında herhangi bir otokorelasyon sorununun olmadığı görülmektedir.

Modellerin sağlamlığı için yapılabilecek bir diğer tanı testi ise kalıntılarda değişen varyans olup olmadığının test edilmesidir. Yapılan White değişen varyans test sonuçlarına göre, her üç fonksiyonda da olasılık değerlerinin .05 değerinden büyük olması ile birlikte sabit varyans yokluk hipotezi kabul edilmekte ve modellerde değişen varyans problemi bulunmadığı saptanmaktadır.

Tablo 13. Tüketim Fonksiyonları White Değişen Varyans Testi Sonuçları

Vergi Öncesi Tüketim Fonksiyonu White Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
113.2095	100	0.1730
Vergi Sonrası Tüketim Fonksiyonu White Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
124.957	100	0.0863
Vergi Sonrası Kukla Değişkenli Tüketim Fonksiyonu White Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
141	90	0.0504

3.1.5 Tüketim Fonksiyonu Marjinal Etki Hesaplamaları

Tüketim fonksiyonu her üç modelde de düzeltilmiş ücretler ve düzeltilmiş kârların fonksiyonu olarak tahmin edilmektedir. Bu fonksiyon standart Keynes tüketim fonksiyonuna benzemekle birlikte gelirin ücret geliri ve kâr geliri olmak üzere ikiye ayrılması ile farklılık arz etmekte ve log-log olarak tahmin edilen modellerde katsayılar esneklikleri vermektedir. Uzun dönem esneklikleri marjinal etkiye çevirmek için modellerde kullanılan zaman dilimindeki C/R ve C/W ortalama değerler yardımıyla aşağıdaki denklemden faydalanılmaktadır.

$$\frac{\partial C/Y}{\partial h} = c_r \frac{C}{R} - c_w \frac{C}{W} \quad (119)$$

Bu denkleme göre ücret geliri ve kâr geliri arasındaki marjinal tüketim eğilimi farkından elde edilen sonuçlar gelir dağılımı etkisini ortaya koymaktadır. Bu şekilde elde edilen marjinal etkiler sırasıyla vergi öncesi tüketim fonksiyonu için -0.15, vergi sonrası tüketim fonksiyonu için -0.25 ve vergi sonrası kukla değişkenli tüketim fonksiyonu için ise -0.20 olarak hesaplanmaktadır.

3.2 YATIRIM FONKSİYONU

Teorik yaklaşıma göre yatırım denklemi özel kesim yatırımlarının (I), kâr payının (h) ve kapasite kullanım oranının ($u = Y_p/Y_{p_trend}$) fonksiyonu olarak modellenmekte ve aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$I = f(Y_p/Y_{p_trend}, h) \quad (120)$$

Kullanılan modelde yatırım harcamalarının kâr payına bağlı olduğu varsayımından hareket edilmektedir. Teoride yer alan bir diğer görüş ise bu harcamaların kâr oranına bağlı olmasıdır. Çalışmanın ilk görüşe göre yürütülmesi iki nedene dayanmaktadır. Bunlardan birincisi Bhaduri ve Marglin'in (1990) belirttiği üzere kâr oranlarının hem kapasite kullanım oranını hem de kâr payını içermesi nedeniyle çifte sayım probleminden kaçınmaktır. Modelde kâr payının kullanılması, kapasite kullanım oranının iki kez kullanılmasına neden olmaktadır.

Kâr oranı (r); kâr payının çıktıya oranının ($\frac{\pi}{pY}$), kapasite kullanım oranının ($\frac{Y}{Y^p}$) ve potansiyel çıktının - sermayeye oranının ($\frac{Y^p}{K}$) bir fonksiyonu biçiminde ifade edilmekte ve şu şekilde gösterilmektedir: $r = (\frac{\pi}{pY}) (\frac{Y}{Y^p}) (\frac{Y^p}{K}) = h\mu \frac{1}{v}$. Bu eşitliğe göre modele kâr oranının dahil edilmesi, kapasite kullanım oranının tekrar dahil edilmesini gereksiz kılmaktadır. Ancak

diğer yandan bu şekilde oluşturulan yatırım denkleminde kapasite kullanım oranının etkisinin doğrudan gözlemlenmesi de mümkün olmamaktadır.

Bir diğer neden ise yatırım denklemi spesifikasyonlarında olası bir kâr-çekişli rejim sonucunun dışlanmasıdır. Yatırım denkleminin hem kâr oranı hem de kapasite kullanımını içerecek şekilde oluşturulması ücret-çekişli rejim sonucuna ulaşılma olasılığını yükseltmektedir.

Yatırım denkleminde yer alan kapasite kullanım oranına (u), Strateji ve Bütçe Başkanlığı'ndan elde edilen GSYH verisinin trendine bölünerek (Y_p/Y_{p_trend}) hesaplanması yoluyla ulaşılmaktadır. Y_{p_trend} verisinin bulunmasında Hodrick-Prescott (1980) (HP) filtresinden faydalanılmaktadır. HP filtresinde kullanılan yöntemle göre zaman serisi (y_t), trend (τ_t) ve devresel (c_t) bileşenlerden oluşmakta olup 120 numaralı denklemde yer alan minimzasyon yöntemiyle c_t y_t 'den ayrıştırılmaktadır.

$$y_t = \tau_t + c_t, t = 1, 2, \dots, T \quad (121)$$

$$\text{Min}_{\{\tau_t\}_{t=1}^T} = \sum_{t=1}^T (y_t - \tau_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(\tau_{t+1} - \tau_t) - (\tau_t - \tau_{t-1})]^2 \quad (122)$$

Yukarıdaki denklemde λ , trenddeki oynaklığı cezalandıran “düzgünleştirme parametresini” (smoothing parameter) ifade etmektedir. Denkliğin sağ tarafında yer alan birinci terim, sapmaların ($c_t = y_t - \tau_t$) karesinin toplamı olup devresel bileşeni cezalandırırken ikinci terim, trend bileşeninin ikinci farklarının karelerinin toplamının λ ile çarpımı olup trend bileşenindeki değişkenliği cezalandırmaktadır. Seriyeye filtre uygulaması yapılmadan önce λ değerinin belirlenmesi gerekmektedir. Söz konusu parametre $[0, \infty]$ arasında değerler alabilmektedir; 0'a yaklaşması durumunda trend bileşeni orijinal seriyeye neredeyse denk hale gelmekte (seride devresel hareket görülmemektedir), ∞ 'a yaklaşması durumunda ise trend bileşeni doğrusal trende yaklaşmaktadır. Her ne kadar Hodrick ve

Prescott (1980) çalışmalarında λ için 1600 değerini kullanmış olsalar da söz konusu çalışmanın ABD için yapılmış olması ve iş çevrimlerinin gelişmekte olan ülkeler için farklılık arz edebilmesi nedeniyle literatürde farklı λ değerleri kullanılmaktadır (Backus vd., 1992; Correia vd., 1992; Canova, 1998; Baxter ve King, 1999; Maravall ve Del Rio, 2001). Çalışmalarda yıllık veriler için genellikle 100 değerinin kullanılması nedeniyle bu çalışmada da HP filtresi uygulamasında λ değeri 100 olarak alınmaktadır.

Yatırım fonksiyonunun ilk iki spesifikasyonunu modele kamu harcamalarının dahil edildiği vergi-öncesi ve vergi-sonrası yatırım denklemleri oluşturmaktadır.

$$\ln I_t = i_0 + i_y \ln u_t + i_h \ln h_t + i_g \ln G_t + i_d \ln (D/Y)_t \quad (123)$$

$$\ln I_t = i_0 + i_y \ln u_t + i_h \ln (1 - t_r) h_t + i_g \ln G_t + i_d \ln (D/Y)_t \quad (124)$$

Üçüncü spesifikasyon ise vergi-sonrası yatırım fonksiyonunda yer alan kamu harcamalarının yerine KÖİ yatırımlarının dahil edilmesi ile kurulmaktadır.

$$\ln I_t = i_0 + i_y \ln u_t + i_h \ln (1 - t_r) h_t + i_g \ln KÖİ_t + i_d \ln (D/Y)_t \quad (125)$$

Tablo 14. Yatırım Fonksiyonu Veri Seti Listesi

Kullanılan Veri Seti	Sembol	Açıklama	Kaynak/Veri elde etme yöntemi
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	Y	Sabit fiyatlarla GSYH	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB)
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (özel)	I	Özel kesim yatırımı	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB)
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (kamu)	Ig	Kamu kesimi yatırımı	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB)
Kamu Bireysel Tüketim Harcamaları	GEIC	Kamu kesimi bireysel tüketim harcamalarını ifade etmektedir. Bu harcamalar sağlık, eğitim gibi hanehalklarının bireysel faydalarına yönelik yapılan harcamalardır.	OECD
Kamu Kollektif Tüketim Harcamaları	GECC	Kamu kesimi kolektif tüketim harcamalarını ifade etmektedir. Bu harcamalar savunma ve adalet gibi toplum refahı ve faydasına yönelik yapılan harcamalardır.	OECD
Kamu Harcamaları	G	Toplam kamu harcamaları	G = Ig + GEIC + GECC

Kamu Borcu GSYH Oranı	D/Y	Kamu borcu bölü Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	IMF veri tabanı
Kamu Özel Kesim İşbirliği Yatırımları	KÖİ	Kamu ve özel kesim işbirliği yoluyla yapılan yatırımları ifade etmektedir	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB)

Yatırım tahminlerinde kullanılan GSYH (Y) verisi sabit fiyatlarla TL cinsindendir ve Strateji ve Bütçe Başkanlığı'ndan elde edilmektedir. Benzer şekilde Özel Kesim Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (I) ve Kamu Kesimi Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (I_g) verileri de TL cinsinden olup Strateji ve Bütçe Başkanlığı'ndan edinilmektedir. Kamu Bireysel Tüketim Harcamaları (Government Expenditures for Individual Consumption – GEIC) ve Kamu Kollektif Tüketim Harcamaları (Government Expenditures for Collective Consumptions – GECC) verileri oransal olup OECD veri seti tabanından elde edilmektedir. Bu oranların GSYH ile çarpılması yoluyla TL değeri cinsinden harcama miktarlarına ulaşılmaktadır. Yatırım fonksiyonunda yer alan Toplam Kamu Harcamaları (G); I_g , GEIC ve GECC verilerinin toplanması yoluyla elde edilmektedir. Fonksiyonda yer alan bir diğer değişken ise Kamu Borcunun GSYH'ya oranıdır (D/Y). Bu değişken denklemde, uzun dönem reel faiz oranları yerine kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan son veri ise KÖİ yatırımları olup yine Strateji ve Bütçe Başkanlığı veri tabanından elde edilmektedir.

3.2.1 Yatırım Fonksiyonu Birim Kök Testleri

Yatırım fonksiyonunda yer alan özel kesim yatırımı (I), kapasite kullanım oranı (u), vergi-öncesi ve vergi-sonrası kâr payı (h , $(1-tr)h$), kamu harcamaları (G), kamu borcunun GSYH'ya oranı (D/Y), ve KÖİ yatırımları serilerinin logaritmalarının durağan olup olmadığının test edilmesi amacıyla ADF ve PP birim kök testleri yapılmaktadır. Kullanılan veri setlerine ait birim kök sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 15. Yatırım Fonksiyonu Veri Setine Ait ADF ve PP Birim Kök Testleri

Variable	ADF		PP	
	Constant	Constant + Trend	Constant	Constant + Trend
lnI	t=-2.3800	t=-2.3628	t=-2.5642	t=-2.4911
lnu	t=-1.7518	t=-5.1257	t=-1.9051	t=-2.6192
lnh	t=-1.4208	t=-1.5051	t=-1.7285	t=-2.5636
lnG	t=-1.1069	t=-3.6206**	t=-1.0565	t=-3.4927*
lnD/Y	t=-1.1565	t=-1.0241	t=-1.3919	t=-1.2327
ln(1-tr)h	t=-1.4874	t=-0.9325	t=-1.8059	t=-2.5887
lnKÖİ	t=-2.4040	t=-3.3105*	t=-2.2627	t=-3.3258*
$\Delta \ln I$	t=-5.2008***	t=-5.0976***	t=-5.2014***	t=-5.0970***
$\Delta \ln u$	t=-3.8437***	t=-3.7664**	t=-3.8422***	t=-3.6817**
$\Delta \ln h$	t=-3.9356***	t=-4.8531***	t=-4.2497***	t=-4.3302***
$\Delta \ln G$	t=-5.9805***	t=-5.8794***	t=-10.4832***	t=-10.2818***
$\Delta \ln D/Y$	t=-4.8658***	t=-4.9967***	t=-4.8786***	t=-4.9967***
$\Delta \ln (1-tr)h$	t=-3.9454***	t=-4.6993***	t=-4.3509***	t=-4.4716***
$\Delta \ln KÖİ$	t=-7.0378***	t=-6.9042***	t=-13.7271***	t=-16.7436***

Bu sonuçlara göre yatırım fonksiyonunda kullanılan bütün değişkenlerin birinci farkında durağan olduğu, diğer bir ifade ile $I(1)$ olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.2 Yatırım Fonksiyonu Eşbütünleşme Testleri

Çalışmada yer alan serilerin $I(1)$ olması ile birlikte değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığının tespit edilebilmesi amacıyla tüketim fonksiyonunda olduğu gibi yatırım fonksiyonlarında da Johansen eşbütünleşme analizi yapılmaktadır. Aşağıda yatırım fonksiyonları ait iki farklı tablo sunulmaktadır. Tablolardan ilki, vergi-öncesi yatırım fonksiyonu, vergi-sonrası yatırım fonksiyonu ve vergi-sonrası yatırım fonksiyonunun Kamu Özel İşbirliği Yatırımları ile tahmin edilmiş üç farklı spesifikasyonunu içermektedir. İkinci tablo ise vergi-sonrası yatırım fonksiyonu ve vergi-sonrası yatırım fonksiyonunun KÖİ yatırımları ile tahminlerine kukla değişken eklenmiş iki farklı spesifikasyonu için iz ve maksimum istatistiklerini vermektedir.

Tablo 16. Yatırım Fonksiyonu İz ve Maksimum İstatistikleri

Hipotezdeki Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Yatırım Fonksiyonu				Yatırım Fonksiyonu (vergi-sonrası)			
	Özdeğer (eigenvalue)	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**	Özdeğer (eigenvalue)	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**
Yok* (r=0)	0.844092	73.83242	40.17493	0.0000	0.83897	74.70506	40.17493	0.0000
En fazla 1 (r≤1)	0.360551	23.65329	24.27596	0.0598	0.385144	25.39869	24.27596	0.0360
En fazla 2 (r≤2)	0.345963	11.58029	12.3209	0.0663	0.359255	12.26676	12.3209	0.061
En fazla 3 (r≤3)	0.040299	1.116315	4.129906	0.5789	0.090159	0.248426	4.129906	0.6773
Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**
	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**
Yok* (r=0)	0.844092	50.17914	24.15921	0.0000	0.83897	59.01082	30.43961	0.00000
En fazla 1 (r≤1)	0.360551	12.073	17.7973	0.0854	0.385144	20.30637	24.15921	0.0962
En fazla 2 (r≤2)	0.345963	9.2248	11.46398	0.2937	0.359255	13.13193	17.7973	0.2194
En fazla 3 (r≤3)	0.040299	0.116315	4.129906	0.5789	0.090159	0.248426	4.129906	0.6773
Hipotezdeki Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Yatırım Fonksiyonu (vergi-sonrası) KÖİ							
	Özdeğer (eigenvalue)	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**				
Yok* (r=0)	0.661907	75.89004	63.8761	0.0035				
En fazla 1 (r≤1)	0.560117	42.91525	45.53585	0.0935				
En fazla 2 (r≤2)	0.460157	22.53093	25.87211	0.1233				
En fazla 3 (r≤3)	0.17155	4.153219	12.51798	0.5581				
Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**				
	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**				
Yok* (r=0)	0.661907	38.3301	36.42788	0.0306				
En fazla 1 (r≤1)	0.560117	22.99491	25.82321	0.1131				
En fazla 2 (r≤2)	0.460157	17.26136	19.38704	0.1992				
En fazla 3 (r≤3)	0.17155	5.269577	12.51798	0.5581				

Not: ‘*’ boş hipotezin .05 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini ifade etmektedir. ‘***’ MacKinnon–Haug Michelis (1999)’a göre olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 17. Yatırım Fonksiyonu İz ve Maksimum İstatistikleri (devamı)

Hipotezdeki Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Yatırım Fonksiyonu (vergi-sonrası) - Kukla Değişkenli				Yatırım Fonksiyonu (vergi-sonrası) KOİ - Kukla Değişkenli			
	Özdeğer (eigenvalue)	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**	Özdeğer (eigenvalue)	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**
Yok* (r=0)	0.7085543	88.82431	60.06141	0.0000	0.795492	97.4327	83.93712	0.0004
En fazla 1 (r≤1)	0.617054	54.30417	40.17493	0.0011	0.633119	62.9925	60.06141	0.0277

En fazla 2 ($r \leq 2$)	0.469370	24.27596	27.42802	0.1330	0.454312	34.91641	40.17493	0.1532
En fazla 3 ($r \leq 3$)	0.289703	9.684683	12.3209	0.1940	0.250882	8.245555	12.3209	0.2183
En fazla 4 ($r \leq 4$)	0.003803	0.106682	4.129906	0.7882	0.005610	0.157519	4.129906	0.7428
Eşbütünleşme Eşitliklerinin Miktarı	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**	Özdeğer (eigenvalue)	Maksimum İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık Değeri**
Yok* ($r=0$)	0.7085543	34.52015	30.43961	0.0146	0.795492	44.4402	36.63019	0.0050
En fazla 1 ($r \leq 1$)	0.617054	20.15921	26.87615	0.0509	0.633119	28.0761	30.43961	0.0959
En fazla 2 ($r \leq 2$)	0.469370	12.74334	17.7973	0.4210	0.454312	16.9598	24.15921	0.3455
En fazla 3 ($r \leq 3$)	0.289703	7.578001	11.2248	0.691	0.250882	8.088037	11.2248	0.5161
En fazla 4 ($r \leq 4$)	0.003803	0.106682	4.129906	0.7882	0.005610	0.15759	4.129906	0.7428

Not: “*” boş hipotezin .05 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini ifade etmektedir. “**” MacKinnon–Haug Michelis (1999)’a göre olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Yukarıdaki tablolarda yer alan iz istatistiği sonuçlarına göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden boş hipoteze ($H_0:r=0$) karşılık gelen iz istatistiği değerlerinin, beş fonksiyonun hepsinde, yüzde beş anlamlılık seviyesindeki kritik değerlerden büyük olması ($73.83242 > 40.17493$, $74.70506 > 40.17493$, $75.89004 > 63.8761$, $88.82431 > 60.06141$, $97.4327 > 83.93712$) nedeniyle yokluk hipotezi reddedilmektedir. Ancak alt satırlarda yer alan yokluk hipotezleri ise reddedilememektedir.²⁷ Bu nedenle iz istatistiklerine göre seriler arasında bir adet eşbütünleşme denklemi olduğu tespit edilmektedir. Benzer şekilde yukarıdaki serilerin bütünleşik olup olmadığı maksimum özdeğerler yardımıyla da test edilmektedir. Sonuçlara göre boş hipoteze ($H_0:r=0$) karşılık gelen istatistik değerlerin hepsinin yüzde beş anlamlılık seviyesindeki kritik değerlerden büyük olması nedeniyle boş hipotez reddedilmektedir. Ancak alt satırlarda yer alan yokluk hipotezleri ise reddedilememektedir. Buna sonuçlara göre seriler arasında bir adet eşbütünleşme olduğu görülmektedir.

²⁷ Vergi-sonrası yatırım fonksiyonu ile vergi-sonrası yatırım fonksiyonunun KÖİ yatırımları ile tahminlerine kukla değişken eklenmiş spesifikasyonlarda $H_0:r = 1$ yokluk hipotezinin $H_A: r \leq 2$ alternatif hipotezine karşı testinde yokluk hipotezi reddedilmektedir. Bu seriler arasında en az bir adet eşbütünleşme olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada bir adet eşbütünleşik vektör olması nedeniyle seriler arasındaki uzun dönemli katsayıların elde edilebilmesi amacıyla VECM tahmini yapılmaktadır.

3.2.3 Yatırım Fonksiyonu Vektör Hata Düzeltme Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Her bir yatırım fonksiyonu için gecikme uzunluklarının belirlenmesinde VAR p gecikme uzunluğu kriterinden faydalanılmıştır. Yapılan p gecikme testlerinde gecikme uzunluğu; LR, FPE, AIC , SC ve HQ olmak üzere beş farklı bilgi kriterine göre belirlenmektedir.

Tablo 18. Yatırım Fonksiyonları Gecikme Uzunlukları

Vergi Öncesi Yatırım Fonksiyonu Gecikme Uzunluğu						
Gecikme	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	298.4756	NA	5.42e-16	-20.96255	-20.72465	-20.88982
1	387.6611	140.1486	5.72e-18	-25.54722	-24.11986*	-25.11086
2	424.8346	45.13965*	5.90e-18*	-26.41678*	-23.79995	-25.61679*
Vergi Sonrası Yatırım Fonksiyonu Gecikme Uzunluğu						
Gecikme	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	298.3716	NA	5.46e-16	-20.95511	-20.71722	-20.88238
1	387.2183	139.6163	5.90e-18	-25.51559	-24.08823*	-20.07923
2	424.6334	45.43273*	2.94e-18*	-26.40239*	-23.78556	-20.60240*
Vergi Sonrası Yatırım Fonksiyonu - KÖİ Gecikme Uzunluğu						
Gecikme	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	148.1331	NA	2.50e-11	-10.2238	-9.985902	-10.15107
1	234.6609	135.9722	3.19e-13*	-14.61864	-13.19127*	-13.69498
2	257.9296	28.25482*	4.36e-13	-14.94497*	-11.87814	-14.18228*
Vergi Sonrası Kukla Değişkenli Yatırım Fonksiyonu Gecikme Uzunluğu						
Gecikme	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	178.6419	NA	1.78e-13	-12.33157	-12.0461	-12.2443
1	370.5357	287.8407	2.77e-18	-23.46684	-21.46853*	-22.85594
2	422.9916	56.20267*	1.27e-19*	-24.64225*	-20.93111	-23.50772*
Vergi Sonrası Kukla Değişkenli Yatırım Fonksiyonu - KÖİ Gecikme Uzunluğu						
Gecikme	logL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	148.1611	NA	1.57e-12	-10.15436	-9.868891	-10.06709

1	256.1229	161.9428*	9.80e-15*	-15.2945	-11.65676	-14.23337
2	293.1507	39.67256	1.35e-14	-15.36790*	-13.29619*	-14.68359*

Yukarıdaki tabloya göre yatırım fonksiyonlarının hepsinde VAR p gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmekte ve VECM’de $p - 1$ gecikme uzunluğunun VAR p gecikme uzunluğuna karşılık gelmesi nedeniyle yapılan tahminlerde gecikme uzunluğu 1 olarak alınmaktadır. Bu şekilde test edilen yatırım fonksiyonlarına ait VECM tahmin sonuçlarına göre ECT negatif ve sırasıyla %10, %1, %5, %5 ve %5 yanılma düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmaktadır.

Tablo 19. Yatırım Fonksiyonları Vektör Hata Düzeltme Tahmin Sonuçları

Değişkenler ve Fonksiyonlar	Yatırım Fonksiyonu		Yatırım Fonksiyonu (vergi sonrası)		Yatırım Fonksiyonu (vergi sonrası) KÖİ	
	Katsayılar	t değerleri	Katsayılar	t değerleri	Katsayılar	t değerleri
lnI(-1)	1		1		1	
lnu(-1)	-2.61081	-9.78319***	-2.33114	-7.85369***	-4.724549	-3.49086***
lnh(-1)	-0.14926	-4.47752***				
ln(1-tr)h(-1)			-0.13049	-3.54157***	-0.416558	-3.88844***
lnG(-1)	-0.53530	-6.51315***	-0.16607	-2.11342***		
lnKÖİ(-1)					0.000392	3.03695***
lnD/Y(-1)	0.32789	13.2932***	0.32901	12.1439***	0.387055	5.22802***
@ TREND				.	-5.000005	-2.02444**
C					-3.363499	
ECT(-1)	-0.77097	-1.85807*	-0.678768	-2.75384***	-0.577629	-1.98523**

Tablo 20. Yatırım Fonksiyonları Vektör Hata Düzeltme Tahmin Sonuçları (devamı)

Değişkenler ve Fonksiyonlar	Yatırım Fonksiyonu (vergi sonrası)		Yatırım Fonksiyonu (vergi sonrası) KÖİ	
	Katsayılar	t değerleri	Katsayılar	t değerleri
lnI(-1)	1		1	
lnu(-1)	-6.83853	-11.66111***	-6.835376	-11.6262***
lnh(-1)				
ln(1-tr)h(-1)	-0.27531	-5.26279***	-0.175313	2.67419***
lnG(-1)	-0.92014	-6.18613***		

lnKÖİ(-1)			0.017602	-5.28438***
lnD/Y(-1)	0.25272	-2.84772***	0.194439	6.96557***
D2003	0.03380	7.45482***	0.074335	5.00662***
@ TREND	-0.02398	-5.07303***		
C	2.90638			
ECT(-1)	-0.611151	-1.98507**	-0.860982	-2.3902**

Çalışmada yatırım denklemi iki aşamalı olarak tahmin edilmektedir. Birinci aşamada, yatırım denklemi tahminleri vergi-öncesi durum için kamu harcamaları ile birlikte elde edildikten sonra bir kez de vergi-sonrası durum için tahmin edilmektedir. Çalışmanın devamında vergi-sonrası yatırım denkleminde yer alan kamu harcamaları kamu özel işbirliği yatırımları ile değiştirilerek elde edilen yeni sonuçlara yer verilmektedir. İkinci aşamada ise vergi-sonrası yatırım fonksiyonları, yüksek enflasyonun oluşturabileceği etkilerin de gözlemlenmesi amacıyla, kukla değişken ile birlikte kamu harcamaları ve KÖİ yatırımları için ayrı ayrı tekrar tahmin edilmektedir.

Elde edilen bulgular teorik modeli de destekleyecek şekilde sonuç vermekte ve kâr payı ile kapasite kullanım oranı istatistiksel olarak anlamlı çıkmakla birlikte yatırımları olumlu bir şekilde etkilemektedir. Vergi-sonrası modelde ise beklenildiği üzere bu iki değişkenin katsayıları düşüş göstermekte ancak kapasite kullanım oranının özel yatırımların üzerindeki güçlü etkisi varlığını korumaktadır. Test sonuçlarına göre özel yatırımlar üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olan bir diğer değişken ise kamu harcamaları olup bu durum genişletici maliye politikalarının özel yatırımları teşvik ettiğini göstermektedir. Sonuçlara göre kamu harcamalarında meydana gelen yüzde 1’lik bir artış özel yatırımları yüzde 0.5 oranında artırmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere D/Y oranı uzun dönem reel faiz oranları yerine kullanılmakta ve tahmin edilen tüm yatırım denklemlerinde negatif ve anlamlı bir etki ortaya koyarak dışlama etkisinin (crowding-out effect) varlığını göstermektedir.

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular, Abba P. Lerner (1943) tarafından ortaya konan “fonksiyonel maliye” yaklaşımını destekler niteliktedir. Bu yaklaşım, maliye politikasının talep artırıcı yönüne vurgu yaparak klasik maliye yaklaşımından (sound finance) ayrılmakta ve kamu harcamaları ile özel kesim yatırımları arasındaki pozitif korelasyona işaret etmektedir. Yatırım denklemlerinden elde edilen sonuçlar da kamu harcamaları ile özel yatırımlar arasındaki pozitif ilişkiyi doğrulamaktadır. Bu ilişki literatürde ayrıca “yer açma etkisi” (crowding-in effect) olarak geçmektedir (Dutt, 2010). Söz konusu etkiye göre kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen ulaşım, enerji, iletişim, havaalanı, su, atık su gibi fiziki altyapı yatırımları özel kesimin üretkenliğini artırmaktadır (Aschauer, 1989; Taylor, 1991; Pereira, 2001; Haan ve Romp, 2007).

Fonksiyonel maliye yaklaşımının değindiği bir diğer nokta, daha yüksek bir ekonomik dengenin yakalanmasında bütçenin açık verme pozisyonundan da yararlanılabileceğidir. Bu durum Kalecki’nin (1944) şu görüşleri ile örtüşmektedir; tam istihdam seviyesinin yakalanması için gerekli olan toplam talep seviyesine erişilemediği durumda tasarruf fazlasının ekonomiye çekilebilmesi için bütçe açıklarının verilmesi gerekebilmektedir. Artan kamu harcamalarına ilişkin bütçe dengesi bağlamında, Sawyer (2009) yükümlülükler ile birlikte varlıklara da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kamu harcamaları ile yaratılan kamusal varlıkların, kamunun sermaye pozisyonu açısından bir güç ortaya koyduğuna ve böyle bir yaklaşım altında KÖİ yatırımlarına yönelimin daha az olabileceğine değinmektedir.

Modele kamu harcamaları yerine KÖİ yatırımlarının dahil edilmesi ile elde edilen sonuçlar vergi-sonrası yatırım denklemi tahminlerini oldukça değiştirmektedir. Bunlardan ilki kamu harcamalarının pozitif etkisinin tersine kamu özel işbirliği harcamalarının etkisinin anlamlı ancak neredeyse yok denecek kadar küçük ve negatif olmasıdır. KÖİ yatırımlarının uzun dönemde ortaya çıkan negatif etkisi bu yatırımların daha fazla özel yatırım

sağlayabildiğine dair fikirler ile çatışmaktadır. Tahmin sonuçlarındaki göze çarpan diğer değişimler ise kâr payının ve kapasite kullanım oranının özel yatırımlar üzerindeki pozitif etkilerinde meydana gelen artıştır.

İkinci aşamada yapılan tahminlerde ise vergi-sonrası kamu harcamaları ve vergi-sonrası KÖİ yatırımları spesifikasyonlarına enflasyon kukla değişkeni eklenmektedir. Kukla değişkenin eklenmesi ile birlikte yüksek enflasyon döneminin düşük enflasyon dönemine göre özel yatırımları nasıl etkilediğinin ölçülmesi amaçlanmakta ve tahmin sonuçlarına göre özel yatırımlar, yüksek enflasyon döneminde daha düşük gerçekleşmektedir. Türkiye uygulaması için ortaya çıkan bu durum 2 farklı şekilde açıklanabilmektedir:

1. Yüksek hızlandıran katsayısına sahip ücret çekişli iç talep (Türkiye için yapılan nihai hesaplamalardan görülmektedir ki 1988 – 2017 yılları için iç talep rejimi bütün senaryolarda ücret çekişli çıkmaktadır). Hızlandıran katsayısı bağlamında yüksek enflasyon döneminde reel ücretlerde meydana gelen azalış, toplam tüketimin düşmesine ve dolayısıyla da daha düşük satışlara, daha düşük kapasite kullanım oranına ve nihayetinde yatırım harcamalarının daha düşük gerçekleşmesine neden olabilmektedir (Lavoie ve Engelbert, 2013; Lavoie, 2022).
2. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sürekli enflasyonun beraberinde aşırı ve üretken olmayan istiflemeyi de getirebilmesi nedeniyle bu süreç yatırımların baskılanmasıyla sonuçlanabilmektedir (Gosh, 2016).

3.2.4 Yatırım Fonksiyonu Modellerinin Sağlamlıklarının Sınanması

Modelin sağlamlığının test edilmesi açısından otokorelasyon ve değişen varyans testlerinin yapılması ve test sonuçlarına göre her iki sorununda modelde olmaması beklenmektedir.

Tablo 21. Yatırım Fonksiyonları Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Vergi Öncesi Yatırım Fonksiyonu LM Test Sonuçları						
Gecikme	LRE ist	df	Olasılık	Rao F-ist	df	Olasılık
1	38.34116	25	0.0628	1.868709	(25, 23.8)	0.0657
2	26.40783	25	0.3861	1.059535	(25, 23.8)	0.4452
1	38.34116	25	0.0628	1.868709	(25, 23.8)	0.0657
2	70.08442	50	0.3319	1.005228	(50, 9.9)	0.3876
Vergi Sonrası Yatırım Fonksiyonu LM Test Sonuçları						
Gecikme	LRE ist	df	Olasılık	Rao F-ist	df	Olasılık
1	27.35553	25	0.3384	1.120951	(25, 46.1)	0.3597
2	34.60609	25	0.0938	1.523978	(25, 46.1)	0.1063
1	27.35553	25	0.3384	1.120951	(25, 46.1)	0.3597
2	83.12675	50	0.1023	2.162201	(50, 35.3)	0.0889
Vergi Sonrası Yatırım Fonksiyonu - KÖİ LM Test Sonuçları						
Gecikme	LRE ist	df	Olasılık	Rao F-ist	df	Olasılık
1	30.60768	25	0.2023	1.293186	(25, 46.1)	0.2207
2	23.86482	25	0.5272	0.946592	(25, 46.1)	0.5477
1	30.60768	25	0.2023	1.293186	(25, 46.1)	0.2207
2	94.38535	50	0.1002	1.761955	(50, 35.3)	0.101
Vergi Sonrası Kukla Değişkenli Yatırım Fonksiyonu LM Test Sonuçları						
Gecikme	LRE ist	df	Olasılık	Rao F-ist	df	Olasılık
1	32.52435	25	0.1434	1.432642	(25, 27.5)	0.1794
2	13.872554	25	0.9639	0.469923	(25, 27.5)	0.9696
1	32.52435	25	0.1434	1.432642	(25, 27.5)	0.1794
2	61.13056	50	0.1345	1.084077	(50, 12.5)	0.4653
Vergi Sonrası Kukla Değişkenli Yatırım Fonksiyonu - KÖİ LM Test Sonuçları						
Gecikme	LRE ist	df	Olasılık	Rao F-ist	df	Olasılık
1	32.24591	36	0.6478	0.854838	(36, 46.7)	0.6849
2	31.77773	36	0.6697	0.839078	(36, 46.7)	0.7054
1	32.24591	36	0.6478	0.854838	(36, 46.7)	0.6849
2	106.1139	72	0.0655	1.704605	(72, 27.6)	0.0598

Uygulanan LM testinde çalışmada yıllık verilerin kullanılması nedeniyle gecikme uzunluğu 2 alınmıştır. Tabloda yer alan sonuçlara göre tüm gecikmeler için olasılık değerinin .05 değerinden büyük olması nedeniyle tüketim fonksiyonlarında herhangi bir otokorelasyon sorununun olmadığı görülmektedir. Modelin sağlamlığı için yapılan bir diğer White değişen varyans test sonuçlarına göre, her beş fonksiyonda da olasılık değerlerinin .05 değerinden büyük olması ile birlikte sabit varyans yokluk hipotezi kabul edilmekte ve modellerde değişen varyans problemi bulunmadığı saptanmaktadır.

Tablo 22. Yatırım Fonksiyonları White Değişen Varyans Testi Sonuçları

Vergi Öncesi Yatırım Fonksiyonu White Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
334.7236	330	0.4173
Vergi Sonrası Yatırım Fonksiyonu White Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
188.6519	180	0.3142
Vergi Sonrası Yatırım Fonksiyonu - KÖİ White Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
201.2725	180	0.1325
Vergi Sonrası Kukla Değişkenli Yatırım Fonksiyonu White Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
344.8782	330	0.2754
Vergi Sonrası Kukla Değişkenli Yatırım Fonksiyonu - KÖİ White Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
271.1621	273	0.5201

3.2.5 Yatırım Fonksiyonu Marjinal Etki Hesaplamaları

Yatırım fonksiyonunda yer alan kâr payının büyüme üzerindeki kısmi etkisini hesaplayabilmek amacıyla uzun dönem esnekliği marjinal etkiye çevirmek amacıyla aşağıdaki formülden yararlanılmıştır:

$$\frac{\partial I/Y}{\partial h} = i_h \frac{I/Y}{h} \quad (126)$$

Bu şekilde hesaplanan marjinal etkiler yatırım fonksiyonu için 0.098, vergi sonrası yatırım fonksiyonu için 0.099 ve vergi sonrası KÖİ yatırım fonksiyonu için ise 0.219 bulunmuştur. Sonuçlara göre kâr payının özel kesim yatırımları üzerindeki etkisi modele vergilerin ve sonrasında da KÖİ yatırımlarının eklenmesi ile birlikte kademeli olarak artış göstermektedir. Kukla değişkenin eklenmesinden sonra ise marjinal etkiler, vergi sonrası yatırım fonksiyonu kamu harcamaları ile modellendiğinde 0.116, KÖİ yatırımları ile modellendiğinde ise 0.512 olarak hesaplanmaktadır.

3.3 NET İHRACAT FONKSİYONU

Net ihracat denklemi teoriye uygun bir şekilde iç talep (Y), yabancı talep (Y_f) ve kâr payının (h) fonksiyonu olacak şekilde oluşturulmuştur. Ancak reel efektif kur oranları (Rer) da hem kâr payı üzerindeki olası negatif etkileri hem de net ihracat üzerinde yaratabileceği etkiler nedeniyle modele dahil edilerek nihai tahminler aşağıdaki fonksiyon üzerinden yapılmaktadır.

$$NX = f(h, Y, Y_f, Rer) \quad (127)$$

Türkiye'ye ait net ihracat verilerinin negatif değerler içermesi nedeniyle serinin logaritması alınmamış ve bu nedenle de tüketim ve yatırım fonksiyonlarında olduğu gibi log-log model kurulamamıştır. Ayrıca Wooldridge (2012:216)'in belirttiği üzere kullanılan bağımsız değişkenlerin oran olması durumunda logaritmaların daha nadiren kullanılması nedeniyle net ihracat fonksiyonunda kâr payı ve reel efektif kur oranlarının da logaritmaları alınmadan tahminler yapılmıştır. Bu bağlamda vergi-öncesi ve vergi-sonrası net ihracat denklemleri aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

$$NX = n_0 + n_y \ln Y_t^{tur} + n_f \ln Y_t^f + n_h h_t + n_r Rer_t \quad (128)$$

$$NX = n_0 + n_y \ln Y_t + n_f \ln Y_t^f + n_h (1 - t_r) h_t + n_r Rer_t \quad (129)$$

Tablo 23. Net İhracat Fonksiyonu Veri Seti Listesi

Kullanılan Veri Seti	Sembol	Açıklama	Kaynak/Veri elde etme yöntemi
İhracat	X	Sabit fiyatlarla Amerikan doları	Dünya Bankası-World development indicators
İthalat	M	Sabit fiyatlarla Amerikan doları	Dünya Bankası-World development indicators
Net İhracat	NX	Sabit fiyatlarla Amerikan doları	X - M
Gayri safi yurtiçi hasıla - Türkiye	Y _{Tur}	Sabit fiyatlarla Amerikan doları	Dünya Bankası-World development indicators
Gayri safi yurtiçi hasıla - yabancı	Y _f	Sabit fiyatlarla Amerikan doları	Dünya Bankası-World development indicators
Reel efektif döviz kuru	Rer	1995=100 ve 2003=100* baz yılları	T.C. Merkez Bankası (MB) - EVDS

Not: Reel efektif döviz kuru serisi 1988-2010 yılları arası 1995=100 baz yılında olup serinin 2010 yılı sonrası 2003 baz yılındaki artış ve azalış hızına göre hesaplanmıştır.

Çalışmada kullanılan ihracat, ithalat, iç talep (GSYH - Türkiye) ve yabancı talep (GSYH – yabancı) verileri Dünya Bankası (World Bank – WB) World Development Indicator veri setinden alınmış olup sabit fiyatlarla Amerikan doları cinsindendir. Net ihracat serisi ihracat verilerinden ithalat verilerinin çıkartılması yoluyla bulunmaktadır. Çalışmada kullanılan yabancı talep (Y_f) serisi Türkiye'nin çalışılan yıllardaki temel ticaret partnerlerinin gayri safi yurtiçi hasıla toplamını ifade etmektedir. Söz konusu dönemdeki temel ticaret partnerleri: Fransa, Hollanda, Almanya, İtalya, İngiltere, İspanya, Belçika, ABD, Irak ve Rusya'dır. Bu veriler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınan dış ticaret verilerine göre seçilmiş olmakla birlikte MB tarafından hesaplanan reel efektif döviz kuru hesaplamasında yer alan ülkelerle de örtüşmektedir.

3.3.1 Net İhracat Fonksiyonu Birim Kök Testleri

Net ihracat fonksiyonunda yer alan net ihracat (NX), Türkiye iç talebini gösteren (Y_{Tur}), yabancı talebi ifade eden (Y_f) ve kâr payı serilerinin durağan olup olmadığının test edilmesi amacıyla ADF ve PP birim kök testleri yapılmaktadır. Kullanılan veri setlerine ait birim kök sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 24. Net İhracat Fonksiyonu Veri Setine Ait ADF ve PP Birim Kök Testleri

Variable	ADF		PP	
	Constant	Constant + Trend	Constant	Constant + Trend
NX	t=-3.8580*	t=-3.7944**	t=-3.8449*	t=-3.7840**
$\ln Y_{Tur}$	t=0.6384	t=-2.1666	t=1.9085	t=-2.1959
$\ln Y_f$	t=1.7930	t=1.0084	t=1.6374	t=2.5991
h	t=-1.0296	t=-2.3453	t=-1.2526	t=-2.5991
$(1-t_r)h$	t=-1.1213	t=-2.3674	t=-1.3482	t=-2.6244
Rer	t=-2.4735	t=-0.5056	t=-2.2554	t=-0.9380
$\ln Y_{Tur}$	t=-3.7397***	t=-3.7778**	t=-3.7516***	t=-3.7915**
$\ln Y_f$	t=-7.5999***	t=-8.9549***	t=-7.5999***	t=-8.9549***
h	t=-3.5771**	t=-3.4969**	t=-3.6108**	t=-3.9841**
$(1-t_r)h$	t=-3.6251**	t=-3.5427**	t=-3.7006***	t=-4.3888***
Rer	t=-6.1134***	t=-7.2385***	t=-6.0568***	t=-8.2207***

Birim kök test sonuçlarına göre net ihracat serisi dışındaki bütün serilerin birinci farkında durağan hale geldiği yani $I(1)$ olduğu anlaşılmaktadır. Net ihracat serisinin ise düzeyde durağan olduğu, $I(0)$ olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda, serilerin aynı dereceden entegre olmaması nedeniyle eşbütünleşme analizi için zaman serilerinin $I(1)$ ya da $I(0)$ olduğu durumda sağlam sonuçlar veren Pesaran, Shin ve Smith'in (2001) yapmış olduğu Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (Auto-regressive Distributed Lag – ARDL) yöntemi kullanılmaktadır. ARDL modelini açıklamak için izlenebilecek süreç aşağıdaki gibidir:

Y değişkeninin yalnızca X bağımlı değişken ile açıklandığı aşağıdaki basit regresyon denkleminde; bağımlı değişkenin gecikmeli terimlerinin de bağımsız değişken olarak yer almasından dolayı model otoregresif, X değişkeninin Y üzerindeki etkisinin t-m zamanından t zamanına kadarki bir periyoda yayılmış olmasından dolayı da dağıtılmış gecikme olarak adlandırılmaktadır (Asteriou ve Hall, 2007).

$$Y_t = \mu + \gamma_0 X_t + \gamma_1 X_{t-1} + \dots + \gamma_m X_{t-m} + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 Y_{t-2} + \dots + \alpha_n Y_{t-n} + u_t \quad (130)$$

$$Y_t = \mu + \sum_{i=1}^n \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \gamma_i X_{t-i} + u_t \quad (131)$$

Modelin uzun dönem çözümü, Y_t ve X_t 'nin sabit bir durağan durum (steady state) seviyesi olan Y^* , X^* 'ye ulaştığı nokta olarak tanımlanmakta ve şu şekilde ifade edilmektedir:

$$Y^* = \beta_0 + \beta_1 X^* \quad (132)$$

X^* 'in sabit sayıldığı varsayım altında,

$$X^* = X_t = X_{t-1} = \dots = X_{t-m} \quad (133)$$

koşulunu 131 no'lu denklemde yerine koyarak aşağıdaki uzun dönem dengesine ulaşılmaktadır:

$$Y^* = \frac{\mu}{1 - \sum_{i=1}^n \alpha_i} + \frac{\sum_{i=0}^m \gamma_i}{1 - \sum_{i=1}^n \alpha_i} \quad (134)$$

$$Y^* = \frac{\mu}{1 - (\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n)} + \frac{(\gamma_1 + \gamma_2 + \dots + \gamma_m)}{1 - (\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n)} X^* \quad (135)$$

$$Y^* = \beta_0 + \beta_1 X^* = \beta_0 + \beta_1 X_t \quad (136)$$

Yapılan çözüm ile uzun dönem dengesinde Y^* 'in, t zamandaki sabit bir X değerine bağlı olduğu görülmektedir. Devamında ise dengeden sapmayı gösteren $\hat{\varepsilon}$ kalıntıları

hesaplanmakta $\hat{\varepsilon} = Y_t - Y^* = Y_t - \beta_0 - \beta_1 X_t$ ve takip eden aşamada da tahmin edilen denge sapmasının durağanlığı test edilmektedir.

3.3.2 Net İhracat Fonksiyonu ARDL Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Net ihracat fonksiyonuna uygulanan ARDL yönteminin uzun dönem tahmin sonuçları aşağıdaki gibidir. Tablodan da görüldüğü üzere net ihracat tahminlerinde D_{2003} kukla değişkeni yer almamaktadır. Kukla değişkeni istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermemesinden dolayı modelden çıkarılmıştır. Model içerisinde reel efektif kur oranlarının (Rer) bulunması, enflasyon kukla değişkeninin katsayılarının anlamsız çıkmasının nedeni olarak görülebilmektedir.

Tablo 25.Net İhracat Fonksiyonu Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Tahmin Sonuçları

Net İhracat				Net İhracat (vergi-sonrası)			
Variables	Coefficient	t-statistics	Prob.	Variables	Coefficient	t-statistics	Prob.
lnYtur	-1.3707	-8.5744	0.0000***	lnYtur	-1.3704	-8.4693	0.0000***
lnYf	1.7537	3.3079	0.0042**	lnYf	1.7821	3.3079	0.0038**
h	0.204	2.1617	0.0452**	(1-t _p)h	0.1965	2.1442	0.0468**
Rer	-0.0005	-1.9115	0.0729*	Rer	-0.0005	-1.963	0.0662*
C	-3.566	-1.4173	0.1745	C	-3.7391	-1.516	0.1479
ECT(-1)	-0.7015	-6.0705	0.0000	ECT(-1)	-0.7085	-6.1116	0.0000

Net ihracat fonksiyonuna ait tüm değişkenlerin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ve katsayıların işaretleri teoriye uygun olacak şekilde sonuç vermektedir. Her iki fonksiyon sonuçlarına göre, iç talepte meydana gelen bir artış net ihracatı azaltırken dış talep ve kâr payında meydana gelen artışlar ise net ihracatı artırmaktadır. Diğer yandan reel efektif kur değişkeni istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte katsayısının -0.00005 olması TL'nin değer kazanmasının net ihracat üzerindeki negatif ancak oldukça düşük etkisini

göstermektedir. Analizin yapıldığı dönem içerisinde Türkiye, 2000-20001 krizi sonrasında sürünen kur rejiminden (crawling-peg exchange rate regime) serbest dalgalı kur rejimine (free-floating regime) geçilmesi gibi farklı para politikası değişikliklerine gitmektedir. Bu nedenle fonksiyonel gelir dağılımı ve kur rejimi arasındaki ilişkinin daha ayrıntılı incelemeleri gerektirecek farklı dinamiklere de sahip olabileceği düşünülmektedir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin varlığı aşağıdaki tabloda yer aldığı üzere F sınır testi ile değişkenler üzerinden, t sınır testi ile de hata terimleri üzerinden sınanmaktadır.

Tablo 26. Net İhracat Fonksiyonu F Sınır Testi Sonuçları

			Net İhracat	Net İhracat (vergi-sonrası)
α	$I(0)^*$	$I(1)^*$	F= 5.966506 k=4	F= 6.047573 k=4
10%	2.45	3.52		
5%	2.86	4.01		
1%	3.74	5.06		
10%	-2.57	-3.66	t-istatistiği: -6.070581	t-istatistiği: -6.111682
5%	-2.86	-3.99		
1%	-3.43	-4.6		

Not: ‘*’ işareti n=50 için Narayan (2005) tarafından üretilen kritik değerleri ifade etmektedir.

Sınır testi analizi sonucunda hem vergi-öncesi hem de vergi-sonrası net ihracat tahminleri için elde edilen F değerleri (F= 5.966506 ve F= 6.047573) üst kritik değerlerin hepsinden (tüm yanılma düzeylerinde) büyüktür ($F > I(1)$). Bu nedenle eşbütünleşme olmadığını ifade eden yokluk hipotezi reddedilmekte ve F sınır testine göre modelde yer alan serilerin eşbütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu eşbütünleşmenin geçerli bir eşbütünleşme olup olmadığı ise t istatistiği ile belirlenmektedir. Tabloda yer alan t istatistiklerinin mutlak değerce tüm yanılma düzeylerinde kritik değerlerden büyük olması seriler arasındaki eşbütünleşmenin geçerli olduğunu göstermektedir.

3.3.3 Net İhracat Fonksiyonu Modellerinin Sağlamlıklarının Sınanması

Çalışmanın bu bölümünde vergi-öncesi ve vergi-sonrası net ihracat fonksiyonları için yapılan ARDL (1,1,1,1,2) modellerinin sağlamlıklarının sınanması amacıyla yapılan tanı testlerine yer verilmektedir. Bunlar sırası ile serisel korelasyon, değişen varyans ve spesifikasyon testleridir.

Tablo 27. Net İhracat Fonksiyonu Serisel Korelasyon LM Testi

Breusch-Godfrey Serisel Korelasyon LM Testi			
Ho: Serisel korelasyon yoktur			
F-istatistiği	0.981246	F(10,17) olasılığı	0.3977
Obs. R-kare	0.887880	Ki-kare (2) olasılığı	0.1979
F-istatistiği	1.026877	F(2,15) olasılığı	0.3820
Obs. R-kare	3.371992	Ki-kare (2) olasılığı	0.1853

Modele uygulanmış olan F ve t sınır testlerinin güvenilirliğini koruyabilmesi açısından, modelde otokorelasyon sorununun bulunmaması gerekmektedir. Otokorelasyon sorunu, hata terimleri arasında ilişki olmadığı varsayımının geçerli olmadığı durumu ifade etmekte ve bu durum üretilen katsayı tahminlerinde sapmalara neden olabilmektedir. Otokorelasyonun saptanması amacıyla kullanılan, Breusch (1978) ve Goldfrey (1978) tarafından geliştirilen, Breusch-Godfrey serisel korelasyon LM testi sonuçlarına göre her iki net ihracat fonksiyonunda (ilk sonuçlar vergi-öncesi ikinci sonuçlar ise vergi-sonrası fonksiyona aittir) da olasılık değerlerinin .05 değerinden büyük olması ($0.3977 > 0.05$ ve $0.3820 > 0.05$) ise birlikte serisel korelasyonun olmadığını ifade eden yokluk hipotezi reddedilememektedir. Bu sayede modellerde otokorelasyon probleminin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 28. Net İhracat Fonksiyonu Değişen Varyans Testi

Değişen varyans testi: Breusch-Pagan-Godfrey	
Ho: Sabit varyans	

F-istatistiği	0.795945	F(10,17) olasılığı	0.7946
Obs. R-kare	7.28584	Ki-kare (2) olasılığı	0.6982
Scaled explained SS	5.023502	Ki-kare (2) olasılığı	0.8896
F-istatistiği	0.760551	F(10,17) olasılığı	0.7871
Obs. R-kare	3.372073	Ki-kare (2) olasılığı	0.6899
Scaled explained SS	5.193375	Ki-kare (2) olasılığı	0.8779

En küçük kareler (EKK) varsayımlarından biri olan sabit varyans, hata terimlerinin varyansının değişmediğini ifade etmektedir. Regresyon analizinin sonuçlarının tutarlılığı amacıyla yapılan Breusch-Pagan-Godfrey (Breusch ve Pagan, 1979) testi sonuçlarına göre her iki net ihracat fonksiyonunda (ilk sonuçlar vergi-öncesi ikinci sonuçlar ise vergi-sonrası fonksiyona aittir) da olasılık değerlerinin .05 değerinden büyük olması ($0.7946 > 0.05$ ve $0.7871 > 0.05$) ise birlikte sabit varyansı ifade eden yokluk hipotezi reddedilememektedir. Bununla birlikte modelde değişen varyans sorununun olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 29. Net İhracat Fonksiyonu Ramsey RESET Testi

	Değer	df	Olasılık
t-istatistiği	0.452655	16	0.6569
F-istatistiği	0.204896	(1,16)	0.6569
Olabilirlik oranı	0.356292	1	0.5506
t-istatistiği	0.500297	16	0.6237
F-istatistiği	0.250298	(1,16)	0.6237
Olabilirlik oranı	0.43463	1	0.5097

Oluşturulan net ihracat modellerinde fonksiyonel biçim hatasının olup olmadığının anlaşılması amacıyla Ramsey (1969) RESET (Regression Specification Error Test) testi uygulanmaktadır. Bu test sonucuna göre her iki net ihracat fonksiyonunda (ilk sonuçlar vergi-öncesi ikinci sonuçlar ise vergi-sonrası fonksiyona aittir) da olasılık değerlerinin .05 değerinden büyük olması ($0.6569 > 0.05$ ve $0.6237 > 0.05$) ise birlikte modelde herhangi bir spesifikasyon hatasının olmadığı anlaşılmaktadır.

3.4 TOPLAM ETKİ VE TÜRKİYE BÜYÜME REJİMİ

Kâr payının tüketim, yatırım ve net ihracat üzerindeki kısmi etkilerinin toplanması ile birlikte büyüme üzerindeki toplam etkiye ulaşılmaktadır. Çalışmada, büyüme üzerindeki toplam etki için beş farklı senaryo hesaplaması yapılmaktadır. Bu senaryolar; vergi öncesi kâr paylarının kamu harcamaları ile kurulmuş model üzerinden toplam etkisi, vergi sonrası kâr paylarının kamu harcamaları ile kurulmuş model üzerinden toplam etkisi, vergi sonrası kâr paylarının kamu özel işbirliği yatırımları ile kurulmuş model üzerinden toplam etkisi ve nihai olarak ise son iki senaryonun kukla değişkenli model üzerinden yarattığı toplam etkidir. Aşağıdaki tabloda, vergi öncesi kâr paylarının toplam etkisinin diğer senaryolar ile aynı sonuçları vermesi nedeniyle bu etki ihmal edilmekte ve son dört senaryonun sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 30. Türkiye Ekonomisi İç Talep ve Toplam Talep Rejimleri

Kâr Payı Kısmi Eti (Kamu Harcamaları)	C	I	C+I	İç Talep	NX	C+I+NX	Toplam Etki
$(1-tr)h$	-0.24987	0.09924	-0.15063	Ücret çekişli	0.204	0.05337	Kâr çekişli
Kâr Payı Kısmi Eti (KÖİ)	C	I	C+I	İç Talep	NX	C+I+NX	Toplam Etki
$(1-tr)h$	-0.24987	0.219495	-0.030375	Ücret çekişli	0.1965	0.166125	Kâr çekişli
Kâr Payı Kısmi Eti (Kamu Harcamaları - Kukla Değişken)	C	I	C+I	İç Talep	NX	C+I+NX	Toplam Etki
$(1-tr)h$	-0.2015	0.116997	-0.084503	Ücret çekişli	0.1965	0.111997	Kâr çekişli
Kâr Payı Kısmi Eti (KÖİ - Kukla Değişken)	C	I	C+I	İç Talep	NX	C+I+NX	Toplam Etki

$(1-\tau)h$	-0.2015	0.15275	-0.04875	Ücret çekişli	0.1965	0.14775	Kâr çekişli
-------------	---------	---------	----------	------------------	--------	---------	----------------

1988-2017 yılları arasında fonksiyonel gelir dağılımının büyüme üzerindeki toplam etkisine ve iktisadi rejimin bu dönem içerisinde ücret veya kâr-çekişli olup olmadığının analizinden önce tüketim ve yatırımların kısmi etkileri üzerinden iç talep ile ilgili elde edilen sonuçların yorumlanması gerekmektedir. Bu bağlamda kâr payındaki artışın iç talebi pozitif etkilemesi haline kâr-çekişli bir talep rejimi beklenmektedir. Ancak yukarıdaki tabloda sunulan dört farklı senaryo sonucunda iç talep ücret-çekişli çıkmakta, buradan da kâr paylarındaki artışın yaratabileceği pozitif etkinin yarattığı negatif etkiler tarafından baskılandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre her ne kadar kamu özel işbirliği yatırımlarının modele tanıtılması, regresyon sonuçlarında kâr payının katsayısında artışa sebebiyet verse bile bu durum iç talebin ücret-çekişli olmasını değiştirmemektedir. Bu sayede kamu harcamalarının Bhaduri'nin (2020) belirttiği gibi sosyal ücret yatırımları yoluyla ya da kâr motivasyonu ile gerçekleştirilmiş olsun Türkiye'de iç talep ücret-çekişli kalmaktadır. Ancak regresyon analizine uluslararası rekabetin ve net ihracatın dahil edilmesi ile birlikte ekonomideki toplam etki çalışılan yıllar için kâr-çekişli bir karakter sergilemektedir. Bu durum Kaleckiye modellerin teorik anlatımında yer verilen Blecker'ın (2002), net ihracatın modele tanıtılması ile birlikte toplam etkide ücret-çekişli bir sonuca ulaşmanın daha zor hale gelmesi, yorumuna da uygun düşmektedir.

SONUÇ

Tez çalışması fonksiyonel gelir dağılımının büyüme üzerine olan uzun dönem etkilerini, Türkiye ekonomisi için ilk defa maliye politikalarını da kapsayacak şekilde oluşturulan modeller üzerinden ölçmektedir. Ekonomide gerçekleşmesi söz konusu olabilecek ücret ve/veya kâr-çekişli rejim analizleri, Bhaduri ve Marglin'in (1990) çalışmaları çerçevesinde yapılmıştır. Çalışmanın temelini oluşturan maliye politikası eklemlenmesi ise, Bhaduri'nin (2020) sunduğu teorik çerçevenin Obst vd.'nin (2020) gerçekleştirdiği ampirik çalışma ile genişletilmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu politikalar kapsamında, yalnızca kamu harcamalarının talep rejimi üzerindeki etkisinin analizi ile kısıtlı kalınmayıp, kâr motivasyonunun hakim olduğu kapitalist koşulları temsilen kamu özel işbirliği (KÖİ) yatırımları da modele eklenerek farklı politik ideolojilerin etkilerinin araştırmaya dahil edilmesi ve karşılaştırma yapılması planlanmaktadır. Ampirik uygulama kısmı 1988-2017 yıllarını kapsamakta, yatırım ve tüketim denklemlerinde tüm verilerin I(1) olması nedeniyle Johansen eşbütünleşme analizi uygulanırken net ihracat denkleminde ise verilerin I(0) ve I(1) olmasından dolayı ARDL yöntemi kullanılmaktadır.

Uygulanan analizler iç talep bakımından değerlendirildiğinde vergi-öncesi ve vergi-sonrası bulgular aynı sonuçları vermiştir. Diğer bir deyişle emek ve sermaye üzerine koyulan vergilerin regresyon analizine dahil edilmesi, iç talebin ücret-çekişli yapısını değiştirmemektedir. Boratav'ın (2021) belirttiği üzere Türkiye ekonomisi azalan ücret payları ve regresif vergi sistemi içerisinde bocalamaktadır. Bu duruma ek olarak ise çoğunlukla dolaylı ve stopaj vergileri ile finanse edilen özelleştirme uygulamaları (KÖİ uygulamaları da buraya dahil edilmektedir) sermaye üzerindeki vergi yükünün artmasının önüne geçmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki yapılan hesaplamalara göre 2000'li yıllardan itibaren sermaye üzerindeki vergi yükü görece durağan bir seyir izlemektedir. Tüketim

fonksiyonu bulguları (hem vergi-öncesi hem de vergi sonrası için) teorik altyapıya uygun sonuçlar vermekte ve ücret geliri elde edenlerin tüketim eğilimi kâr geliri elde edenlerin tüketim eğiliminden daha yüksek çıkmaktadır. Modele enflasyon kukla değişkenin eklenmesi ile birlikte, yüksek enflasyon döneminde tüketimde azalmanın yaşandığı sonucuna ulaşılmakta ve bunun nedeni olarak ise bu dönemde ücret geliri elde edenlerin alım gücünün daha fazla aşınmış olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada ele alınan bir diğer unsur ise kamu yatırım ve harcama tercihlerinin iç talebi nasıl etkilediği üzerinedir. Elde edilen sonuçlara göre, modelde kamu harcamaları KÖİ yatırımları ile yer değiştirdiğinde dahi iç talep ücret-çekişli kalmaktadır. Bu bulgular, maliye politikalarının toplam talebi artırıcı rolüne vurgu yapan fonksiyonel maliye politikası yaklaşımı açısından uygun sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda, kamu harcamalarının özel yatırımlar üzerinde yarattığı pozitif etkiye ulaşılmaktadır. Ancak KÖİ yatırımları ile elde edilen sonuçlar, söz konusu yatırımların özel yatırımları uzun vadede uyardığına yönelik yaygın fikirler ile çatışmakta ve ampirik analize göre oldukça düşük ve negatif etkiye sahip olduğu gözlemlenmektedir. Diğer yandan KÖİ yatırımlarının modele eklenmesi ile birlikte, modelde yer alan kâr payı ve kapasite kullanım oranı değişkenlerinin özel yatırımlar üzerindeki etkisinin arttığı gözlemlenmektedir. Modele enflasyon kukla değişkeninin eklenmesi ile elde edilen sonuçlara göre özel yatırımlar, yüksek enflasyon döneminde düşük enflasyon dönemine kıyasla daha düşük düzeyde gerçekleşmektedir. Bu durumun sebebi olarak, 1. ücret-çekişli iç talep rejiminde yüksek hızlandıran parametresinin bulunması, 2. özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sürekli enflasyonun beraberinde aşırı ve üretken olmayan istifleme getirebilmesi nedeniyle bu sürecin yatırımların baskılanmasıyla sonuçlanabilmesi sayılabilmektedir.

Uygulanan dört farklı senaryonun hepsinde incelenen dönem bağlamında iç talep açısından ücret-çekişli rejim sonucuna varılmaktadır. Ancak, net ihracat fonksiyonunun

sürece dahil edilmesi ile birlikte kâr-çekişli toplam talebe doğru bir kayma yaşanmaktadır. Elde dilen bulgular ışında, artan kamu harcamalarının pozitif etkisi ile birlikte genişletici maliye politikalarını içeren ücret-çekişli stratejilerin önemi kavranmaktadır. Ancak KÖİ yatırımları yoluyla elde edilen bulguların ise tam tersi sonuç vermesi, bu yatırımların yüksek kâr fırsatlarını kollayan hükümet yanlısı grupların kâr motivasyonuna hizmet ettiğini düşündürmektedir. Bu sonuçlara ilave olarak, daha progresif bir vergi sistemi uygulamasının iç talebi olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ü., (2018), “Neoliberal Populism in Turkey and Its Crisis”, Institute for International Political Economy, IPE Berlin Working Paper No: 100/2018, Berlin.
- Akyüz, Y., (2009), **Sermaye, Bölüşüm, Büyüme**, Ankara: Elif Yayınevi.
- Albayrak, Ö., (2011), “Finansal Krizde Uygulanan Vergi Politikalarının Gelir Dağılımı Etkileri: 2004-2009”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C. 66, S.2, s.1-34.
- Altıntaş, B. M., (1988), **Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri**. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Amadeo, E. J., (1986a), “The Role of Capacity Utilization in Long Period Analysis”, **Political Economy**, C.2, s.147-160.
- Amadeo, E. J., (1986b), “Notes on Capacity Utilisation, Distribution and Accumulation”, **Contributions to Political Economy**, C.5, s.83-94.
- Amadeo, E. J., (1987), “Expectations in a Steady-State Model of Capacity Utilization”, **Political Economy**, s.35-89.
- Asenova, D., Beck, M., (2010), “Crucial silence: When Accountability Met PFI and Finance Capital”, **Critical Perspectives on Accounting**, C.21, s.1-13.
- Aschauer, D.A., (1989), “Is Public Expenditure Productive?”, **Journal of Monetary Economics**, C.23, S.2, s.177-200.
- Asteriou, D., Hall, S. G., (2007), **Applied Econometrics: A Modern Approach**, New York: Palgrave Macmillan.
- Ayhan, B., Üstüner, Y., (2023), “Turkey's public-private partnership experience: a political economy perspective”, **Southeast European and Black Sea Studies**, C.23, S.1, s.115-138.

- Backus, D. K., Kehoe, P. J., Kydland, F. E., (1992), “International Real Business Cycles”, **Journal of Political Economy**, C.100, S.4, s.745-775.
- Bai, J., Perron, P., (2003), “ and Analysis of Multiple Structural Change Models”, **Journal of Applied Econometrics**, C.6, s.47-78.
- Bain, R., (2009), “Error and Optimism Bias in Toll Road Traffic Forecasts”, **Transportation**, C.36, S.5, s.469-482.
- Baxter, M., King, R. G., (1999), “Measuring Business Cycles: Approximate Band-Pass Filters of Economic Time Series”, **Review of Economics and Statistics**, C.81, s.575-593.
- Bedirhanoglu, P., Yalman, G., (2010), “Neoliberal transformation in Turkey: State, class, and discourse”, içinde G. Yalman ve A. Saad-Filho (ed.), **Economic Transitions to Neoliberalism in Middle-Income Countries Policy Dilemmas, Crises, Mass Resistance**, London: Routledge, s. 107-127.
- Bhaduri, A., (2020), “Reforming Capitalist Democracies: Which Way?”, **Review of Political Economy**, C.32, S.4, s.538-547.
- Bhaduri, A., Marglin, S., (1990), “Unemployment and the Real Wage: The Economic Basis for Contesting Political Ideologies”, **Cambridge Journal of Economics**, C.14, S.4, s. 375-393.
- Blanch-Brude, F., Goldsmith, H., Valila, T., (2006), **Ex Ante Construction Costs in the European Road Sector: A Comparison of Public-Private Partnerships and Traditional Public Procurement**, Luxembourg: European Investment Bank.
- Blecker, R. A., (2002), “Kaleckian Macro Models for Open Economies”, içinde J. Deprez, ve J. T. Harvey (ed.), **Foundations of International Economics: Post-Keynesian Perspectives**, London: Routledge, s. 116-149.

- Blecker, R. A., (2016)., Wage-Led Versus Profit-Led Demand Regimes: The Long and the Short of It. **Review of Keynesian Economics**, C.4, S.4, s.373-390.
- Blecker, R. A., Setterfield, M., (2019), **Heterodox Macroeconomics: Models of Demand, Distribution and Growth**, Cheltenham, UK, Northampton MA, USA: Edward Elgar.
- Boratav, K., (2019), **Türkiye İktisat Tarihi 1908-201**, Ankara: İmge Kitapevi.
- Boratav, K., (2021), Korkut Boratav ile Sermayenin Özelleştirme Saldırısı Üzerine. <https://haber.sol.org.tr/haber/soylesi-korkut-boratav-ile-sermayenin-ozellestirme-saldirisi-uzerine-313988> adresinden alındı
- Boratav, K., Keyder, Ç., Pamuk, Ş., (1984), **Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Boratav, K., Türel, O., Yeldan, E., (1996), “Dilemmas of Structural Adjustment and Environmental Policies Under Instability: Post-1980 Turkey”, **World Development**, C.24, S.2, s.373-393.
- Boratav, K., Yeldan, E., Ahmet Haşim, K., (2000), “Turkey: Globalization, Distribution and Social Policy: Turkey, 1980 – 1998”, içinde, L. Taylor (ed.), **External Liberalization, Economic Performance and Social Policy**, New York: Oxford University Press, s. 317-364.
- Breusch, T. S., (1978), “Testing for Autocorrelation in Dynamic Lienar Models”, **Australian Economic Paper**, C.17, s.334-355.
- Breusch, T. S., Pagan, A. R., (1979), “A Simple Test for Heteroskedasticity and Random Coefficient Variation”, **Econometrica**, C.47, s.987-1007.
- Brook, C., (2008), **Introductory Econometrics for Finance**. New York: Cambridge University Press.

- Canova, F., (1998), “Detrending and Business Cycle Facts”, **Journal of Monetary Economics**, C.41, S.3, s.475-512.
- Cengiz, D., (2018), “Total Effect of Privatization: Evidence from Turkey”, **Review of Radical Political Economics**, C.50, S.4, s.1-9.
- Cin, M. F., (2012), **Post-Keynezyen İktisat**, Ankara: Elif Yayınevi.
- Correia, I. H., Neves, J. L., Rebelo, S., (1992), “Business Cycles from 1850 to 1950: New Facts About Old Data”, **European Economic Review**, C.36, s.459-467.
- Cömert, H., Yeldan, E., (2019), “A Tale of Three Crises Made in Turkey: 1994, 2001 and 2008-09”, içinde G. Yalman, T. Marois, ve A. R. Güngen (ed.), **The Political Economy of Financial Transformation in Turkey**, New York: Routledge, s. 88-107.
- Dobb, M., (1973), **Theories of Value and Distribution since Adam Smith: Ideology and Economic Theory**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dutt, A. K., (1984), “Stagnation, Income Distribution and Monopoly Power”, **Cambridge Journal of Economics**, C.8, S.1, s.25-40.
- Dutt, A. K., (1987), “Alternative Closures Again: A Comment on Growth, Distribution and Inflation”, **Cambridge Journal of Economics**, C.11, S.1, s.75-82.
- Dutt, A. K., (2010). “Keynesian Growth Theory in the 21st Century”, içinde P. Arestis ve M. Sawyer (ed.), **21st Century Keynesian Economics**, New York: Macmillan Palgrave.
- DB (2014), “*Reference Guide Public-Private Partnerships, Version 2.0*”, Washington: World Bank Publications.
- DB (2016), “*Global Private Infrastructure Investment Remains Steady at \$111.6 Billion: Turkey Takes the Lead with Two Megadeals*”, WB. (<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2016/06/13/global-private->

infrastructure-investment-remains-steady-at-1116-billion-turkey-takes-the-lead-with-two-megadeals adresinden alındı

Easterley, W., (2001), “The Lost Decades: Developing Countries' Stagnation in Spite of Policy Reform 1980-1990”, **Journal of Economic Growth**, C.6, S.2, s.135-157.

Eichner, A., Kregel, J. A., (1975), “An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics”, **Journal of Economic Literature**, C.13, S.4, s.1293-1314.

Emek, U., (2014), “Kamu - Özel İşbirliklerinin Devlet Muhasebe Sistemindeki Yeri ve Önemi”, **İktisat İşletme ve Finans**, C.29, S.337, s.09-38.

Engel, E., Fisher, R., Galetovic, A., (2014), **The Economics of Public-Private Partnerships: A Basic Guide**, Cambridge: Cambridge University Press.

Engle, R. F., Granger, C. W., (1987), “Cointegration and Error Correction Representation: Estimation and Testing”, **Econometrica**, s.143-159.

Erçel, G., (1999), **2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.

Ertüzün, T., (1990), “Özelleştirme ve Yabancı Sermaye”, içinde **Ekonomide Özelleştirme (Açık Oturumlar Dizisi 5)**, İstanbul: Aydınlar Ocağı Yayını.

Flyvbjerg, B., (2005), “*Policy and Planning for Large Infrastructure Projects: Problems, Causes, Curse*”, Policy research working paper no: 3781. Washington, DC. : World Bank.

Goldfrey, L. G., (1978), “Testing Against General Autoregressive and Moving Average Error Models When the Regressors Include Lagged Dependent Variables”, **Econometrica: Journal of the Econometric Society**, s.1293-1301.

Gosh, J., (2016), “Michal Kalecki”, içinde E. S. Reinert, J. Gosh, ve R. Kattel (ed.), **Hanbook of Alternative Theories of Economic Development**, Edward Elgar Publishing, s. 475-484.

- Gürkaynak, R. S., Kısacıkoglu, B., Lee, S. S., Şimşek, A., (2023), “Türkiye'nin Enflasyon Tercihleri”, içinde A. S. Akat ve S. Gürsel (ed.), **Çıkmaz Yol Dünden Yarına Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.123-148.
- Güven, S. H., (1983), “Temmuz Bankacılığının Toplumdaki Gelir ve Servet Dağılımı Üzerindeki Etkisi”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.16, S.4, s.87-107.
- Haan, J., Romp, W., (2007), “Public Capital and Economic Growth: A Critical Survey”, European Investment Bank, C.10, s.41-70.
- Hall, D., (2015), “*Why Public-Private Partnership Don't Work: The Many Advantages of Public Alternative*”, Public Service International: https://www.world-psi.org/sites/default/files/rapport_eng_56pages_a4_lr.pdf adresinden alındı
- Hazine Müsteşarlığı., (2003), “Cumhuriyet Döneminde İç Borçlanma Alanındaki Gelişmeler”, **Hazine Dergisi (Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı)**, s.43-56.
- Hein, E., (2014), **Distribution and Growth After Keynes: A Post- Keynesian Guide**, Edward Elgar Publishing.
- Hein, E., Vogel, L., (2008), “Distribution and Growth Reconsidered: Empirical Results for Six OECD Countries”, **Cambridge Journal of Economics**, C.32, s.479-511.
- Hodge, G., Greve, C., (2007), Public-Private Partnerships: An International Performance Review. **Public Administration Review**, C.67, S.3, s.545-558.
- Hodrick, R. J., Prescott, E. C., (1980), “Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation”, Working Paper, Carnegie-Mellon University .
- IMF (2002), “Turkey: Request for Stand-By Arrangment – Staff Report”, IMF Country Report No. 02/136, IMF.
- Johansen, S., (1988), “Statistical Analysis of Cointegrating Vectors”, **Journal of Economic Dynamic and Control**, C.12, S.2-3, s.231-254.

- Johansen, S., (1996), **Likelihood-Based Inference in Cointegrated Vector Auto-Regressive Models**. Oxford: Oxford University Press.
- Johansen, S., Juselius, K., (1990), “Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Application to Demand for Money”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, C.52, s.169-210.
- Jomo, K. S., Chowdhury, S. K., Platz, D., (2016), “Public-Private Partnerships and the 2030 Agenda for Sustainable Development: Fit for Purposes”, UN Department of Economic & Social Affairs Workin Paper no: 148ST/ESA/2016/DWP/148. New York: United Nations.
- Kaldor, N., (1934), “The Equilibrium of the Firm”, **Economic Journal**, C.48, S.192, s.60-76.
- Kalecki, M., (1944), “Three Ways to Full Employment”, içinde **The Economics of Full Employment: Six Studies in Applied Economics**, Oxford: Basil Blackwell, s. 39-58.
- Kalecki, M., (1954), **Theory of Economic Dynamics : An Essay on Cyclical and Long-Run Changes in Capitalist Economy**, London: Allen & Unwin.
- Kalecki, M., (1971), “Class Struggle and the Distribution of National Income”, **Kyklos**, C.24, S.1, s.1-9.
- Kalecki, M., (1972), **Essays in the Theory of Economic Fluctuations**, New York: Russell & Russell.
- Kardeş, R., Güzel, H., (1995), **Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Özelleştirme (Cilt No: 2)**, İstanbul: Vakıfbank Araştırma Dizisi.
- Kazgan, G., (2013), **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Keynes, J. M., (1936), “The General Theory of Employment, Interest, and Money”, içinde **The Collected Writings of J.M. Keynes (Cilt VIII)**, London: Macmillan.
- King, J. E., (2002), **A History of Post-Keynesian Economics Since 1936**. Cheltenham, UK, Northampton, US: Edward Elgar.
- Klein, M., (2015), “Public-Private Partnership: Promise and Hype”, Policy Research Working Paper no: 7340, Washington, DC.: World Bank.
- Koç, Y., (2010), “30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı”, **Mülkiye Dergisi**, C.34, S.268, s.43-74.
- Kul, E., (2012), “Yüksek Hakem Kurulu”, Journal of Social Conferences (No.34). İstanbul Üniversitesi. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/9743> adresinden alındı
- Kurz, H. D., (1991), “Technical Change, Growth and Distribution: A Steady-State Approach to ‘Unsteady’ Growth on Kaldorian Lines”, içinde W. Semmler, & E. J. Nell (ed.), **Nicholas Kaldor and Mainstream Economics: Confrontation or Convergence?**, UK: Palgrave Macmillan, s.411-420.
- Kurz, H. D, (1994), “Growth and Distribution”, **Review of Political Economy**, C.6, s.393-420.
- Kutlay, M., (2019), **The Political Economies of Turkey and Greece**, Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Lavoie, M., (1997), "Real Wages, Employment Structure, and the Aggregate Demand Curve in a Kaleckian Short-Run Mode", **Journal of Post Keynesian Economic**, C19, S.2, s.275-288.
- Lavoie, M., (2022), **Post-Keynesian Economics: New Foundations**, Cheltenham, UK.
- Lavoie, M., Engelbert, S., (2013), **Wage-Led Growth: An Equilibrium Strategy for Economic Recovery**, USA: Palgrave McMillan.

- Lee, F. S., (2009), **A History of a Heterodox Economics: Challenging the Mainstream in the Twentieth Century**. London:: Routledge.
- Leigland, J., (2018), “Public-Private Partnerships in Developing Countries: The Emerging Evidence-Based Critique”, **World Bank Research Observer**, C.33, S.1, s.103-134.
- Leigland, J., Shugart, C., (2006), “Is Public Sector Comparator Right for Developing Countries? Appraising Public-Private Projects in Infrastructure”, Gridlines Note no: 4, Dünya Bankası.
- Lerner, A. P., (1943), “Functional Finance and the Federal Debt”, **Social Research**, C.10, s.38-51.
- Lütkepohl, H., (2005), **New Introduction to Multiple Time Series Analysis**. Berlin: Springer.
- Lütkepohl, H., Kratzig, M., (2004), **Applied Time Series Econometrics**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Maravall, A., Del Rio, A., (2001), “Time Aggregation and the Hodrick-Prescott Filter”, Document no: 0108, Banco de España, Servicio de Estudios.
- Marglin, S. A., Bhaduri, A., (1991), “Profit squeeze and Keynesian theory”, içinde E. J. Nell, ve W. Semmler (ed.), **Nicholas Kaldor and Mainstream Economics: Confrontation or Convergence?**, UK: Macmillan, s.123-163.
- Mazur, J., (2000), “Labor's New Internationalism”, **Foreign Affairs**, C.79, S.1, s.79-83.
- McCarthy, P., (2013), “National Accounts Framework for International Comparison: Gdp Compilation and Breakdown Process”, içinde T. W. Bank (ed.), **Measuring the Real Size of the World Economy: The Framework, Methodology and Results of the International Comparison Programme – Icp**, Washington DC, s.59-92.
- McDaniel, C., (2007), “Average Tax Rates on Consumption, Investment, Labor and Capital in the OECD 1950-2003”, *Manuscript, Arizona State University*.

- Milanovic, B., (2002), “The Two Faces of Globalization: Against Globalization as We Know It”, **World Development**, C.31, S.49, s.667-683.
- Milanovic, B., (2005), “Can We Discern the Effect of Globalization on Income Distribution? Evidence from Households Surveys Alone”, **The World Bank Economic Review**, C.19, S.1, s.21-44.
- Naastepad, C. W., Storm, S., (2006), “OECD Demand Regimes (1960-2000)”, **Journal of Post Keynesian Economics**, C.29, s.211-246.
- Narayan, P. K., (2005), “The Saving and Investment Nexus for China: Evidence from Cointegration Tests”, **Applied Economics**, C.37, s.1979-1990.
- Onaran, Ö., Galanis, G., (2014), “Income Distribution and Growth: A Global Model”, **Environment and Planning A**, C.46, s.2489-2513.
- Onaran, Ö., Obst, T., (2016), “Wage-Led Growth in The EU15 Member States: The Effects of Income Distribution on Growth, Trade Balance and Inflation”, **Cambridge Journal of Economics**, s.1-35.
- Orhangazi, Ö., Yeldan, E., (2021), “The Re-Making of the Turkish Crisis”, **Development and Change**, C.52, S.3, s.460-503.
- Öniş, Z., (1991), “The Evaluation of Privatization in Turkey: The Institutional Context of Public-Enterprise Reform”, **International Journal of Middle East Studies**, C.23, S.2, s.163-176.
- ÖİB (2023), *Türkiye’de Özelleştirme*. <https://www.oib.gov.tr/turkiyede-ozellestirme> adresinden alındı
- Pasinetti, L. L., (2003), “Critique of the Neoclassical Theory of Growth and Distribution”, **BNL Quarterly Review**, s.383-431.
- Pereira, A.M., (2001), “On the Effects of Public Investment on Private Investment: What Crowds in What”, **Public Finance Review**, C.29, S.1, s.3-25.

- Pesaran, H. M., Shin, Y., Smith, R., (2001), “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, **Journal of Applied Econometrics**, C.16, S.3, s.289-326.
- Polackova, H., (1999), “Contingent government liabilities: A hidden fiscal risk”, (I. M. Fund, Prodüktör) Mart 2024 tarihinde <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/03/polackov.htm> adresinden alındı
- Ramsey, J. B., (1969), “Test for Specification Errors in Classical Linear Least-Squares Regression Analysis”, **Journal of the Royal Statistical Society**, s.350-371.
- Robinson, J., (1974), “What Has Become of the Keynesian Revolution”, **Challenge**, C.16, S.6, s.6-11.
- Rowthorn, R. E., (1981), **Demand, Real Wages and Economic Growth**, Thames Polytechnic.
- Sawyer, M., (2009), “Budget Deficit, Public Debt and the Level of Public Investment”, *Milan European Economy Workshop*.
- Sezen, S., (1999), **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama**. Ankara: TODAİE.
- Shaoul, J., (2003), “A Financial Analysis of the National Air Traffic Services PPP”, **Public Money & Management**, C.23, S.3, s.185-194.
- Shaw, G. K., (1992), “Policy Indications of Endogenous Growth Theory”, **The Economic Journal**, C.102, s.611-621.
- Steindl, J., (1979), “Stagnation Theory and Stagnation Policy”, **Cambridge Journal of Economics**, C.3, S.1, s.1-14.
- Stiglitz, J., (2002), **Globalization and Its Discontents**, New York, London: W. W. Northon & Company.
- Stockhammer, E., Onaran, Ö., Ederer, S., (2009), “Functional Income Distribution and Aggregate Demand in the Euro Era”, **Cambridge Journal of Economics**, C.33, 139-159.

- SBB (2019), “Kamu Özel İşbirliği Raporu 2018”, Ankara: Sektörler ve Kamu Yatırımları Genel Müdürlüğü.
- Şahin, H., (2009), **Türkiye Ekonomisi - Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu**, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- TCMB (1981), “Yıllık rapor 1980”, Ankara: TCMB.
- TCMB (1982), “Yıllık rapor 1981” , Ankara: TCMB.
- TCMB (1983), “Yıllık rapor 1982” , Ankara: TCMB.
- TCMB (1984), “Yıllık rapor 1983” , Ankara: TCMB.
- Tan, T., (1976), **Planlamanın Hukuki Düzeni**, Ankara: TODAİE.
- Tanınmış Yücememiş, B., Erol, K. O., (2017), Average Effective Tax Rates of Turkey in EU Accession Process. **İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.67, s.24-42.
- Taylor, L., (1985), “A Stagnationist Model of Economic Growth”, **Cambridge Journal of Economics**, C.9, S.4, s.383-403.
- Taylor, L., (1991). **Income Distribution, Inflation and Growth**, Cambridge: MIT Press.
- Taymaz, E., Voyvoda, E., (2017), “Yapısal Dönüşüm, Sanayileşme ve Sanayi Politikaları: Küresel Eğilimlerden Türkiye Ekonomisine Kısa Bir Gezinti”, içinde H. Mıhçı, ve E. Yeldan (ed.), **Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s.11-44.
- Telli, Ç., Voyvoda, E., & Yeldan, E., (2006), “Modelling General Equilibrium for Socially Responsible Macroeconomics: Seeking for the Alternative to Fight Jobless Growth in Turkey”, **METU Studies in Development**, C.33, s.255-293.
- Temelli, S., Yakar Önal, A., (2012), **Vergi Yapısında Dönüşüm ve Türkiye**. Friedrich Ebert Stiftung Vakfı.
- TÜSİAD (1991), **Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları**, İstanbul: TÜSİAD.

- TEPAV (2021), **Türkiye’de Kamu-Özel İşbirliği Uygulaması: Etkin Risk Paylaşımına Yönelik Bir Model Önerisi**. Ankara: TEPAV.
- TÜİK (2014), **İstatistik Göstergeler 1923-2013**. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Uygur, E., (2001), “2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Üzerine Değerlendirmeler”, **Mülkiye**, C.25, S.227, s.37-70.
- Vasallo, J. M., (2007), “Why Traffic Forecasts in PPP Contracts Are Often Overestimated?” EIB University Research Sponsorship Programme, Luxembourg: EIB.
- Williamson, J., (1997), “The Washington Consensus Revisited”, içinde L. Emmerij (ed.), **Economic and Social Development in the XXI Century**, Washington, D.C.: Inter-American Development Bank, s.48-61.
- Williamson, J., (2004-2005), “The strange history of the Washington Consensus”, **Journal of Post Keynesian Economics**, C.27, S.2, s.195-206.
- Wooldridge, J. M., (2012), **Introductory Econometrics: A Modern Approach**, 5th ed.
- Yeldan, E., (2011), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeldan, E., Ünüvar, B., (2016), “An Assessment of the Turkish Economy in the AKP era”, **Research and Policy on Turkey**, C.1, S.1, s.11-28.
- Zivot, E., Andrews, D. W., (1992), “Further Evidence on the Great Cash, the Oil-Price Shock, and the Unit Root Hypothesis”, **Journal of Business and Economic Statistics**, C.10, s.251-270.

EKLER

Ek 1. Neo-Kaleckiyan Modelde Denge Değerleri ve Tasarruf Paradoksu

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial s_\pi} = \frac{-\alpha \frac{h}{v}}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial s_\pi} = \frac{-\alpha \beta \frac{h}{v}}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{dr^*}{ds_\pi} = \frac{-\alpha \beta (\frac{h}{v})^2}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial s_w} = \frac{-\alpha \frac{1}{v} (1-h)}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial s_w} = \frac{-\alpha \beta \frac{1}{v} (1-h)}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{dr^*}{ds_w} = \frac{-\alpha \frac{h}{v^2} (1-h)}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

Ek 2. Post-Kaleckiyan Modelde Denge Değerleri ve Tasarruf Paradoksu

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial s_\pi} = \frac{-(\alpha + \tau h) \frac{h}{v}}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi\}^2} < 0$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial s_\pi} = \frac{-(\alpha + \tau h) (\frac{h}{v})^2}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi\}^2} < 0$$

$$\frac{dr^*}{ds_\pi} = \frac{-(\alpha + \tau h) \frac{1}{v} (1-h)}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi\}^2} < 0$$

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial s_w} = \frac{-(\alpha + \tau h) \frac{1}{v} (1-h)}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi\}^2} < 0$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial s_w} = \frac{-(\alpha + \tau h) \frac{1}{v} \beta (1-h)}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi\}^2} < 0$$

$$\frac{dr^*}{ds_w} = \frac{-(\alpha + \tau h) \frac{h}{v^2} (1-h)}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h] \frac{1}{v} - \beta + \phi\}^2} < 0$$

Ek 3. Post-Kaleckiye Aık Ekonomi Modelinde Denge Değerleri ve Tasarruf Paradoksu

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial s_\pi} = \frac{-\frac{h}{v}[\alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f]}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h]\frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial s_\pi} = \frac{-\frac{h}{v}[\alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f]\beta}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h]\frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{dr^*}{ds_\pi} = \frac{-\left(\frac{h}{v}\right)^2[\alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f]}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h]\frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{\partial \mu^*}{\partial s_w} = \frac{-\frac{1}{v}(1-h)[\alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f]}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h]\frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{\partial \varrho^*}{\partial s_w} = \frac{-\frac{1}{v}(1-h)\beta[\alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f]}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h]\frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

$$\frac{dr^*}{ds_w} = \frac{-\frac{h}{v^2}(1-h)(1-h)[\alpha + \tau h + \psi e^r(h) + \epsilon u_f]}{\{[s_w + (s_\pi - s_w)h]\frac{1}{v} - \beta\}^2} < 0$$

Ek 4. Marglin-Bhaduri IS Eğrisinin Eğimi

$$\text{Beklenen kâr} = r^e(h, u), \quad \text{Yatırım} = I(r^e(h, u)) \quad \text{ve} \quad \text{Tasarruf} = shu$$

$$\text{Yatırım} - \text{tasarruf eğitliği} \Rightarrow I = S$$

$$I(r^e(h, u)) = shu$$

Marglin-Bhaduri modelinde IS eğrisinin eğimini bulabilmek amacıyla her iki tarafın da toplam diferansiyeli alınmaktadır. Denklemin sağ tarafının h ve u 'ya göre toplam diferansiyeli:

$$d(shz) = \frac{\partial(shu)}{\partial h} dh + \frac{\partial(shu)}{\partial z} dz = su \cdot dh + sh \cdot du$$

Denklemin sol tarafının h ve u 'ya göre toplam diferansiyeli:

$$\begin{aligned}
d(I(r^e(h, u))) &= \frac{\partial(I(r^e(h, u)))}{\partial h} dh + \frac{\partial(I(r^e(h, u)))}{\partial u} du \\
&= \frac{\partial(I(r^e(h, u)))}{\partial(r^e(h, u))} \frac{\partial(r^e(h, u))}{\partial h} dh + \frac{\partial(I(r^e(h, u)))}{\partial(r^e(h, u))} \frac{\partial(r^e(h, u))}{\partial u} du \\
d(I(r^e(h, u))) &= I_h dh + I_u du
\end{aligned}$$

Yukarıdaki eşitlikte ilk kısım I_h olup kâr payındaki değişiklik sonucunda beklenen kârlarda meydana gelen değişikliğin yatırımlarda oluşturduğu değişimi ifade etmektedir. İkinci kısım ise I_u olup kapasite kullanımındaki değişiklik sonucunda beklenen kârlarda meydana gelen değişikliğin yatırımlarda oluşturduğu değişimi göstermektedir. Denge koşulu yeniden yazıldığında IS eğrisinin eğimi aşağıdaki şekilde elde edilir:

$$\begin{aligned}
d(I(r^e(h, u))) &= d(shu) \\
I_h dh + I_u du &= su \cdot dh + sh \cdot du \\
dh(I_h - su) &= dz(I_u - sh) \\
\frac{du}{dh} &= \frac{(I_h - su)}{(I_u - sh)}
\end{aligned}$$

Ek 5. Vektör Hata Düzeltme Modeli Eşbütünleşme İlişkisi

Eşbütünleşme ilişkisi iki değişkenli bir modelden yola çıkılarak şu şekilde açıklanabilmektedir:

$$\begin{aligned}
\Delta Y_{1t} &= \alpha_1 [Y_{1t-1} - Y_{2t-1}] + \varepsilon_{1t} \\
\Delta Y_{2t} &= \alpha_2 [Y_{1t-1} - Y_{2t-1}] + \varepsilon_{2t} \\
\Delta Y_{1t} - \Delta Y_{2t} &= (\alpha_1 - \alpha_2) [Y_{1t-1} - Y_{2t-1}] + \varepsilon_{1t} - \varepsilon_{2t} \text{ veya} \\
Y_{1t} - Y_{2t} &= (1 + \alpha_1 - \alpha_2) [Y_{1t-1} - Y_{2t-1}] + \varepsilon_{1t} - \varepsilon_{2t} \text{ olarak yazılabilmektedir.}
\end{aligned}$$

Durağanlık koşulu altında AR(1) sürecine göre katsayı $\rho = 1 + \alpha_1 - \alpha_2$ olmakta ve $[-1, 1]$ aralığında yer almaktadır. Burada bir sistem çözümü

bulunduğuna göre, dengeye gelme koşulu hem α_1 hem de α_2 değerine bağlı olmaktadır. Sistemin yeniden dengeye gelme durumu değerlendirildiğinde ise α_1 değeri negatif herhangi bir değeri alabilmekte çünkü dengeye gelme koşulu ayrıca α_2 değerinin etkisine bağlı olarak her iki katsayının toplam etkisinden oluşmaktadır. Basit bir şekilde açıklamak gerekirse, $[Y_{1t-1} - Y_{2t-1}]$ 'in pozitif olduğu bir durumda negatif α_1 değeri, Y_{1t} 'nin negatif yönlü hareket ederek daha önceki pozitif olarak gerçekleşen dengesizlik durumunu azaltacağını garanti etmektedir. Ancak α_1 dengeye gelmeyi bu şekilde etkilerken diğer yandan α_2 de aldığı değere göre denge durumunu Y_{2t} üzerinden etkilemekte böylece örneğimizde toplam etki $\alpha_1 - \alpha_2$ olmaktadır. Görülmektedir ki değişken sayısının daha fazla olması ile eşbütünleşme ilişkisi daha karmaşık bir hale gelmekte ve yorumlanması daha zor bir hal alabilmektedir. Bu anlatım bağlamında, vektör hata düzeltme katsayısı matematiksel olarak negatif bir değer aldığı sürece sistem uzun dönem dengeye ulaşabilmekte ancak iktisadi olarak yorumlanmasında ise elde edilen katsayının çalışılan veri ve konu bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımının büyüme üzerine olan uzun dönem etkilerinin maliye politikalarını da içerecek şekilde analiz edilmesidir. 1980’lerden itibaren düşüş trendi yaşayan ücret payları, Ortodoks iktisat anlayışı içerisinde yalnızca maliyet unsuru olarak değerlendirilirken, post-Keynesyen/Kaleckiye yaklaşım bu unsurun aynı zamanda tüketim yoluyla talep üzerinde oluşturduğu etkiyi göz ardı etmemektedir. Bu bağlamda fonksiyonel gelir dağılımının büyüme üzerine olan teorik etkilerinin ampirik uygulamalar yoluyla test edilmesi amaçlanmaktadır. Bu ilişkinin test edilmesi sırasında özellikle üzerinde durulan konular maliye politikalarının bu ilişkide nasıl bir rol üstlendiği üzerinedir. Modellerin test aşamalarına geçilmeden önce Türkiye için ücret ve sermaye kesimi üzerindeki ortalama vergi yükleri hesaplanmakta, testler vergi-öncesi ve vergi-sonrası olmak üzere iki yanlı yapılmakta ve teoriye uygun sonuçlar elde edilmektedir. Çalışmada maliye politikalarının etkisinin incelenmesinde önemli bir ayrıma gidilmekte ve kamu kesiminin hizmet sunumunda farklı ideolojiler altında gerçekleştirdiği düşünülen harcamaların etkileri ayrı ayrı gözlemlenerek karşılaştırma yapılmaktadır. Bu bağlamda, kamu harcamalarının ve kâr motivasyonuna dayandığı düşünülen kamu özel işbirliği yoluyla yapılan yatırımların özel yatırımlar üzerindeki etkileri araştırılmaktadır.

Ampirik uygulama 1988-2017 yılları için yapılmakta olup veri setinde kullanılan serilerin hangi dereceden durağan olduklarına bağlı olarak farklı yöntemler kullanılmaktadır. Tüketim ve yatırım denklemlerinde Johansen eşbütünleşme analizi yapılırken net ihracat denkleminde ARDL yöntemi ile uzun dönem ilişkiler elde edilmekte ve Türkiye için dört farklı senaryo oluşturulmaktadır . Elde edilen bulgular sonucunda Türkiye’de iç talebin, kamu kesimi hizmet sunumunda hangi ideolojinin benimsendiğinden bağımsız olarak, ücret-çekişli çıktığı gözlemlenmekte ancak kamu özel işbirliği yoluyla yapılan yatırımların kâr

motivasyonunu kuvvetlendirdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Modele dış alemin de eklenmesi ile birlikte ise toplam talep kâr çekişli hale gelmektedir. Araştırma sonucunda progresif vergi sisteminin onemi anlaşılmakla birlikte iç talebin ancak ücret-çekişli politikalar ile canlandırılabilceği gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı, Post-Kaleckiye Model, Maliye Politikası, zelleştirme

ABSTRACT

This study is primarily focused on examining the long-term relationship between functional income distribution and economic growth in Turkey. What sets this research apart is its incorporation of fiscal policy into the analytical models. In the orthodox economic perspective, wage shares (experiencing a decline since 1980) are traditionally viewed merely as a cost element, overlooking their positive impact on demand, which would occur mainly through consumption. In contrast, the post-Keynesian/Kaleckian perspective accommodates wage share in their models and recognizes its capacity to stimulate demand. Therefore, in order to analyze the long-term relationship between functional income distribution and growth in Turkey, we employ post-Kaleckian models. The interest of this analysis lies in understanding how fiscal policies influence the relationship and contribute to the dynamics of the growth regimes. Prior to analyzing the test outcomes, we computed average tax burdens on both capital and labor. Accordingly, econometric analyses were conducted in two phases—pre-tax and post-tax, and the results align with theoretical expectations. In assessing the impact of fiscal policies, these measures are dissected based on government ideologies in delivering services through distinct channels. Specifically, the focus is on government expenditures and public-private partnership investments (PPPIs), with the latter assumed to reflect the profit motive of firms. This categorization facilitates separate analyses and enables meaningful comparisons between the two components.

Empirical analyses are conducted for the period 1988-2017 and utilize two distinct techniques due to the variable order of integration. In order to scrutinize long-term relationships, the Johansen cointegration technique is applied to consumption and investment functions, while the Auto-Regressive Distributed Lag (ARDL) method is employed in the net-export function. The analysis incorporates four different scenarios. Results reveal that

domestic private demand remains wage-led and unaltered when PPPIs replace government expenditures. Our findings support the tenets of functional finance, emphasizing the role of fiscal policy in elevating aggregate demand. Government expenditures are found to positively impact private investments. However, the assertion that PPPIs significantly spur long-term private investment is challenged, as they exhibit a modest, yet negative effect. Introducing PPPIs into the model accentuates the influence of profit share and capacity utilization on private investment. Across all scenarios examined, a consistent wage-led domestic demand regime emerges. However, upon introducing the net export function, a shift towards a profit-led aggregate demand is observed. These findings underscore the importance of adopting wage-led strategies, particularly through expansive fiscal policies involving increased government spending.

Keywords: Income Distribution, post-Keynesian Model, Fiscal Policy, Privatization